

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ANADOLU YAYINCILIK

TÜRK VE DÜNYA ÜNLÜLERİ ANSİKLOPEDİSİ

KİŞİLER ● DÖNEMLER ● AKIMLAR ● YAPITLAR

FREUD, Sigmund

40

FORD, John
FOREST, J.Claude
FORMAN, Milos
FORMEY, J.H. Samuel
FORSSMANN, Werner
FORSTER, E.Morgan
FORTES, Meyer
FOSSATI, Gaspere
FOUCAULT, Léon
FOUCAULT, Michel
FOUCHE, Joseph
FOUCHER, Simon
FOUILLEE, Alfred
FOUQUET, Jean
FOURCROY, Antoine
FOURIER, Charles
FOURIER, Joseph
FOURNEAU, Ernest
FOURNEYRON, Benoit
FOURNIERE, Eugène
FRAGONARD, J.Honoré
FRANCE, Anatole
FRANCIA, Rodriguez
FRANCISCUS [Assisi'li]
FRANCK, Adolphe
FRANCK, César
FRANCK, James
FRANCK, Sebastian
FRANCO BAHAMONDE

FRANÇOIS I
FRANÇOIS, André
FRANJU, Georges
FRANK, A.Gunder
FRANK, Erich
FRANK, Robert
FRANKFORT, Henri

FRANKLAND, Edward
FRANKLIN, Benjamin
FRANZ II
FRANZ FERDINAND
FRANZ JOSEPH I
FRASER, Dawn
FRAUNHOFER, Joseph

FRAZER, James George
FREDHOLM, Erik Ivar
FREEMAN, E.Augustus
FREGE, Gottlob
FREI MONTALVA
FRENCH, David Henry
FRESNEL, A.Jean
FREUD, Anna
FREUD, Sigmund
FREYRE, Gilberto
FREYSSINET, Eugene
FREYTAG, Gustav
FREYTAG-LÖRINGHOFF
FRIEDAN, Betty
FRIEDBERG, E.Albert
FRIEDLANDER, L.Heinrich
FRIEDMAN, Milton
FRIEDRICH I [Barbarossa]
FRIEDRICH II
FRIEDRICH II [Büyük]
FRIEDRICH III
FRIEDRICH, C. David
FRIEDRICH-WILHELM
FRIEDRICH-WILHELM I
FRIEDRICH-WILHELM IV
FRIES, C. Carpanter
FRIES, Jacob
FRISCH, Karl von
FRISCH, Max
FRISCH, Ragner

ADAM

aziz nesin / bütün kitapları

Sondan Başa (şiir) (ilk basım)
Benim Delilerim (anı) (ilk basım)
Merhaba (köşe yazıları)
Zübük (roman)
Leylâ ile Mecnun (halk öyküsü)
Rıfat Bey Neden Kaşınıyor
Poliste (anı)
Nazik Alet
Deliler Boşandı
Damda Deli Var
100 Lıraya Bir Deli
Mahmut ile Nigar
Gözüne Gözlük
Hangi Parti Kazanacak
Kördöğüşü
Havadan Sudan
Azizname (taşlama)
Nutuk Makinesi (köşe yazıları)
Hayvan Deyip de Geçme
Şimdiki Çocuklar Harika
Toros Canavarı
Bay Düdük
Koltuk

Sosyalizm Geliyor Savulun
Mahallenin Kısmeti
İnsanlar Uyanıyor
Ah Biz Eşekler
Surnâme (roman)
Gol Kralı (roman)
Tatlı Betüş (roman)
Bir Koltuk Nasıl Devrilir
İhtilal Nasıl Yaptık
Namus Gazı
Böyle Gelmiş Böyle Gitmez I-
Yol (anı)
Böyle Gelmiş Böyle Gitmez II-
Yokuşun Başı (anı)
Bütün Oyunları I
Bütün Oyunları II
Ölmüş Eşek (basımda)
Bir Sürgünün Anıları
(anı) (basımda)
Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz
(roman) (basımda)
Dünya Kazan Ben Kepçe I-
Irak ve Mısır (gezi) (basımda)

değerli kitaplar yayımlar.

ADAM YAYINCILIK VE MATBAACILIK A.Ş.
BÜYÜKDERE CADDESİ ÜÇYOL MEVKİİ NO: 93 MASLAK-İSTANBUL
TEL: 169 54 10 (8 hat)

Aziz Nesin'in ADAM Yayıncılık ve NESİN VAKFI'na yayımlanan bütün kitaplarının
Türkiye Genel Dağıtıcısı YADA Yayın-Dağıtım A.Ş.'dir.

TÜRKİYE GENEL DAĞITIMI:

YADA Yayın - Dağıtım A.Ş.
Doktor Şevki Bey Sokak No: 6
Divanyolu, İstanbul Tel: 520 74 72

ANKARA DAĞITIMI:

YADA A.Ş. Ankara Şubesi
Konur Sokak No: 17/5
Kızılay, Ankara Tel: 18 90 99

İZMİR DAĞITIMI:

İLİFİ KİTAPÇI
55K. İşhanı A Blok 2-02
Konak, İzmir Tel: 14 98 08

BURSA DAĞITIMI:

ERKEN DAĞITIM
Eski Tahliçli No: 138
Bursa Tel: 23 832

ESKİŞEHİR DAĞITIMI:

BİZİM KİTAPÇI
İnönü Cad. No: 17
Eskişehir Tel: 10 664

getirmiştir. Oyunlarında dile getirdiği öç duygusu, örneğin Thomas Kyd'deki gibi bir kana susamışlık değil, adalet arayışına yöneliktir. Ford seyirciyi duygusallıkla değil, şiddetle sarsmayı amaçlar. En karanlık duyguları ve hırsları, yumuşak, sessiz bir dille anlatır. Lirik ve dramatik bir üslubu olmasına karşılık, kullandığı dilin şiirselliği, tiyatroya pek uygun değildir. Geleneklerin engellediği gerçek aşklar, birbirini delice seven kız ve erkek kardeşler, Ford'un, çürüyen bir dünyanın gerçek sevgiye ne kadar insanlıktan uzak silahlarla saldırdığını anlatmak için oyunlarında kullandığı temaları oluşturur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Witch of Edmonton* (T.Dekker ve W.Rewley ile), 1621, ("Edmonton Cadısı"); *The Sun's Darling* (T.Dekker ve W.Rewley ile, 1624, ("Güneşin Sevgilisi"); *The Lover's Melancholy*, ykş. 1625, ("Aşkın Melankolisi"); *Tis Pity She's a Whore*, 1625-1633, ("Bir Fahişe Olması Çok Yazık"); *Love's Sacrifice*, ykş. 1627, ("Aşkın Feda Edilişi"); *The Broken Heart*, 1629, ("Kırık Kalp"); *Lady's Trial*, 1638, ("Lady'nin Duruşması").

- **BAKINIZ: DEKKER, MASSINGER.**

John Ford

FORD, John

(1895-1973)

ABD'li film yönetmeni. "Western" türü sinemanın en önemli temsilcilerindendir.

Asıl adı Sean O'Feeney'dir. 1 Şubat 1895'te Maine Eyaleti'nde Cape Elizabeth'de doğdu, 31 Ağustos 1973'te California'da, Palm Desert'ta öldü. On üç çocuklu bir İrlandalı göçmen ailesinin en küçük oğluydu. Portland'da babasının barında ayak işleri görerek büyüdü. Liseden mezun olunca ağabeyi Francis Ford'un çalıştığı Hollywood'a gitti. Set işçisi, dekorcu, dublör olarak çeşitli işlerde çalıştı, bu arada D.W. Griffith'in 1915'te gerçekleştirdiği *The Birth of a Nation* (Bir Ulusun Doğuşu) adlı filmde de ufak bir rol aldı. Bunu izleyen iki yıl içinde yönetmen yardımcılığı yaptı, böylece sinemanın her türlü girdisini çıkartısını yerinde öğrendi.

İlk filmi 1917'de çektiği *The Tornado*'dur ("Kasırga"). Bir tren soygununu konu edinen filmde Ford

dublörük de yaptı. Bunu aynı yıl *The Soul Herder* ile başlayan dört beş filmlik bir Harry Carey dizisi izledi. 1921'de on yıl süreyle çalışacağı 20th Century Fox Şirketi'ne geçti ve 1923'te başrolünü John Gilbert'in oynadığı *Cameo Kirby* filminde ilk olarak John Ford adını kullandı. Bir yıl sonra, ilk Ford klasiği sayılan *The Iron Horse*'u ("Demir At") çekti. Amerika'ya demiryolunun gelişini anlatan bu film, Ford'un ileride daha ayrıntılı olarak irdeleyeceği öncülük ruhunun yansıtıldığı, Amerikan topluluklarının kuruluşu, serüven adamları gibi temaların kullanıldığı ilk örnektir. Ford, 1928'de gerçekleştirdiği ilk sesli film, *Napoleon's Barber* ("Napolyon'un Berberi") ve ardından, 1930'da *Men Without Women*'da (Kadinsız Erkekler), sonraları birlikte çalışmayı sürdüreceği senaryocu Dudley Nichols ile çalıştı.

Yönetmen olarak ona asıl ününü 1930'lardan 1950 ortalarına değin süren olgunluk döneminde çektiği filmler sağlamıştır. Bunların ilki 1934'te RKO Şirketi için yaptığı *The Lost Patrol*'dur (Şafak Devriyesi). Araplar tarafından kısıtılarak tek tek yok edilen bir İngiliz birliğinin öyküsü olan filmde, savaşan erkekler arasındaki dostluk bağı ve onur kavramı, serüven filmi kalıpları içinde bir ahlakçı titizliğiyle ve yer yer dokunaklı bir anlatımla tartışılır. Film büyük bir ticari başarı elde edince Ford uzun süredir düşlediği bir film projesini, Liam O'Flaherty'nin *The Informer* ("Muhbir") romanının uyarlamasını gerçekleştirmeye olanağı buldu. *The Informer*, İrlanda'nın özgürlük savaşı sırasında önce muhbirken daha sonra yurtsever olan saf bir İrlandalı'nın öyküsüydu. Eleştirmenler ve seyirci tarafından çok tutulan film, dört Oscar birden aldı.

1939'da, bunun ardından gelen *Stagecoach* (Cehennem Dönüşü) bir posta arabasında yolculuk eden dokuz kişinin Kızılderili tehlikesi karşısındaki dayanışmasını anlatır. Film, Gringo Kid (John Wayne) tiplmesi, kusursuz kamera çalışması ve özellikle de uzun takip sahnesiyle anılır.

Ford'un ilk renkli filmi de aynı yıl yaptığı *Drums Along the Mohawk*'dır (Vahşi Koşu). 1940'daysa en kusursuz yapıtlarından biri sayılan *The Grapes of Wrath*'i (Gazap Üzümleri) çekti. Steinbeck'in, 1929 Dünya iktisadi bunalımı yıllarında yerinden yurdundan edilen bir aileyi anlatan aynı adlı romanından büyük bir film yaratan Ford, ilgi odağını aileye, ailenin içindeki dayanışmaya, kamyon yolculuğunun görsel olanaklarına kaydırmış ve romana bağlı kalmaya özen göstermişti.

Ford, II.Dünya Savaşı sırasında ABD Deniz Kuvvetleri'nde cephe fotoğrafçısı olarak görev yaptı. Bu arada *Battle of Midway* ("Midway Savaşı") adlı belgesel bir savaş filmi çekti. Savaş sonrasında MGM için, ABD'nin yenilgisiyle sonuçlanan Filipinler baskını konu edinen *They Were Expendable* (Baskın) adlı propaganda amaçlı, konulu bir film çalışması yaptı. Bu dönem filmlerinin en önemlisi *My Darling Clementine*'dir (Kanun Harici). Mitleşmiş Western kahramanları Wyatt Earp (Henry Fonda) ve Doc Holliday (Victor Mature) ile kurduğu düzen adamı-serüven adamı karşıtlığını, bir ölçüde Kızılderili folkloruna, büyük ölçüde de Western geleneğine dayanan şiirli bir anlatımla sinemalaştırmıştır.

John Ford, 1946'da Merian C.Cooper'la birlikte

Olgunluk dönemi

Savaş sonrası filmleri

İlk filmleri

Argosy Pictures adlı bir film şirketi kurdu. Bu ortaklığın ilk ürünü olan başarısız bir Graham Greene uyarlaması *The Fugitive*'in (Kaçak) ardından Western'lere döndü ve 1948'de *Ford Apache* (Kan Kalesi) ile *Three Godfathers*'ı (Çöl Yavrusu) çekti. Ertesi yıl çektiği, yaşlanmakta olan bir kale komutanının (John Wayne) hem Kızılderili saldırısını önlemek, hem de meslekten çekilmeye katlanabilmek için kendisiyle ve dış dünyayla giriştiği mücadelenin öyküsü olan *She Wore a Yellow Ribbon* (Sarı Eşarplı Kız) seyirci tarafından çok tutuldu. Ford, daha sonra yapımını gene Argosy'nin üstlendiği ve her ikisinde de John Wayne ile Maureen O'Hara'nın başrollerde oynadığı *Rio Grande* ve *The Quiet Man* (Kadın Satılmaz) adlı iki film gerçekleştirdi. Amerika'da servet yapmış bir İrlandalı'nın ülkesine dönüşünü konu edinen *Kadın Satılmaz*, Ford'un anayurdu İrlanda ile ilgili yarı güldürü, yarı töre filmi niteliğindedir.

Geleneksel değerleri tartışma dönemi olan 1950'lerde Ford'un Amerika'ya ve Amerikalılar'daki öncülük ruhuna karşı beslediği sevgi, kültürel etkisini yitirmeye başlamıştı. Ustalığı kabul edilmekle birlikte, kimi zaman gericilikle suçlandığı bu yıllarda bir bocalama dönemine girdi. Sıradan yapımlar dışında bir etkinlikte bulunmadı. Ancak 1956'da eski Batı'nın ve değerlerinin çöküşünü anlatan *The Searchers* (Çöl Aslanı) ile eski verimli günlerine geri döndü.

Son filmleri

1960'lardaysa Western sinemasının en önemli birkaç filmi çekti. Bunlardan ilki, daha sonraları Wim Wenders gibi genç Alman sinemacılarını derinden etkileyecek, erkekler arasındaki dostluğu irdeleyen *Two Rode Together* (İki Süvari), ikincisi ise küçük bir kasabanın şerifiyle (John Wayne) sonradan senatör olacak genç bir bulaşıkçı (James Stewart) arasındaki rekabeti anlatan *The Man Who Shot Liberty Valance*'dir (Kahramanın Sonu). 1960'lardaki öteki filmleri arasında, bir Kızılderili kabilesinin kıtlık sonucu göçünü anlatan *Cheyenne Autumn* (Baharda Hücum), yönetmenin ilk "Kızılderili yanlısı" filmi olarak anılan gösterişli bir yapımdı. 1935'te Çin'de yolculuk eden, kadınlardan kurulu bir misyoner grubunun öyküsü olan *Seven Women* ("Yedi Kadın") ise son filmi oldu.

Ford, genç kuşak sinemacılarını derinden etkilemiştir. Filmlerindeki "hareket halinde olma" teması, yerleşikle hareket arasında kurulan kültürel karşıtlık, pek çok yönetmen tarafından benimsenerek yorumlanmıştır. Wenders, Truffaut, Godard gibi yenilikçi yönetmenlerse filmlerinde onun yapıtlarına göndermeler yapmışlardır. Geleneksel Amerikan değerlerini benimsemiş olması nedeniyle Ford kimi zaman gericilikle suçlanmışsa da, filmlerinde değerlerin dökümünü yaptığı ve değişimi de gözardı etmediği görülür. Ayrıca eski Batı'nın erkekler arasındaki dostluk ve onur kavramları, topluluk kuran birey ile ancak topluluk dışında yaşayabilen birey karşıtlıkları onun filmlerinde Amerikan kültürüne özgü sorunların ötesinde, evrensel anlamlar kazanmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca) *The Tornado*, 1917, ("Kasırğa"); *Cameo Kirby*, 1923, *The Iron Horse*, 1924, ("Demir At"); *Napoleon's Barber*, 1928, ("Napolyon'un Berberi"); *Men Without Women*, 1930, (Kadinsız Erkekler); *The Lost Patrol*, 1934, (Şafak Devriyesi); *The Informer*, 1935, ("Muhbir"); *Stagecoach*, 1939, (Cenennem Dönüşü);

Young Mr. Lincoln, 1939, ("Genç Mr. Lincoln"); *Drums Along the Mohawk*, 1939, (Vahşi Koşu); *The Grapes of Wrath*, 1940, (Gazap Üzümleri); *They Were Expendable*, 1945, (Baskın); *My Darling Clementine*, 1946, (Kanun Harici); *Fort Apache*, 1948, (Kan Kalesi); *Three Godfathers*, 1948, (Çöl Yavrusu); *She Wore a Yellow Ribbon*, 1949, (Sarı Eşarplı Kız); *Wagonmaster*, 1950, (Vahşiler Hücum Ediyor); *Rio Grande*, 1950; *The Quiet Man*, 1952, (Kadın Satılmaz); *The Searchers*, 1956, (Çöl Aslanı); *Two Rode Together*, 1961, (İki Süvari); *The Men Who Shot Liberty Valance*, 1962, (Kahramanın Sonu); *Donovan's Reef*, 1963, (Çilginler Batakhanesi); *Cheyenne Autumn*, 1964, (Baharda Hücum); *Seven Women*, 1966, ("Yedi Kadın").

- **KAYNAKLAR:** P. Bogdanovich, *John Ford*, 1968.

FOREST, Jean-Claude (1930)

**Fransız, çizgi romancı ve ressam.
Yetişkinler için yarattığı çizgi roman
Barbarella ile tanınmıştır.**

Paris'in bir mahallesi olan Le Perreux'de doğdu. Daha on yedi yaşındayken ve Paris'teki l'Ecole des Arts et Métiers'ye giderken R.L. Stevenson'un bir öyküsünden uyarlanmış ilk çizgi romanı *La flèche noire*'ı ("Kara Ok") çizdi. 1952'de haftalık *Vaillant* dergisinin çizimleri arasına katıldı, bu dergi için *Pour la Horde* ("Ordu İçin") ve *Copyright* ("Telif Hakkı") adlı iki çizgi roman çizdi. 1955'ten sonra ünü giderek arttı, 1959'da günlük *France-Soir* gazetesi için çizgi romanlar hazırladı. Ünlü yapıtı *Barbarella* 1962'de üç ayda bir çıkan *V-Magazine* dergisinde yayımlanmaya başladı. 1964'te kısa ömürlü bir çizgi roman dergisi olan *Chouchou*'nun yayımcılığını üstlendi, bu derginin çizgi romanlarını çizdi, metinlerini yazdı. 1965'te Fransız televizyonu için Marie Math adlı bir genç kızın maceralarından oluşan bir çizgi film dizisi hazırladı.

Forest'in ünü 1960'ların ortasından sonra zayıflamaya başlamıştır. Yapıtlarından oluşan bir dizi sergi başarısız olmuş, *Barbarella*'yı yeniden canlandırma çabası da olumsuz sonuçlanmıştır. Son çizgi roman denemelerinden biri olan *Mystérieuse Matin, Midi et Soir* ("Gizemli Sabah, Öğlen ve Akşam") önceleri *France Soir* gazetesinde yayımlanırken, daha sonra *Pilote* adlı çocuk dergisinde sürmüştür. Forest çizgi romanın yanı sıra dergi ve kitap kapakları, plak kılıfları ve afişler için tasarımlar da yapmıştır.

İlk çizgi romanlar çocuklar için komik öyküler biçimindeydi. Bunu daha sonra büyükleri de göz önüne alarak hazırlananlar izlemişse de, okuyucusunun büyük bir bölümünün çocuklardan oluştuğu varsayımı çizgi romanı etkilemeyi sürdürmüştü, bu da kimi konuların ele alınmamasına yol açmıştır. Forest, *Barbarella* ile bunlardan biri olan cinselliği çizgi romana getirerek doğrudan büyükler için hazırlanan ilk çizgi romanlardan birini gerçekleştirmiştir.

Barbarella, uzayda gezegenden gezegene dolaşan bir genç kadının öyküsüdür. Başına gelen türlü işlerin yanı sıra oldukça serbest aşk maceraları da yaşar. Forest biraz bilim kurgu, biraz gülmece, biraz da

cinsellik içeren bu öyküyü ince, kıvrak ve usta işi çizgileriyle anlatmıştır. *Barbarella*'nın ünlenmesine, ilk çıktığı zaman Fransa'da yasaklanmasının da katkısı olmuştur. 1964'te kitap olarak yayımlanan bu çizgi roman, 1968'de Forest tarafından tasarlanan, Roger Vadim tarafından yönetilen ve başrolünü Jane Fonda'nın oynadığı bir filme de konu olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Barbarella*, 1964; *Barbarella les colères de mange-minutes*, 1969, ("Barbarella, Zaman Göçürenin Ofkesi).

FORMAN, Milos

(1932)

Çekoslovak film yönetmeni. 1960'lardaki Yeni Çek Sineması hareketinin önde gelen temsilcilerindendir.

18 Şubat 1932'de Caslav'da doğdu. Babası Yahudi, annesi Protestan'dı. Her ikisinin de bir Nazi toplama kampında öldürülmesi üzerine yakın akrabaları tarafından büyütüldü. 13 yaşından 16 yaşına değin amatör tiyatrolarda oyunculuk yaptı. Prag Müzik ve Dramatik Sanatlar Akademisi'nden mezun olduktan sonra senaryo yazmaya başladı.

Sinemaya 1963'te bir orta metrajlı çalışma olan *Konkurs* ("Yarışma") ile girdi. Daha sonra *Cerny Petr* (Maça Ası) adlı ilk uzun metrajlı filmiyle Locarno Film Şenliği'nde büyük ödülü kazandı. Çekoslovakya'da gerçekleştirdiği az sayıdaki filmle genç kuşak sinemacıların öncülerinden biri oldu. Çek sinemasında o güne değin eğilinmeyen konuları, sıradan insanın gündelik sorunlarını akademizmden uzak, esprili bir sinema diliyle anlattı ve gerek kendi ülkesindeki izleyicinin, gerekse Batılı eleştirmenlerin beğenisini kazandı. *Lasky Jedne Plavovlasky* (Bir Sarışının Aşkları) ve *Hori, Ma Panenko* (İtfaiyeciler Balosu) adlı yapıtlarında kuşaklar arasındaki çatışmayı ve iletişimsizliği yergici bir anlatımla dile getirdi. Filmlerindeki kahramanların zayıf ve gülünç yanlarını anlatırken, toplumun her kesiminden insanlara, özellikle genç kuşağa katıksız bir sevgi ve güvenle yaklaştı. Onların dünyalarının savunucusu oldu.

1968 olayları sırasında Paris'te bulunuyordu, bundan sonra Fransa'da kalmayı yeğledi ve 1969'da yönetmen arkadaşları Ivan Passer ve Jan Kadar'la birlikte ABD'ye gitti. Hollywood'da çevirdiği ilk filmi *Taking Off*'da genç kuşaklar arasındaki çatışma sorununu ele aldı. Amerikan orta sınıfının bir eleştirisi olan film pek başarı kazanamadı. Forman, 1972 Münih Olimpiyatları'nı filme çeken uluslararası yönetmenler grubu içinde yer aldı. *Visions of Eight* adlı filmin dekatlon yarışmalarıyla ilgili bölümünü çekti. 1975'te bir psikiyatri kliniğindeki kişileri anlatan ve baskıcı yönetimlere, özellikle içinde yaşadığı tüketim toplumunun birey özgürlüğünü yok eden niteliğine karşı bir başkaldırıyı içeren filmi *One Flew Over the Cuckoo's Nest* (Guguk Kuşu) büyük bir başarı kazanarak Forman için yeni bir dönemin başlangıcı

oldu. Film, o yılın en iyi film, yönetmen, senaryo, erkek oyuncu, kadın oyuncu Oscar ödüllerini aldı.

Forman'ın sonraki çalışmalarında genç Çek sinemasına özgü toplumsal eleştiri anlayışını, içinde yaşadığı toplumun ve sinemanın koşullarına uyarlama çabasını sürdürdüğü görüldüyse de, ABD'de gerçekleştirdiği ve başarı kazanan yapıtlarının hiçbirinde Çekoslovakya'da yaptığı güldürülerin düzeyine ulaşamadı. *Hair*'de gençliğin, *Ragtime*'de ise zencilerin dünyasına eğildi. Son olarak Peter Schaeffer'in *Amadeus* adlı sahne yapıtını sinemaya uyarladı. Film çalışmalarının yanı sıra 1978'den bu yana Columbia Üniversitesi Sinema Bölümü'nde öğretim üyeliğini sürdürmektedir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Konkurs*, 1963, ("Yarışma"); *Cerny Petr*, 1963, (Maça Ası); *Lasky Jedne Plavovlasky*, 1965, (Bir Sarışının Aşkları); *Hori, Ma Panenko*, 1967, (İtfaiyeciler Balosu); *Taking Off*, 1971; *Visions of Eight*, 1973; *One Flew Over the Cuckoo's Nest*, 1975, (Guguk Kuşu); *Hair*, 1979; *Ragtime*, 1981, *Amadeus*, 1984.

FORMEY, Jean-Henri-Samuel

(1711-1797)

Alman, filozof. Wolff felsefesini, kendi anlayışına göre yorumlayarak, daha geniş bir alana yaymaya çalışmıştır.

Berlin'de doğdu, orada öldü. Sonradan Almanya'ya yerleşmiş bir Fransız ailesindendir. Berlin'de din öğrenimi gördü, genç yaşta rahip oldu. Bir süre Brandenburg ve Berlin'deki Fransız kiliselerinde görev aldı. I.Friedrich'in önerisi üzerine Prusya Bilimler Akademisi'ne üye seçildi, orada sekreter olarak çalıştı. Daha sonra Leipzig'te Deutsche Bücherei (Alman Kitaplığı) adlı kurumun yöneticisi oldu.

Formey önce yazın alanında çalışmaya başladı, değişik dergilerde yazın konularını içeren birçok yazı yayımladı. Özellikle yazın tarihiyle ilgilendi. Sonra bütün çalışmalarını felsefe sorunları üzerinde yoğunlaştırdı. Rousseau'nun toplum anlayışına, felsefesine karşı çıktı, onunla eleştiri niteliği taşıyan tartışmalara girişti. Bu tartışmalarda Rousseau'nun Hristiyanlık'la ilgilenmesini sağladı. Genellikle Tanrı'nın varlığı, bilinç, estetik, ahlak, bilginin kaynağı, evren gibi sorunlarla ilgilenen Formey'in ağırlık verdiği konu Wolff'un geliştirdiği felsefedir. Bu felsefenin odağını oluşturan Alman Rasyonalizmi'ni yeni bir yorumdan geçirerek Aristoteles ve Stoa görüşünden kaynaklanan Hristiyan düşüncesiyle uzlaştırmaya çalıştı. Wolff'un yapıtlarından yaptığı alıntılarla, bu felsefenin kökeninin Hristiyan düşüncesinin başlangıç dönemlerine gittiğini, bu nedenle daha geniş bir ilgiyle incelenmesi gerektiği görüşünü savundu. Formey'in felsefe tarihine en önemli katkısı Wolff'un felsefesini tanıtmak, onun daha geniş bir alana yayılmasını sağlamak olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Elementa Philosophiae seu Medulla Wolfiana*, 1746, ("Felsefenin Öğeleri ya da Wolff'un

Temel Düşüncesi”); *Abrégée du droit de la nature et des gens*, 1758, (“Doğa ve İnsan Hukukunun Özeti”).

• BAKINIZ: J.J. ROUSSEAU, C.WOLFF.

FORSSMANN, Werner (1904-1979)

Alman (FAC), cerrah ve üroloji uzmanı. Kalbe ve kalp damarlarına kateter (sonda) salarak X ışınlarıyla inceleme tekniğinin öncüsüdür.

Werner Theodore Otto Forssmann 29 Ağustos 1904'te Berlin'de doğdu, Schopfheim'da öldü. Berlin'deki Friedrich-Wilhelm Üniversitesi'nde tıp öğrenimini tamamladıktan sonra, Berlin, Mainz ve Dresden'deki çeşitli hastanelerin cerrahi ve üroloji kliniklerinde önce asistan, sonraları başhekim olarak görev aldı. II.Dünya Savaşı yıllarında ordu hekimiyken ABD birliklerince tutsak alınan Forssmann, savaşın bitiminden 1950'ye değin pratisyen hekim olarak çalıştı. 1950-1957 arası Bad Kreuznach'taki Diakonie Enstitüsü'nde üroloji bölümünün, 1957-1970 arası Düsseldorf'taki Evangel Hastanesi'nde cerrahi bölümünün başhekimliğini üstlendi. 1970'te emekliye ayrılan Forssmann, 1954'te Berlin Bilimler Akademisi'nin Leibniz madalyasıyla ödüllendirilmiş, 1956 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü ABD'li Cournand ve Richards ile bölüştürmüştür.

Mide, döl yatağı, bağırsak, safra kesesi, sidik torbası gibi iç boşluğu olan organların incelenmesinde sonda kullanımı oldukça eski bir uygulamadır. Ancak, kan damarları ve kalp gibi ulaşılması hem güç, hem de sakıncalı organların aynı yöntemle incelenmeye başlaması 1920'lerden sonrasına rastlar. “Kalp kateterizasyonu” denilen bu yöntemin öncüsü olan Forssmann, 1929'da, denemenin tüm tehlikelerini göze alıp, kol toplardamarından içeriye 76 cm uzunluğunda ve yaklaşık 3,5 mm çapında esnek bir boru (kateter) sokarak, üst ana toplardamar yoluyla kalbin sağ kulakçığına ulaşmayı başardı.

Forssmann'ın, saydam olmayan plastik bir maddeden yapıldığı için X ışınlarıyla kolayca izlenebilen esnek bir boru aracılığıyla kalbin kulakçık ve karıncıklarına ulaşabileceğini, üstelik genel anestezi bile gerektirmeyen bu yöntemin kalp ve damar dokusuna hiçbir zarar vermediğini kendi üzerinde kanıtlaması, kalp hastalıklarının tanı ve tedavisinde çığır açacak nitelikteydi. Nitekim, 1940'larda ABD'li Cournand ve Richards'ın katkılarıyla geliştirilen kateter yöntemi, kalp boşlukları ile ana toplardamar sistemindeki kan basıncını ve kan hacmini ölçmek, doğrudan doğruya kalp boşluğuna ilaç akıtmak, doğuştan gelme kalp hastalıklarını ya da kalp kapakçıklarının kusurlu yapısını araştırmak için kardiyolojide en çok kullanılan yöntemlerden biridir.

Önceleri, toplardamarlardaki kanın akış yönü kateterin ilerlemesini güçleştirmedikinden yalnızca toplardamar yoluyla kalbin sağ yanına ulaşılabilirdi, 1960'larda atardamardan giren ve kan akışına ters

yönde ilerleyen kateterlerle sol kalbe de ulaşılabilmiştir.

• BAKINIZ: Cournand, D.W.Richards.

FORSTER, Edward Morgan (1879-1970)

İngiliz romancı, öykü ve deneme yazarı. İngiliz toplumunda orta sınıfın yaşam biçimini ve değerlerini irdeleyen romanlarıyla tanınmıştır.

1 Ocak 1879'da Londra'da doğdu, 7 Temmuz 1970'te aynı kentte öldü. Cambridge Üniversitesi'ndeki King's College'da klasik edebiyat ve tarih okudu. Orada tanıştığı tarihçi ve yazar G. Lowes Dickinson'dan etkilendi. İtalya ve Yunanistan'da geçirdiği günler, üniversiteyi bitirdikten sonra yayımlamaya başladığı öykü ve romanlarına malzeme oluşturdu. 1912'de Dickinson'la birlikte ilk Hindistan yolculuğuna çıktı. I.Dünya Savaşı sırasında İskenderiye'de sivil geri hizmetlerde çalıştı. Savaş sonrası Londra'ya döndü, bir süre gazetelerde edebiyat yazarlığı yaptıktan sonra 1921'de Hindistan'a giderek Dewas'lı Maharajah'nın sekreterliğinde bulundu. Bu yolculuklarının deneylerinden yararlanarak yazdığı romanı *A Passage to India* (Hindistan'a Bir Geçit) 1924'te yayımlandı. Üç yıl sonra King's College'da roman eleştirisi üzerine dersler verdi. 1946'da King's College'ın onursal öğretim üyeliğine seçildi.

Forster romanlarında, İngiliz toplumunun orta sınıf insanlarının yaşam biçimlerini ve dayandıkları temel değerleri eleştirmiştir. Bunu gerçekleştirirken doğa ile toplum yaşamı arasındaki karşıtlığa da temel oluşturan karşılaştırmalar yapmıştır. Ona göre özgürlük, içtenlik ve sevgi anlamına gelen doğa, alışılmış davranış kurallarının ve önyargıların kalıplaştırdığı toplum yaşamı tarafından kısırlı bir çember içine alınmıştır. Buradan yola çıkarak insanın iç dünyasının tüm olanaklarıyla gelişmesini engelleyebilecek dar görüşlere, biçimselliğe ve bağnazlığa karşı çıkmıştır. Toplumsal değerlerle kişisel değerler arasındaki ilişkileri incelemekte gösterdiği ustalık yazarlığının en önemli yönlerinden biridir.

• YAPITLAR (başlıca) Roman: *Where Angels Fear to Tread*, 1905, (Meleklerin Uğramadığı Yer); *The Longest Journey*, 1907, (“En Uzun Yolculuk”); *A Room With a View*, 1908, (“Manzaralı Bir Oda”); *Howards End*, 1910; *A Passage to India*, 1924, (Hindistan'a Bir Geçit); *Maurice*, (ö.s.), 1971. Öykü: *The Celestial Omnibus and Other Stories*, 1911; *The Eternal Moment and Other Stories*, 1928; (“Sonsuz An ve Başka Öyküler”); *Collected Short Stories*, 1948; (“Derlenmiş Kısa Öyküler”); *The Life to Come and Other Stories*, (ö.s.), 1972, (“Gelecek Yaşam ve Başka Öyküler”). Deneme: *Abinger Harvest-A Miscellany*, 1936; *Two Cheers for Democracy*, 1951, (“Demokrasi İçin İki Haykırış”). Eleştiri: *Aspects of the Novel*, 1927, (Roman Sanatı); *Virginia Woolf*, 1942.

FORTES, Meyer

(1906-1983)

İngiliz, antropolog. Yapısal-işlevselci antropoloji okulunun izleyicilerindendir. İlkel toplumlarda akrabalık ve din üzerine çalışmalarıyla tanınmıştır.

Güney Afrika'da doğdu, 29 Ocak 1983'te öldü. Göçmen bir Yahudi ailesinin oğludur. Cape Town'da yükseköğrenimini tamamladıktan sonra Londra'da University College'da psikoloji öğrenimi gördü. Doktora tezini kültürler arası zekâ ölçüm yöntemleri üzerine hazırladı. Daha sonra psikolog E.Miller'ın danışmanlığı altında, Londra'nın doğusunda gençlerde suçluluk konusu üzerine bir çalışma yaptı. 1930'ların başında antropologlarla, özellikle de Radcliffe-Brown'la kurduğu ilişki, antropolojiye ilgi duymasına neden oldu ve London School of Economics'te (LSE) B.Malinowski'nin ünlü seminerlerini izlemeye başladı. Bu seminlere katılan Evans-Pritchard, Firth ve Nadel gibi antropologların özendirmeyle ilgisini sosyolojik sorunlara yöneltti. Kısa bir süre sonra ilk alan araştırmasını yapmak üzere Afrika'da Tallensiler'in yaşadığı bölgeye (bugün Gana) gitti.

Fortes, 1939-1941 arasında Radcliffe-Brown'un bölüm başkanlığını yürüttüğü, Evans-Pritchard'ın da öğretim üyesi olarak çalıştığı Oxford Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nde Afrika sosyolojisi üzerine ders verdi.

Üç antropologun ortak çalışmaları 1930'lara damgasını vuran Malinowskici yaklaşıma karşı yeni bir seçenek oluşturuyordu. Yapısal-işlevselci okul olarak adlandırılan bu yeni yaklaşım, İngiltere'de Radcliffe-Brown tarafından yeniden canlandırılan Durkheimci geleneğe dayanıyor, toplumsal yapıya, özellikle de akrabalık ilişkileri ve siyasal sistemlere önem veriyordu. 1950'ler boyunca İngiliz sosyal antropolojisinin itici gücü olan yapısal-işlevselci okula hız kazandıran ve daha sonra bu alanda yapılan çalışmalara ışık tutan ilk ürün Fortes'un 1940'ta Evans-Pritchard'la birlikte yayımladığı *African Political Systems* ("Afrika Siyasi Sistemleri") adlı kitaba yazdığı önsözdü. Kitap merkezi siyasi kurumları olmayan toplumlarda akrabalık ilişkileri ve siyaset üzerine bir dizi makale içermektedir. Fortes'un II.Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra yazdığı ve Tallensiler arasında yaptığı etnografik çalışmaları ele alan *The Dynamics of Clanship Among the Tallensi* ("Tallensiler Arasında Klan İlişkilerinin Dinamikleri") ve *The Web of Kinship Among the Tallensi* ("Tallensiler Arasında Akrabalık Ağı") adlı iki kitabı Radcliffe-Brown ve Evans-Pritchard'ın çalışmalarıyla birlikte, yapısal-işlevselci antropoloji okulunun klasikleri arasında sayılır.

1950'de Cambridge Üniversitesi sosyal antropoloji bölümüne atanan Fortes, 1973'te emekli olana değin buradaki çalışmalarını sürdürdü. Bu tarihte Cambridge Üniversitesi Sosyal Antropoloji Bölümü, Oxford ve LSE ile karşılaştırıldığında çok zayıf bir durum-

daydı. Fortes, 1953'te Edmund Leach, daha sonra da Jack Goody gibi antropologların Cambridge'de ders vermesini sağlayarak bölümün antropoloji alanında önemli tartışmaların yapıldığı bir merkez durumuna gelmesine katkıda bulundu. Antropolojide "Cambridge Okulu" olarak adlandırılan ve odak noktasında soy kuramının yer aldığı yaklaşım bu yıllarda gelişti.

Fortes akademik yaşamı boyunca Radcliffe-Brown'un yapısal-işlevselci düşüncesine bağlı kaldı. Onun 1955'te ölümünden sonra da en yakın izleyicisi oldu. Ancak Radcliffe-Brown'un toplumsal yapıyla akrabalığı hemen hemen özdeşleştirdiğini ve aileden doğan ikili ilişkilere fazla önem verdiğini düşünerek, onun toplumsal yapı kavramını değiştirdi. Yasal ve siyasal düzenlemelerle akrabalık ilişkileri arasında birbirini biçimlendirme açısından karşılıklı bir ilişki olduğunu vurguladı. Evans-Pritchard gibi onun çalışmaları da, akraba gruplarının ailesel ve siyasal olmak üzere ikili bir bağlam içinde ele alınması açısından etkili oldu. Fortes'un toplumsal yapı konusundaki değerlendirmesi Radcliffe-Brown'unkinden daha üst düzeyde bir soyutlamaya dayanıyordu. 1949'da yazdığı "Time and Social Structure" ("Zaman ve Toplumsal Yapı") adlı ünlü makalesinde bu konuda şöyle diyordu: "Toplumsal yapıyı anlatırken, davranış, duygular, inançlar gibi güncel toplumsal yaşantının dokusunu oluşturan karmaşık yumaktan çok ayrı genel ilkelerle uğraşıyoruz demektir. Toplumsal olayların 'somut gerçekliği'nde yapının ayrımına varmamız, ancak, öncelikle somut gerçeklikten soyutlanmış bir yapı kurmamızla olasıdır".

Fortes'un akrabalık kuramına bakış açısı 1950'ler ve 1960'larda yaygın olarak benimsendi. Akrabalık sistemini, belirli akrabalık rollerinin gerektirdiği haklar ve görevler sistemi olarak tanımlıyordu. Bu, toplumsal sistemin sürekliliğinin toplu soy grupları aracılığıyla sağlandığı bir denge modeliydi. Belirli bir toplumda ayrı soy gruplarının, atasoylu (*patrilineal*) sistemlerde anne, anasoylu (*matrilineal*) sistemlerde baba yoluyla kurulan bağlarla birleştiğini düşünüyor ve bu süreci "tamamlayıcı evlatlık" (*complementary filiation*) olarak adlandırıyordu. Birçok toplumda soyun tek yönlü olarak sürdürülmesine karşın, genel olarak akrabalık ilişkilerinin iki yönlü sayıldığını savunuyordu. Soy gruplarının mübadele ve karşılıklı ilişki (*reciprocity*) süreçleriyle, yani ittifakla birbirlerine bağlandıklarını ileri süren ve Fransız antropolog Marcel Mauss'un düşüncesini temel alan Leach ve Lévi-Strauss gibi kuramcılar bu görüşe karşıydılar. 1950'lerin sonlarına doğru soya dayanan toplum yapılarının doğası üzerine Fortes'le Edmund Leach arasında süren tartışmalar, kamuoyu tarafından da ilgiyle izlenmiştir.

Fortes 1959'da *Oedipus and Job in West African Religion* ("Batı Afrika Dininde Odipus ve Eyüp Peygamber") adlı kitabını yayımladı. Bu kitapta, Tallensiler'in inançlarını ve dinsel törenlerini bölgesel bağlamda ve psikanalitik bir yaklaşımla ele almaktadır. Fortes, bu yaklaşımdan faydalanan ilk İngiliz antropologudur.

Fortes, aile gruplarındaki gelişme devreleri üzerine çözümlemeleriyle de tanınır. Hane halklarının toplumsal yapısını incelerken doğum, evlenme ve ölüm gibi biyolojik olgulardan kaynaklanan çeşitli

Yaklaşımı ve katkısı

Akrabalığın anatomisi

İlk yapıları

evreleri değerlendirme kapsamına alan bir yaklaşımı savunmuştur.

Fortes'un topluma bakışı diğer yapısal-işlevselciler gibi oldukça kuralcıdır. Çoğu zaman kurallarla, yaşananların aynı olduğunu varsayar. Bunun sonucu olarak bireysel seçimleri değerlendirme kapsamına almaz. Soy grupları çözümlemesi bu açıdan eleştirilmiştir. Gelişme evreleri çözümlemesinde zamanı dönmisel biçimde hesaba kattıysa da yazılarında genel olarak daha geniş bir zaman boyutunu gözardı etmiştir. Kuşağının birçok antropologu gibi, Afrika yerlilerinin siyasi yapılarına ilişkin incelemeleri, sanki yerliler zamansız bir dünyada yaşıyorlarmış ve onları yöneten Avrupalı sömürgecilerden hiç etkilenmemişlercesine yazılmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Dynamics of Clanship Among the Tallensi*, 1945, ("Tallensiler Arasında Klan İlişkilerinin Dinamikleri"); *The Web of Kinship Among the Tallensi*, 1940, ("Tallensiler Arasında Akrabalık Ağı"); *Oedipus and Job in West African Religion*, 1959, ("Batı Afrika Dininde Oedipus ve Eyüp Peygamber"); *Kinship and the Social Order: The Legacy of Lewis Henry Morgan*, 1969, ("Akrabalık ve Toplumsal Düzen: Lewis Henry Morgan'ın Vasiyeti"); *Time and Social Structure and Other Essays*, 1970, ("Zaman ve Toplumsal Yapı ve Diğer Makaleler").
- **KAYNAKLAR:** J.A. Barnes, *Three Styles in the Study of Kinship*, 1971; Rodney Needham, *Rethinking Kinship and Marriage*, 1971.
- **BAKINIZ:** EVANS-PRITCHARD, LEACH, MALINOWSKI, RADCLIFFE-BROWN.

FOSSATI, Gaspere (1809-1883)

İsviçre asıllı İtalyan mimar. Kardeşiy-le birlikte Ayasofya'yı onarmıştır.

7 Ekim 1809'da Lugano Gölü kıyısındaki Morcote'de doğdu, 1883'te öldü. Büyükbabasının babası da, büyükbabası da mimardı. Gençliği, daha küçükken ailece taşındıkları Venedik'te geçti. Mimar olmak istediği için liseden sonra Venedik Güzel Sanatlar Akademisi'ne girdi. Bu arada ailesi Morcote'ye geri döndü. Gaspere Fossati ise o günlerde İtalya'nın sanat ve kültür merkezi durumundaki Milano'ya geçti. Orada Brera Akademisi'ne devam ederek 1827'de mezun oldu. Hazırladığı bitirme çalışması altın madalyayla ödüllendirildi.

Fossati daha sonra Roma'ya gitti, bir süre resim yaptı, Antik yapı kalıntılarını inceledi. 1830'da Pompei, Herculaneum, Paestum, Capua gibi Eski Roma kentlerini gezdi. 1832'de Morcote'ye ailesinin yanına döndü. Ertesi yıl da St. Petersburg'a (şimdi Lenin-grad) gitti. Orada kaldığı beş yıl boyunca çeşitli yapılar yaptı, mimar olarak ünü yayıldı. 1836'da resmi Saray mimarı oldu. Ertesi yıl Çar I.Nikola tarafından bir elçilik sarayı yapmakla görevlendirilerek İstanbul'a gönderildi. Yapının projesini hazırladıktan sonra İstanbul'dan ayrıldı.

1839'da, bu arada temeli atılmış olan yapıyı yönetmek için yeniden İstanbul'a gönderildi. Bu kez,

yeni mimar olmuş kardeşi Giuseppe Fossati'yi de (1822-1891) yanında getirmişti. Fossati kardeşlerin, *Rus Elçiliği* ile İstanbul'da da ün yapmaları, o günlerde büyük bayındırlık etkinliklerine girişmiş bulunan I.Abdülmecid'in onları Ayasofya'nın onarımıyla görevlendirmesine yol açtı.

Onarım çalışması 1847'de başladı. Galeri katındaki dışa doğru açmış bulunan sütunlar düzeltildi, kubbe ve tonozlardaki çatlaklar giderildi. Yapıya sonradan eklenmiş fazlalıklar kaldırıldı. Güneydoğu köşesindeki minare, daha iyi bir görünüm sağlamak amacıyla yükseltildi. İç duvarlardaki mozaikler temizlenip onarıldıktan sonra, I.Abdülmecid'in isteği üzerine üstleri, ilerde yeniden açılacak gibi sıvanarak örtüldü. Yapının dış yüzü, tüm kütleye daha narin bir görünüm kazandırmak düşüncesiyle, sarı ve kırmızı yatay çizgiler halinde boyandı. Ayasofya'nın özgün görünümüne aykırı bu uygulama, ancak yüz yıl kadar sonra düzeltildi. Onarım 1849'da bitti.

Gaspere Fossati onarım sırasında elden geçirilen mozaikleri, üstleri sıvanmadan önce, taslaklar halinde kâğıda geçirmiş, renklerini ve ölçülerini not etmiş, ayrıca yapının içten ve dıştan pek çok resmini çizmişti. 1850'de Londra'ya giderek kurşunkalemle yapmış olduğu yirmi beş tane Ayasofya resmini taşbaskı (litografi) tekniğiyle bastırdı. Sonra bunları 1852'de bir albüm halinde yayımladı.

1854'te İstanbul'da düzenlenen bir törenle Gaspere Fossati'ye Prusya Kralı IV. Friedrich Wilhelm'in yolladığı Kırmızı Kartal nişanı verildi. Fossati'ler, İstanbul'da birçok yapı gerçekleştirdiler. 1858'de Morcote'ye döndüler. 1869'da İtalyan uyruğuna geçtiler.

Fossati'ler, İstanbul'daki uygulamalarıyla, Avrupa mimarlığında o günlerde moda olan Neo-Klasik (Yeni Klasikci) üslubun Türk mimarlığına da girmesine aracı olmuşlardır. Gaspere Fossati'nin Ayasofya'da yaptığı çizimler ise, günümüzde bu önemli yapıya ilişkin en değerli belgeleri oluşturmaktadır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Yapı: Rus Elçiliği*, 1839, Beyoğlu/İstanbul, bugün SSCB Konsoloslugu; Ayasofya onarımı, 1847-1849; *Universite Binası*, 1848, Sultanahmet/İstanbul, sonra Meclis-i Mebusan, sonra Adliye, 1934'te yandı; *Hollanda Elçiliği*, 1855, Beyoğlu/İstanbul, bugün Hollanda Konsoloslugu. **Kitap:** *Aya Sofia Constantinople as Recently Restored by Order of H.M. the Sultan Abdul Medjid*, 1852, ("Sultan Abdülmecid Hazretleri'nin Buyruğuyla Onarılan Konstantinopolis Ayasofyası").
- **KAYNAKLAR:** T.Lacchia, *I Fossati architetti del Sultano di Turchia*, 1943.
- **BAKINIZ:** ANTHEMİOS ve İSİDOROS, BALYAN, KEMALEDDİN [Mimar].

FOUCAULT, Léon

(1819-1868)

Fransız fizik bilgini. Işık hızını ölçmek ve Yer'in eksenini çevresindeki dönme hareketini kanıtlamak amacıyla yaptığı deneysel çalışmalarıyla tanınır.

Jean Bernard Léon Foucault 18 Eylül 1819'da Paris'te doğdu, 11 Şubat 1868'de aynı kentte öldü. Tıp öğrenimine başlamışken, sağlığı elvermediği için okuldan ayrılıp, kendi geliştirdiği düzeneklerle fizik deneylerine girişti. Bir süre Fizeau ile birlikte çalışarak, Daguerre'in fotoğraf tekniğini astronomi gözlemlerine uyguladılar. 1845'te bir derginin bilim köşesi yazarı olan ve hiçbir öğretim ya da araştırma kurumuna bağlanmaksızın deneylerini yıllarca evinin laboratuvarında sürdüren Foucault, 1853'te imparator III. Napoléon tarafından "fizik doktoru" unvanıyla Paris Gözlemevi'ne atandı. Fizik öğrenimi görmemesine karşın 19. yy'ın en usta deneysel fizikçilerinden biri olan Foucault, 1851'de Légion d'honneur unvanını, 1855'te Londra'daki Royal Society'nin Copley madalyasını almış, 1864'te bu kurumun üyeliğine, ertesi yıl Fransız Bilimler Akademisi'ne seçilmiştir.

Foucault'nun en önemli çalışmaları, ışık hızının ölçümüne ve Yer'in eksenini çevresindeki dönme hareketinin deney yoluyla kanıtlanmasına ilişkindir. Arago'nun önerisiyle, ışığın dalga titreşimleri biçiminde yayıldığını öne süren kuramı sınamak üzere ışığın değişik ortamlardaki hızını ölçmek için döner dişli çarkla deneylere başlayan Foucault ve Fizeau, sonradan kendi geliştirdikleri yöntemlerle araştırmalarını yalnız sürdürdüler. 1849'da Fizeau'nun ışık hızını saptamasından bir yıl sonra, Foucault da, döner ayna yöntemiyle ışığın havada sudakine oranla daha hızlı yayıldığını belirleyerek dalga kuramını destekleyen en güçlü kanıtlardan birini sağladı.

Işık hızına ilişkin deneylerini sürdüren Foucault, ilk kez 1834'te Wheatstone'ın tasarladığı döner ayna düzenekini geliştirerek çok sağlıklı sonuçlar almayı başardı. 1862'de, küçük bir hacim içine yerleştirdiği beş içbükey aynadan oluşan bu düzenekle, ışığın havada yayılma hızını % 1 duyarlılıkla 298.000 km/sn olarak belirledi.

Gene de Foucault'nun adı, daha çok ünlü sarkaç deneyiyle birlikte anılır. Açısal momentin korunumu nedeniyle, bir sarkacın salınım düzleminin sabit kalma eğiliminde olduğu öteden beri biliniyordu. Foucault, büyük bir sarkaç salınımını sürdürürken, sarkacın salınım düzleminin sabit kalacağını, Yer'in ise sarkacın altında dönmelerini sürdürüleceğini düşündü. Sarkaç Kuzey Kutbu'na yerleştirilirse, salınım düzleminin Yer'e göre konumu 24 saatte başlangıç durumuna gelecek, güneye doğru inildikçe bu süre uzayacak ve ekvator da sonsuza ulaşarak düzlemin konumu değişmez olacaktı. Buna karşılık, ekvator dan güneye doğru sarkaç düzleminin Yer'e göre konumu bu kez ters yönde yeniden dönmeye başlayacak ve dönme periyodu küçülerek Güney Kutbu'nda bir kez daha 24 saati bulacaktı. Bu ünlü deney 1851'de,

Paris'teki Panthéon'un damından sallandırılan büyük bir sarkaçla yapıldı. Yer'in açısal hızına ve Paris'in enlemine dayanarak Foucault'nun hesapladığı hıza eşit bir hızla dönüyormuş gibi gözükten sarkaç düzlemi, Yer'in dönme hareketinin ilk deneysel kanıtıydı.

1852'de, ağır bir döner tekerlekten oluşan ve dönme düzlemi tıpkı sarkacın salınım düzlemi gibi sabit kalancayroskopu tasarlayan Foucault'nun deneyleri, daha önce Coriolis'in kuramsal olarak tanımladığı döner sistemlerdeki hareketin daha iyi anlaşılması na da yardımcı oldu.

Elektromanyetizmayla da ilgilenerek, kuvvetli manyetik alan içinde hareket eden metal levhalardaki indüklemeye akımlarını ("Foucault akımları") tanımlayan, gümüşle kaplanmış cam aynalar kullanarak teleskopların yansıtma gücünü artıran Foucault, yöntemlerinin ustalığı ve ölçümlerinin duyarlılığıyla deneysel fiziğin önemli kişilerinden biridir.

• BAKINIZ: ARAGO, FARADAY, FIZEAU, FRESNEL.

FOUCAULT, Michel

(1926-1984)

Fransız düşünür. Düşünce sistemleri, söylem ve iktidar kavramlarına ilişkin kuramsal ve pratik çalışmalarıyla tanınır.

15 Ekim 1926'da Poitiers'de doğdu, 25 Haziran 1984'te Paris'te öldü. Cerrah olan babasının isteğine uyarak yerel devlet okullarında ve bir Katolik okulda okudu. Paris'teki IV. Henri lisesini bitirdikten sonra 1945'te girdiği École Normale Supérieure'ü 1948'de felsefe diploması alarak bitirdi. 1950'de psikoloji, 1952'de psikopatoloji diploması aldı. Üç yıl kadar akıl hastanelerinde gözlem ve araştırmalarda bulundu. École Normale'de psikopatoloji dersleri verdi. 1954'te *Maladie mentale et personnalité* ("Akıl Hastalığı ve Kişilik") adıyla yayımladığı iki bölümden oluşan kitabında önce psikiyatri kuramlarını ele alıyor, ikinci bölümde de akıl hastalığı temasını toplumsal ve tarihsel bir perspektife oturtmaya çalışıyordu.

Foucault, 1954'te İsveç'e giderek Uppsala Üniversitesi'nin Fransızca Bölümü'nde çalışmaya başladı. 1958'de Varşova Üniversitesi'ndeki Fransızca Enstitüsü'nün yöneticiliğine getirildi. Bir yıl sonra Hamburg'da benzer bir görev aldı ve burada deliliğin tarihi üzerine olan çalışmasını tamamladı. Bu çalışması doktora tezi olarak kabul edildi. 1960'ta Fransa'ya dönen Foucault, 1966'ya değin Clermont-Ferrand Üniversitesi'nde felsefe dersleri verdi. 1961'de yayımlanan *Folie et déraison: Histoire de la folie à l'âge classique* ("Delilik ve Akılsızlık: Klasik Çağda Deliliğin Tarihi") adlı yapıtında deliliği bir olgu olarak değil bir yargı olarak ele alan Foucault, deliliğin Klasik Çağ adını verdiği 17. ve 18. yy'lardan başlayarak Orta Çağ'da cüzzamın oynadığı toplumsal dışlanma rolünü üstlenmek zorunda kalışını ele alır. İncelemesini Freud'a kadar getirir ve onun kendisinden önce

gelen psikiyatri kuram ve pratiğiyle olan bağlantısını gösterir.

Foucault, 1963'te yayımlanan *Naissance de la clinique, une archéologie du regard médical* ("Kliniğin Doğuşu, Tıbbi Görüşün Bir Arkeolojisi") adlı yapıtında tıp pratiğinde hastayı inceleme yöntemlerinin değişimini ve bir kurum olarak tıbbın ortaya çıkışını inceler.

İlk yapıtları ilgi uyandırmayan Foucault'ya 1966'da yayımladığı *Les mots et les choses* ("Sözcükler ve Nesneler") büyük ün kazandı. Alt başlığı "İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi" olan bu yapıtta Foucault, Batı düşüncesinin 16. yy'dan sonraki tarihini inceler ve temel değişimi "episteme" (épistème) adını verdiği düşünce kodlarının dönüşümünde bulur. Foucault'ya göre bilimsel olarak kabul edilen söylemler (discours), 16.yy'da "benzerlikler" in, Klasik Çağ'da "bitişiklik" ve "ilişki tabloları"nın, 19. yy'da "analoji" ve "art arda gelişler" in, 20. yy'da ise "yüzeyler" ve "derinlikler" in düzenleyici kodlar olduğu epistemeler tarafından belirlenir. Bu yapıtta incelenen üç önemli söylem olan biyoloji, ekonomi politik ve filoloji, aynı zamanda sosyoloji, psikoloji gibi insan bilimleri için model oluşturur. Yapıtın genel tezi, modern çağların bir 'buluşu' olan "insan" kavramının epistemelerin değişimiyle birlikte yok olup gideceğidir.

Gerek basında gerek akademik çevrelerde düşünceleri tartışılmaya başlanan Foucault 1969'da yayımladığı *L'archéologie du savoir* ("Bilginin Arkeolojisi") adlı yapıtında önceki çalışmalarını söylem kavramının çerçevesinde kuramsal bir bütünlüğe kavuşturmayı amaçlıyordu. Söylem-bilgi-kuram üçlüsünün biçimlendirdiğini düşündüğü Batı bilimsel düşüncesini yorumlarken G.Bachelard, G.Canguilhem gibi düşünürlerin yapısalcı yöntem ve kavramlarının etkisi görülür.

1968-1970 arası Vincennes Üniversitesi'nde felsefe profesörlüğü yapan Foucault 1970 yılında Collège de France'da kendi seçimi olan "düşünce sistemleri tarihi profesörü" unvanıyla çalışmaya başladı. Bu kuruma girişine ilişkin, 1971'de yayımladığı *L'ordre du discours* ("Söylemin Düzeni") adlı söylevinde "İktidar" yeni bir kavram, merkezi bir yer işgal etmeye başlar: Önceki görüşlerini iktidar kavramı çerçevesinde yeniden değerlendiren Foucault'nun 1971'den sonraki çalışmalarında düşüncesinin çatısını bilgi, söylem ve iktidar kavramları oluşturur. İktidarı sahip olunan bir hak ya da baskı yapabilme gücü olarak değil, üretken, pozitif ve çok odaklı olarak gören Foucault bu nedenle de iktidarı yalnızca iktisadi ve siyasal nitelikli değil, çok biçimli bir oluşum olarak değerlendirir. Foucault'ya göre her bilgi iktidar üretici, her iktidar bilgi kurucu, bilim, söylemsel niteliği gereği tarihsel ve iktidar oluşturunucudur. Foucault'nun analiz birimi "iktidar ilişkileridir" ve "kim" değil "nasıl" sorusunu sorar.

Yaptığı çalışmaları evrenselleştirme taraflısı olmayan Foucault'a göre çağdaş aydın, Voltaire ya da Sartre gibi evrensel sözler eden birisi değildir. Fizikçi Oppenheimer ya da psikiyatrist T. Szasz gibi özgül ve yöresel olup, kendi alanındaki bilgi-söylem-iktidar mekanizmalarını ortaya çıkartan kişidir. Arşiv çalışmalarına önem vererek kendi araştırma ve düşüncelerini "söylemler üzerine bir söylev" olarak niteleyen

Foucault, 1973'te 1935'te işlenmiş bir cinayeti tüm yönleriyle ortaya koyan bir kitabın derlemesini yaptı: "*Moi, Pierre Rivière, ayant égorgé ma mère, ma soeur et, mon frère...*" ("Ben, Pierre Rivière, annemi, kızkardeşimi, erkek kardeşimi öldürerek..."). 1975 yılında bu kitaptan yola çıkılarak, Foucault'nun da yargılardan biri olarak gözüktüğü bir film yapıldı. Aynı yıl Foucault'nun hapishaneler üzerine yaptığı araştırmalara dayanarak yazdığı *Surveiller et punir* ("Gözetlemek ve Cezalandırmak") adlı yapıtı yayımlandı. Hapishanenin bir kurum olarak bilgi, söylem, iktidar ilişkileriyle birlikte doğuşunu ortaya koymayı amaçlayan ve özellikle 18. yy'ın sonunu ve 19. yy'ı inceleyen bu yapıtta episteme, arkeoloji gibi kavramların yerini soykütüğü ve iktidar teknolojisi almıştır.

Foucault 1976'da *cinselliğin tarihi* adıyla 6 cilt olarak tasarladığı ancak ölünceye değin 3 cildini tamamlayabildiği yeni bir yapıta başladı. Foucault'a göre cinsellik iktidar ilişkilerinin hüküm sürdüğü, çeşitli bilgi düzeylerinin kurulduğu, söylemlerin üretildiği bir alandır. Bu alanın "gerçeğini" bulabilme çabası, yani bir "doğru istemi" sürüp gitmektedir. Bu konuda önemli bir kavram olan "bastırma", iktidar strateji ve taktikleri cinselliği bir ürün olarak ortaya çıkarırken oluşan bir yan üründür. Bu nedenle de cinselliğin tarihini anlamada temel hipotez olamaz. İktidar cinsellik üzerine uygulanamaz, cinsellik yoluyla uygulanan, oluşan ilişkinin adıdır. Nasıl varolan iktisadi düzenin amacı işçilerin yoksulluk içinde yaşamaları değilse ancak bu, sistemin çalışmasının kaçınılmaz sonucuysa, cinselliğin bastırılması da böyledir.

Foucault Avrupa'daki politik tutuklular ve Filistin gibi sorunlarla ilgilenmiş, özgürlük ve eşitlik için mücadelesinde Sartre gibi aydınlarla birlikte davranmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Maladie mentale et personnalité*, 1954, ("Akıl Hastalığı ve Kişilik"); *Folie et déraison: Histoire de la folie A l'âge classique*, 1961, ("Delilik ve Akıldışı: Klasik Çağda Deliliğin Tarihi"); *Naissance de la clinique, une archéologie du regard médical*, 1963, ("Kliniğin Doğuşu: Tıbbi Görüşün Bir Arkeolojisi"); *Les mots et les choses*, 1966, ("Sözcükler ve Nesneler"); *L'archéologie du savoir*, 1969, ("Bilginin Arkeolojisi"); *L'ordre du discours*, 1971, ("Söylemin Düzeni"); *Moi, Pierre Rivière, ayant égorgé ma mère, ma soeur et mon frère...* 1973, ("Ben, Pierre Rivière, annemi, kız kardeşimi, erkek kardeşimi öldürerek..."); *Surveiller et punir*, 1975, ("Gözetlemek ve Cezalandırmak"); *La volonté de de savoir*, 1976, ("Öğrenme İstenci").

• **KAYNAKLAR:** A. Guédez, *Foucault*, 1972; B.Smart, *Foucault, Marxism and Critique*, 1983.

• **BAKINIZ:** BACHELARD, FREUD.

FOUCHÉ, Joseph

(1759-1820)

Fransız siyaset adamı. Polis müdürlüğü yaptığı 1799-1815 arasında ülke-sindeki siyasal olaylarda etkili olmuştur.

21 Mayıs 1759'da Aşağı Loire Bölgesi'nde Paimboef yakınlarındaki La Martinière'de doğdu, 25 Aralık 1820'de Trieste'de öldü. Bir gemici ailesinin oğluydu. Önce, Nantes daha sonra Paris Oratoire papaz okullarında okudu. Öğrenimini tamamladıktan sonra Niort, Arras ve Nantes'da ders verdi. 1791'de Nantes'daki yerel Jakobenler (Jacobins) Kulübü'ne üye oldu ve örgütün başkanlığına getirildi. 1792'de Aşağı Loire Bölgesi'nden milletvekili seçilerek Ulusal Konvansiyon'a girdi.

Ulusal Konvansiyon'un etkin bir üyesi olan Fouché, XVI. Louis'nin idam kararını destekledi ve giderek Dağlılar'a (Montagnards) yaklaştı. 1793 Ekim'i'nde kralcı bir ayaklanmayı bastırmak üzere Collot d'Herbois ile Lyon'a gitti. Lyon'da kral yanlılarına yönelik toplu katliamlara girişmesi, zenginlerin mallarına el koyması sert tepkilere neden oldu.

27 Temmuz 1794'te Robespierre'in iktidardan uzaklaştırılmasına katkıda bulundu. Buna karşın iktidarı ele geçiren Thermidorcular tarafından Ulusal Konvansiyon'dan atıldı ve Ağustos 1795'te tutuklandı. Bir süre sonra affedilerek serbest bırakıldı. 1788'de Cisalpina Cumhuriyeti'ne (bugünkü Kuzey İtalya'da) 1799'da da Hollanda'ya elçi atandı. 1799 yazında Paris'e dönerek Barras'nın yardımıyla polis müdürü oldu.

Fouché, Napoléon Bonaparte'ın Fransız Devrimi'ne karşı olan 18 Brumaire (9 Kasım 1799) darbesini destekledi. Toplumun tüm sınıf ve tabakalarından seçtiği kişilerden oluşan ve kendi denetimindeki büyük parasal kaynaklarla beslendiği ajan ve muhbir şebekesini Napoléon'un hizmetine sundu. Ancak, Fouché'nin artan gücünden ürken Napoléon onu 1802'de görevden aldı. Başış kalan polis örgütü imparatorluk aleyhtarı komploları açığa çıkartmakta yetersiz kalınca, 1804'te Napoléon tarafından yeniden göreve çağrıldı ve 1809'a dek bu görevde kaldı. Aynı yıl Otranto Dükü ilan edildi.

Napoléon'un 1812'deki Rusya seferinden sonra yeniden göreve çağrıldı. 1813'te İllirya Eyaleti'nin (bugünkü Dalmasya kıyıları) valiliğine atandı. Bir süre sonra Napoléon'un düşmanlarının yardımıyla Napoli'de bağımsız bir krallık kurmaya çalışan Murat'nın eylemlerini izlemekle görevlendirilerek İtalya'ya gönderildi.

Rusya Seferi başarısızlıkla sonuçlanan Napoléon, Müttefikler'in Mart 1814'te Paris'e girmeleri üzerine tahtını bırakarak Elbe Adası'na çekildi. Fouché, Müttefikler'in tahta çıkardıkları Bourbon hanedanından XVIII. Louis'nin I.Restorasyon hükümetiyle uzlaşmaya çalıştı. Napoléon'un Mayıs 1815'te Elbe'den geri dönmesinden sonra yeniden polis şefi oldu. Napoléon'un Haziran 1815'teki Waterloo yenilgisinden sonra XVIII. Louis'nin yeniden tahta çıkmasına

yardımcı olan Fouché, bu hizmeti karşılığında polis müdürlüğü yapmaya devam etti. Ancak aşırı kralcılar tarafından görevinden ayrılmaya zorlandı. Kısa bir süre Dresden elçiliği yaptıktan sonra 1816'da kral düşmanı ilan edildi.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Reflexions sur le jugement de Louis Capet*, 1793, ("Louis Capet'nin Yargılanışı Üzerine Düşünceler"); *Rapport et projet de loi relatif aux collèges*, 1793, ("Liselere İlişkin Rapor ve Yasa Tasarısı"); *Mémoires*, (ö.s.), 1824, ("Anılar").

• **KAYNAKLAR**: N.Forssell, *Fouché, the man Napoleon Feared*, 1928; L.Madelin, *Fouché*, 2 cilt, 1903; S.Zweig, *Joseph Fouché, Bildnis eines politischen Menschen*, 1930.

• **BAKINIZ**: BARRAS, LOUIS XVIII, NAPOLÉON I, TALLEYRAND-PERIGORD, ROBESPIERRE.

FOUCHER, Simon

(1644-1696)

Fransız, filozof. Descartes'i eleştirerek Özne İdealizm'i hazırlayan sonuçlara varmıştır.

1 Mart 1644'te Dijon'da doğdu, 27 Nisan 1696'da Paris'te öldü. Sorbonne Üniversitesi'nde tanrıbilim okudu. Yaşamının sonuna değin Paris'te rahiplik yaptı.

Eski Yunan felsefesinden ve özellikle bu felsefe içindeki ılımlı Kuşkucu akımlardan etkilenen Foucher, Descartes'ı da bir ölçüye dek izlemiştir. Felsefi görüşlerini, Descartes'ın ve çağdaşları olan Malebranche ile Leibniz'in kimi savlarını eleştirerek geliştirmiştir.

Foucher, Descartes tarafından ortaya atılan özdek ve anlık İkicilik'inin, yine aynı filozofun tasarımcı gerçekçiliğiyle bağdaşmadığını düşünür. Önce, birçok çağdaşının yaptığı gibi, anlık ve özdeğin birbirlerine indirgenemeyen bağımsız tözler olmalarının, aralarındaki nedensel etkileşimi olanaksız bırakacağını öne sürmüştür. Ancak bundan çıkarsadığı sonuç, Malebranche, Geulincx ve Leibniz'in tersine, etkileşim olanaksızlığı değil, İkicilik'in yanlışlığıdır. Eğer İkicilik yanlışsa, töz iki değil tek; bu ise anlaktır. Foucher, anlığı ve içeriklerini, Descartes'a uygun bir biçimde kavrar. Ona göre, anlık içeriklerinde uzam (*extensio*) diye bir şey söz konusu değilse, bu kez, anlık içerikleri olan idelerin, uzamla nitelenen özdeksel fiziksel nesnelerin tasarımları olmaları olanaksızdır. Çünkü, ideler özdeksel nesnelerin en temel niteliği olan uzamdan yoksun iseler, idelerin özdeksel nesnelere benzemelerine ve bu nedenle onların tasarımları olmalarına olanak yoktur. Benzerliğin söz konusu olmadığı yerde, tasarımlardan da söz edilemez. Bir ide ancak bir nesneye benzeyerek onun tasarımı olabilir. Benzer olmayan tasarım, anlaşılmaz bir düşüncedir.

Descartes'a göre hem duyular hem de ideler anlaksaldır. Bütün duyuların nedeni dışevren iken, ancak kimi ideler dışevrenden gelir. Dışevrenin nedeni olduğu ideler nesnelerin tasarımlarıdır. Oysa aynı nedenden geien duyular nesneleri vermezler.

*Duyum
ve
ide*

Anlık Felfesinde Idealist Eğilim

Gerçekliğin anlık içeriklerinden bağımsız bir özdeksel varlık olduğunu yadsıyan Özel İdealizm'i Platon'un* Gerçekçi İdealizmi'nden ayırt etmek gerekir. Platon'a göre, gerçeklik anlık içeriklerinden bağımsız bir varlık taşır. Ancak bu, algıyla kavranan, insanın çevresini oluşturan tikel nesneler evreni değildir. Algının konusu bilgiye içerik olamayacak, doğruluğu kesin olmayan, yetkinlikten uzak bir gölgeler, kopyalar evrenidir. Gerçeklik, bu kopyalar evreninin kendisinden pay aldığı, izdüşümü olduğu bir nesnel idealar evrenidir. İdealar evrensel ve tam bağımsız varlıklardır. Modern Çağ'da İdealizm bu tür idealar üzerine kurulmaz. Modern Çağ İdealizmi Descartes'ta kesin biçimini bulan İkicilik'e karşı bir tepkidir. Anlığın karşısına, anlığın algıyla kavradığı bir özdeksel fiziksel evreni bağımsız bir varlık alanı olarak yerleştiren İkicilik, özdeksel ve anlıksal olgular arasındaki ilişkiyi açıklamada karşılaştığı güçlükler nedeniyle, Etkileşimcilik'e seçenekler aramıştır. Foucher, böyle seçenekler aramanın bir çıkar yol olmadığını vurgulayan ilk düşünürler arasındadır. Bu düşünceyle, Aranedenciler'e ve Leibniz'e* karşı çıkmıştır. Foucher, yapılması gerekenin İkicilik'i yadsımak olduğunu öne sürer. Bunu İkicilik'i oluşturan varlık alanlarından özdeksel-fiziksel olanını dışlayarak yapar. Böylece, varlık ve töz olarak geriye yalnızca anlık ve onun içerikleri bırakılmış olur. Bu tutum daha sonra dizgeleştirilerek Berkeley'ce* de benimsenmiştir.

►
Kuşku
ve
eleştiri

İkicilik'i yadsımamanın yalnızca İdealizm'e yol açtığı düşünülmemelidir. Örneğin, Özdekçilik de İkicilik'i, bir varlık alanı olarak anlığı dışlayarak yadsır. Öte yandan Spinoza'da* en belirgin biçimini bulan öznitelik (attributum) kuramı da İkicilik'i yadsıyan bir anlık felsefesi getirir. Bu görüşe göre, özdek ve anlık birer varlık ya da töz değildir. Gerçek varlık, ya da töz, tektir ve ne salt özdeksel ne de salt anlıksaldır. Özdek ve anlık bu tözün özniteliklerinden başka bir şey değildir.

İkinci bir tutum olan Gölgeolguculuk (Epifemenalizm) iki varlık alanının bulunduğunu kabul eder. Ancak bu görüş için bu varlıklardan yalnız biri temeldir, öbürü temel olanın bir gölgesi, yansıması değerindedir. Yalnız temel olan gölge olanı etkiler; ters yönde etki olanaksızdır. Temel olarak hangi varlığın seçildiğine göre iki ayrı Gölgeolguculuk söz konusudur. Bunlardan biri Özdekçi Gölgeolguculuk, öbürü İdealist Gölgeolguculuk'tur. Bu sonuncu görüş, herne kadar İdealist bir eğilim taşıyor olsa da, İdealizm'le karıştırılmamalıdır. Çünkü İdealizm özdeği anlığa bütünüyle indirgerken, Gölgeolgucu yaklaşım özdeği, edilgin bir yansı alanı olarak bile olsa, bağımsız bir varlık alanı biçiminde düşünür.

Onlar ancak renk, ses, koku gibi değişken ve nesnel olmayan nitelikleri verirler. Foucher bu temele dayandırılan ide-duyum ayırımını anlamsız bulur. Ona göre eğer hem ideler hem de duyumlar dış evrenin etkileriyseler, her ikisi de nesnelerin tasarımı olabilir. Öte yandan, eğer duyumlar dış nesnelerin tasarımları değilseler, idelerin tasarım olduklarını veya bunlar için dışevren gibi bir neden bulunduğunu söyleyebilmek için tutarlı bir dayanak kalmamış olur. Foucher açısından, Descartes'ın öne sürdüğü ve nesnelerin bilgisinin duyum yoluyla değil us yoluyla elde edildiği görüşü, anlaşılabilir bir düşünce değildir.

Foucher, uzamın nesneler için bir öz nitelik olmayacağı düşüncesinde, Descartes'a karşı, Leibniz ile görüş birliği içindedir. Ancak Leibniz'i, bu ortak görüşlerine karşı, yine de özdek kavramını felsefesinden bütünüyle atamamış olmakla eleştirir. Özdeği tümüyle yadsımamak, hem Leibniz için, hem de Malebranche için özdeğin anlıkla olan etkileşimi konusunda inandırıcılık ve doğruluktan uzak açıklamalara yol açmaktadır. Örneğin Malebranche'in öne sürdüğü ve insanın her isteği üzerine, Tanrı'nın işe karışıp onun gövdesini devindirdiği düşüncesi onaylanamaz. Öte yandan, Leibniz'in etkileşimi, Tanrı'ca önden kurulmuş bir uyum olarak görmesi de Malebranche'in düşüncesini aşamamaktadır. Çünkü burada uyum, yine Tanrı'ya bağlanmaktadır. Oysa Foucher'ye göre, Tanrı'yı bir felsefe ilkesi olarak kullanmak yanlıştır. Anlık ile özdek arasındaki etkileşimi "varmış gibi görünüyor" olarak açıklamayı çağdaşlarının düşüştüğü bir yanlış diye değerlendirmiş; etkileşimin "varolduğu" onaylandığında, İkicilik'in ve bir töz olarak özdeğin yadsınması gerektiğine inanmıştır.

Bir felsefe dizgesi kurmak yerine eleştiriye önem veren Foucher, eleştirinin ilkelerini, "Akademia Kuşkululuk'u" adını verdiği bir öğreti yapısına dönüştürmeye çalışmıştır. Bu, ılımlı bir kuşkucu tutumdur. Descartes'taki bilgi kuramının ontolojiyle tutarlı olmadığını gösteren Foucher, Berkeley'nin görüşlerinin temelini atar. Berkeley'deki idelerin nesnelere benzeyemeyeceği düşüncesi ve birincil ile ikincil nitelikler-ayrımının yadsınması, Pierre Bayle aracılığıyla Foucher'den kaynaklanır. Locke ile Descartes'ın ortak olan görüşleri açısından Berkeley'nin Locke'a yönelttiği eleştirilerin, otuz yıl önce ilk filizler olarak, Foucher'ce Descartes'a yöneltildiği söylenebilir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Dissertation sur la recherche de la vérité, ou sur la logique des academiciens*, 1673, ("Gerçeğin Aranması ya da Akademiklerin Mantığı Üzerine İnceleme"); *Critique de la recherche de la verite ou l'on examine en même-temps une partie des principes de M. Descartes*, 1675, ("Descartes'in İlkelerinin Bir Bölümünün İncelendiği, Gerçeğin Aranmasının Eleştirisi").

• **BAKINIZ:** BAYLE, BERKELEY, DESCARTES, GEULINX, LEIBNIZ, MALEBRANCHE.

FOUILLÉE, Alfred

(1838-1912)

Fransız, sosyolog ve filozof. Doğabilimlerinin belirlenimci bulgularıyla geleneksel metafiziği bağdaştırmaya çalışmıştır.

18 Ekim 1838'de La Pouèze'de doğdu, 16 Temmuz 1912'de Lyon'da öldü. Douai ve Montpellier liselerinde, Bordeaux Üniversitesi'nde ve 1872-1875 arasında da Paris'teki École Normale'de felsefe okuttu.

Fouillée, V.Cousin'in Tinselci okulundan etkilenen Janet ve Vacherot gibi, doğabilimlerinin artan gücüyle savaşmak yerine, felsefeyi bilimsel bulguları kapsayacak biçimde değiştirmeye çalıştı. Bilimsel Belirlenimcilik'le felsefedeki ahlak konusunu uzlaştırma ereğindedir.

Fouillée, bu amaçla düşün-güç (idée-force) terimini ortaya atar. Güç onun düşüncesinde çağdaş fizikten alınmış bir kavram olan anlık durumlar için kullanılır. Fouillée'ye göre bu güç, bir edim eğilimidir. Düşünce, kendisini edimde gerçekleştirme gizilgücü taşıyan bir güçtür.

Bu yüzden düşünce, edimin nedeni durumundadır. Düşünce anlık olguya göre, anlıkta fiziksel edimin etkin nedenini oluşturur. Düşüncü, bilincin öznel varlığıyla nesnelerin nesnel varlığı arasında aracı konumundadır.

Fouillée, insan tını ve dolayısıyla insanın toplumsal ortamını değiştirebilecek özellikte olan bu gücü, bilinç olgularının evrensel niteliği olarak görmüştür. Bu kavramın hem tını, hem de doğayı yorumlamaya yeterli olduğu inancındadır. 1872'de yazdığı *Liberté et Déterminisme*'de ("Özgürlük ve Belirlenimcilik") tüm düşüncelerin bir güç olduğunu benimsemenin, özgürlük düşüncesini de benimsemeyi gerektirdiğini savunmuştur. Özgür varlık, kendi seçeneklerini kendisi yaratır. Böylece kendi kendini, belirlenmemiş olarak, edime geçirir.

Psychologie des idées-forces ("Düşün-güçlerin Psikolojisi") yapıtında, tının tüm yaşamın, özellikle de anlık yaşamın, bilinç-ediminden yola çıkarak nasıl geliştiğini gösterir. Anlık ya da bilinç, yalnızca bir gölgeolgu değil edime yönelen bir varlıktır. İstenç, anlık ya da ustan ayrılmaz. İstencin uygulandığı durumlardan onun etkilediği başka varlıklar ve nedensellik gibi anlık kategoriler çıkarsanır.

Morale des idées-forces ("Düşün-güçlerin Ahlakı") adlı yapıtında, Fouillée, güçlü toplumsal yönelim taşıyan bir ahlak anlayışı geliştirdi. Ona göre ahlaka dayalı seçim, düşün-güçlerin, idealler biçiminde ortaya çıkan çekici ya da inandırıcı niteliğine göre belirlenir. Bilinç, yalnızca kendisini değil, başkalarını da ayırt eder. İnsan yalıtılmış bir yaşam süremeyeceğine göre, Özgeci olmak zorundadır. Bu nedenle anlık uygun tutum, ancak toplumsal yararlılık ortamında açıklanabilir.

Fouillée, dizgesini İstenççi İdealizm olarak adlandırmıştır. Metafiziği, fiziksel olarak kavranabilenle sınırlayarak, Belirlenimcilik'le çelişmediğini gösterme çalışmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Liberté et déterminisme*, 1872, ("Özgürlük ve Belirlenimcilik"); *La science sociale contemporaine*, 1880, ("Çağdaş Toplumbilim"); *L'Évolutionisme des idées-forces*, 1890, ("Düşün-güçlerin Evrimi"); *Psychologie des idées-forces*, 1893, ("Düşün-güçlerin psikolojisi"); *Morale des idées-forces*, 1908, ("Düşün-güçlerin Ahlakı").

• **KAYNAKLAR**: A.Guyau, *La philosophie et la sociologie d'Alfred Fouillée*, 1913; D. Parodi, *La Philosophie contemporaine en France*, 1919.

• **BAKINIZ**: COUSIN, SPENCER.

FOUQUET, Jean

(1420-1481)

Fransız, ressam ve minyatürcü. Yapıtlarıyla Fransa'da kurallı perspektifin öncülüğünü yapmıştır.

Tours kentinde doğdu, aynı yerde öldü. Çocukluğu ve öğrenimi üstüne kesin bilgi yoktur. Paris'te, minyatürcü Haincelin de Hagenau'nun öğrencisi olduğu sanılmaktadır. Çeşitli belgelere göre, 1446'da Fransa kralının Papa'ya gönderdiği elçi grubuyla Roma'ya gitmiş, orada devrin ünlü mimarı Filarete, ressam Fra Angelico ve Piero Della Francesca'yla tanışmıştır. Tours'da bulunan bir evlilik kaydı, 1448'de orada bulunduğunu göstermektedir. O yıllarda VII. Charles için çalışmış, 1450-1460 arasında krallık sekreteri Etienne Chevalier için *Heures d'Etienne Chevalier* ("Etienne Chevalier'in Zamanları") adlı, minyatürlerle dolu, 60 sayfalık bir kitap hazırlamıştır. 1469'da XI. Louis'nin *Saint Michael Fermanı*'nın süslemelerini gerçekleştirmiş, 1474'te de heykeltan Michel Colombe'yla (1430-1515) birlikte aynı kralın mezarını yapmıştır. 1475'te saray mimarlığına getirilmiş, aynı yıl Josephus'un iki ciltlik *Antiquités Judaiques* ("Yahudi Antikitepleri") adlı el yazması kitabını resimlemiştir.

Heures d'Etienne Chavalier, Notre Dame, Louvre, Bastille ve darağaçları başta olmak üzere Paris'ten çeşitli görüntülere yer vermesi açısından Fouquet'nun en önemli yapıtlarındandır. Bu kitabında Fra Angelico'nun Fransa'da henüz tanınmayan perspektif kuramlarının etkisinde kalarak, zaman zaman kuş bakışı, zaman zaman da merkezi kaçıış perspektif kullanmıştır. Nesneleri dengeli bir biçimde, bir mimarlık mekânına yerleştirmiştir. Kompozisyon bütünlüğü elde etmek için aralarında uyum sağlamaya çalıştığı canlı, parlak ve gözalcı renkler, onun İtalyan sanatından edindiği yeniliklerdir.

Fouquet son yapıtlarında, anıtsal bir etkidenden çok, zengin süslemeli ve kalabalık kompozisyonları yeğlemiştir. Bütün yapıtlarında açık, sakın bir anlatım ve büyük bir denge göze çarpar.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Kitap Resimleri: Heures d'Etienne Chevalier*, 1450-1460, Condé Müzesi, Chantilly, Fransa, ("Etienne Chevalier'in Zamanları"); *Antiquités Judaiques*, 1470-1476; Ulusal Kütüphane, Paris, ("Yahudi Antikitepleri"); *Boccaccio*, Devlet Kütüphanesi, Münih; *Fransa Kralları Kayıtları*, Ulusal Kütüphane, Paris. Resim: Papa IV. Eugenius'un Portresi, 1445; *Madonna ve Çocuk*, 1450,

Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Antwerp; *Kendi Portresi*, 1450, Louvre, Paris; *VII. Charles'ın Portresi*, Louvre, Paris.

FOURCROY, Antoine François de (1755-1809)

Fransız, kimyacı. Lavoisier'nin görüşlerini destekleyerek çağdaş kimyanın hazırlayıcılarından olmuş, kimyayı tıbbı uygulayan çalışmalar yapmıştır.

15 Haziran 1755'te Paris'te doğdu, 16 Aralık 1809'da aynı kentte öldü. Soylu bir aileden gelen fakir bir eczacının oğlu olan Fourcroy, 15 yaşındayken okumaktan vazgeçerek bir büroda çalışmaya başladıysa da, bir rastlantı sonucu tanıştığı anatomi bilgini F. Vicq d'Azyr'in (1748-1794) aracılığıyla Paris Tıp Fakültesi'ne girdi. Tıp eğitimi sırasında kimyaya büyük ilgi duyan Fourcroy 1780'de mezun oldu, ancak hekimlik yapmayarak çalışmalarında kimyaya ağırlık verdi. 1784'te Jardin des Plantes'ta kimya kürsüsüne atandı, 1785'te de Kraliyet Bilim Akademisi'ne seçildi. Fransız Devrimi'nden sonra siyasetle de ilgilenen Fourcroy, 1793'te Konvansiyon Meclisi üyesi, 1801'de Konsül ve 1802-1808 arası da eğitim bakanı olarak görev yaptı. 1808'de kendisine Napoléon tarafından kontluk unvanı verildi.

Fourcroy'nın kimyaya en değerli katkılarının biri Lavoisier'nin floyiston kuramına karşı öne sürdüğü, yanma olayını maddedeki yanıcı özle değil de oksijenle açıklayan kuramını desteklemesiydi. 1787'de *Principes de chimie* ("Kimyanın İlkeleri") adlı yapıtıyla bu alandaki ilk kitabı yazdığı gibi, 1792'de yayımladığı ve daha sonra 11 dile çevrilen *Philosophie chimique* ("Kimya Felsefesi") adlı yapıtında da kimya bilgilerini Lavoisier'nin kuramının ışığında özetledi. Çağdaş kimyanın gelişmesine önemli bir diğer katkısı da 1787'de Lavoisier, Berthollet ve Guyton de Morveau (1736-1816) ile birlikte yeni bir kimyasal adlandırma sistemi üstüne çalışmasıdır.

Fourcroy'nın özellikle analitik kimya konusunda çok sayıda çalışması vardır. Çeşitli araçlar kullanarak maden sularının analizini gerçekleştirdiği gibi, daha sonra J.B. Boussingault (1802-1887) tarafından geliştirilen üç gübre türü (azot, fosforik asit ve potas içeren gübreler) ilkesini de analitik yöntemlerle buldu. Oksitleme yoluyla bakırı kalaydan ayırıştırma yöntemini geliştirdi, Thenard ile birlikte iki seri cıva bileşiği bulunduğunu saptadı.

Fourcroy ve araştırmalarının çoğunu birlikte sürdürdüğü Vauquelin, tıbbi kimyaya ağırlık vererek, beyin ve kas dokusu, mukus, safra gibi birçok organik maddeyi incelediler, bu maddelerin kimyasal niteliklerini, oluşum ve işlevlerini açıklamaya çalıştılar. 1799'da idrardan elde ettikleri ve adlandırdıkları üre üzerine ilk ayrıntılı bilgileri sağlayan ve çalışmalarında hastalıkların kimyasal tedavisini de amaçlayan bu iki araştırmacı idrar yolları taşlarıyla da ilgilenerek, taşları kimyasal bileşimlerine göre sınıflandırdılar.

Taşları, idrar kesesine şırınga edilecek eritici maddelerle yok etme girişimleri ise başarıya ulaşamadı.

Fourcroy, metalürjiden tıbbi kimyaya dek çok değişik konularda geliştirdiği analiz yöntemleri, Lavoisier'nin kuramını açıklayan yapıtları ve bir eğitici olarak etkinlikleriyle çağdaş kimyanın gelişmesine değerli bir katkıda bulunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Principes de chimie*, 1787, ("Kimyanın İlkeleri"); *Philosophie Chimique*, 1792, ("Kimya Felsefesi").
- **KAYNAKLAR:** G. Kersaint, *Antoine François de Fourcroy*, 1966; W.A. Smeaton, *Fourcroy: Chemist and Revolutionary*, 1962.
- **BAKINIZ:** BERTHOILET, CAVENDISH, LAVOISIER, THENARD, VAUQUELIN.

Charles Fourier

FOURIER, Charles (1772-1837)

Fransız, düşünür. Fransız Ütopik Sosyalizmi'nin Saint-Simon'dan sonra gelen en büyük temsilcisidir.

François Marie Charles Fourier, 7 Nisan 1772'de Besançon'da doğdu. 10 Ekim 1837'de Paris'te öldü. Zengin bir kumaş tüccarının oğludur. Lise öğrenimini doğduğu kentteki Cizvit Okulu'nda tamamladı. 19 yaşında, ailesinin isteği üzerine Lyon'a yerleşti ve ticaretle uğraşmaya başladı. 1793'te iflas ederek tüm servetini yitirdi. Aynı yıl Jirondenler'in (Girondins) Lyon'da düzenlediği bir ayaklanmaya katıldı. Tutuklandıysa da hapisten kaçarak ölümden kurtuldu. 1794'te askere yazıldı, ancak hastalığı nedeniyle 1796'da ordudan ayrıldı. Bu tarihten sonra Paris'e yerleşen Fourier, bir süre değişik ticari işletmelerde satıcılık ve kâtiplik gibi işler yaptı. 1803'te iş yaşamından uzaklaştı ve yaşamının geri kalan bölümünde, toplumsal, iktisadi ve felsefi öğretisini yaymak ve düşüncelerini yaşama geçirmek için çalıştı. Çok sayı-

da kitabın yanı sıra, 1832-1834 arasında *Le Phalanstère* ou *la Réforme Industrielle*, 1836'da da *Le Phalange* adlı dergileri yayımladı.

Fourier'in düşünceleri, 18.yy felsefi düşüncesinin, Tanrı'ya ermişliği amaç edinen, sihir ve büyüyle karışmış gizemci bir akımı olan Teosofizm'den ve J.J. Rousseau'nun doğal iyimserciliğinden etkilenmiştir. Bireyciliğe ve rekabete dayanan toplum yapısına karşı olan Fourier'ye göre, insan gerçekte iyidir, insanlık, yabancılık, barbarlık ve ataerkillik dönemlerinden oluşan, acılarla dolu bir yolu geçerek, uygarlık dönemine ulaşmıştır. Bu dönemde ulaşılan sinai gelişkinlik düzeyi doğal uyumun gerçekleşmesini olanaklı kılmaktadır. Oysa toplumsal ve iktisadi yapıya, örgütsüzlük, akıl dışılık ve kaba kuvvet egemendir. Uygarlık, çözemediği ve sürekli olarak yeniden yarattığı çelişkiler içinde bir kısır döngü içinde ilerlemekte ve ulaşmak istediğinin tam karşısına, yoksulluğa, asalaklığa yol açmaktadır.

Fourier, uygarlık döneminde yaşanan bu sorunların nedenini, kurallarına göre yaşanması gereken bir "toplumsal yasa"nın şimdiye değin bulunamamış olmasında görür. İktisatçıların ve felsefecilerin bu yasayı bulmak yerine, çağın düzeni kimin çıkarıyorsa ona hizmet ettiklerine, düzenin yaşaması için kuramlar yarattıklarına dikkat çektikten sonra, kendi geliştirdiği "tutkular öğretisi"nin soruna kesin bir çözüm getirdiğini savunur. Bu öğretiye göre insan on iki tutkusunun etkisindedir. Bunlardan beşi duylara ilişkindir; dördü grup tutkusudur (arkadaşlık, aşk, aile sevgisi ve hırs); üçü de dağıtıcı tutkulardır (planlama, değiştirme, birleştirme). Bu tutkuların özgürce gelişmesi sağlanırsa, tek bir üstün tutkuda (sevgi) birleşilir. Bu aynı zamanda mutlak uyum durumu olan, kişisel yarar gözetmeksizin başkasına yararlı olma tutkusudur.

Fourier bu görüşleri doğrultusunda yaklaşık 400 aileden oluşan falanj (*phalange*) adını verdiği ortak üretim ve tüketim birimlerinden oluşan bir toplumsal sistemin yaratılmasını savunmuştur. Geleceğin uyumlu toplumunun temel birimleri olan falanjların kendine yetecek kadartoprağı olacaktır. Falanj üyeleri temel olarak tarımla uğraşacaklar, ancak toprak işçiliğinin yanı sıra bahçıvanlık, bahçecilik, balıkçılık gibi çekici ve zevkli işler de yapacaklardır. Üyeler falanster (*phalanstère*) adlı büyük ortak binalarda yaşayacaklar, ortak bir mutfakta pişirilen yemeği ortak sofralarda yiyeceklerdir. Falanjın her üyesi, dilediği işte çalışabilecektir. Birbirine yakın türden işlerle uğraşan gruplar kaçınılmaz olarak kendi ödevlerini komşularından daha iyi yapma isteği ile dolacak, bu ise yarışma tutkusunu tatmin edecektir. Gün boyunca bir gruptan diğerine geçişin serbest olması ise değişikliklik tutkusunu tatmin edecektir. Böylelikle, tutkuların doğal işleyişi sonucunda falanjda emek üretkenliği son derece yükselecek, en yoksul üye bile maddi gereksinimlerini, uygarlık döneminin bir kapitalistinden daha iyi karşılama olanağına sahip olacaktır.

Fourier, önerdiği toplumsal sistemde, özel mülkiyetin ve mirasın ortadan kalkması gerektiğini düşünmez. Falanja emekleri, sermayeleri ya da yetenekleriyle katılan üyeler, ortak kazançlarının belli bir bölümünü zorunlu gereksinimleri için ayırdıktan sonra kalan miktarın 5/12'sini emeğe, 4/2'sini sermaye

ye 3/12'sini ise yeteneğe göre bölüşeceklerdir. Böylesi bir düzende siyasal örgütlenme hemen gereksizdir. Falanjda ortak işlerin yönetimi için, hiçbir karar ve kural çıkarmayan, buyruk vermeyen, üyelerinin deneyleri ile bilimin verileri temelinde öğütlerde bulunan bir meclis (*aéropague*) yeterlidir. Bu sisteme geçişte, şiddet yollarına ve devrime gerek olmadığını düşünen Fourier'ye göre, geçiş, oluşturdukları örneklerle tüm insanlığı etkileyecek yetkin falanj örgütlerinin barışçıl propogandaları ile sağlanacaktır.

1815'lere değin görüşlerine yandaş bulamayan Fourier, 1830'lardan başlayarak çok sayıda yandaş kazandı. 1830'lu ve 1840'lı yıllarda Fransa ve ABD'de Fourier'nin görüşlerini yaşama geçirmeye yönelik bazı falanj kurma girişimleri oldu. Ancak 1940'ta Boston yakınlarında kurulan Brook Farm ile 1843'te New Jersey'de kurulan Phalange du Nord kısa süre içinde dağıldılar. Fourier'nin en ünlü izleyicisi olan V.Considérant'ın 1852'de Texas'ta kurduğu falanj da çok geçmeden yıkıldı. Fourier'nin felsefi görüşleri bir yandan gerçeküstüculük akımının kurucusu A.Breton'un düşüncelerinde derin izler bırakırken, diğer yandan Rus düşünür N.G. Çernişevski'nin *Nasıl Yapmalı* adlı romanında yansımaları buldu.

Kapitalizmin insan doğası üzerindeki etkilerini maddeci bir yorumla eleştiren, insanlığın tarihini diyalektik yöntemle inceleyen Fourier'nin sosyalist düşünce tarihi içinde önemli bir yeri vardır. Tüm ütopyacı görüşlerinin yanı sıra, belli bir toplumda kadına tanınan özgürlüğün, o toplumda genel olarak tanınan özgürlüğün doğal ölçüsü olduğu yolundaki görüşü; tekelleşme, yoğunlaşma, iktisadi bunalımlar gibi kapitalizme özgü bir dizi gelişme eğilimine dikkat çekişi; kafa işçiliği ile kol işçiliği; kent ile köy arasındaki ayrılıkların ortadan kaldırılmasına ilişkin tasarıları ile sosyalist düşüncenin gelişmesine önemli katkılar yapmıştır.

Etkileri

Tutkular öğretisi

Falanjlar

• **YAPITLAR (başlıca):** *Théorie des quatre mouvements et des destinées générales*, 1808, ("Dört Hareket ve Genel Yazgılar Kuramı"); *Le nouveau monde industriel et sociétaire*, 1829, ("Yeni Sinai ve Toplumsal Dünya"); *Théorie de l'unité universelle*, 1841, ("Evrensel Birlik Kuramı"); *La fausse industrie*, 1835-1836, ("Yanlış Sanayi").

• **KAYNAKLAR:** A. Breton, *Ode à Fourier*, 1961; J. Dautry, *La notion de travail chez Saint-Simon et Fourier* 1958; C. Gide, *Selections from the Work of Fourier*, 1958; E. Poisson, *Fourier*, 1932.

• **BAKINIZ:** CONSIDÉRANT, Robert OWEN, SAINT-SIMON.

Bölüşüm ilişkileri

Joseph Fourier

FOURIER, Joseph

(1768-1830)

► Isı
iletimi
kavramı

Fransız matematik bilgini ve devlet adamı. Analitik ısı iletimi kuramını kurmuş, matematiğe değerli yöntemler kazandırmıştır.

Jean Baptiste Joseph Fourier, 21 Mart 1768'de Auxerre'de doğdu, 16 Mayıs 1830'da Paris'te öldü. 8 yaşında anne ve babasını yitiren Fourier öğrenimine yerel bir askeri okulda başladı. Çok başarılı bir öğrencilik dönemi geçirmesine karşın orduya kabul edilmemesi üzerine 1782'de Benediktin rahiplerinin yönetimindeki St. Benoit sur Loire'e girdi. İki yıl sonra Auxerre'e dönerek matematik öğretmenliği yapmaya başladı. o yıllarda sürmekte olan Fransız Devrimi'nin yoğun politik ortamından uzak kalması 1794'te tutuklanmasına neden oldu. Bağışlanmak için yaptığı başvuruyu geri çeviren Robespierre'nin idamının ardından serbest bırakıldı. O yıl Paris'te kurulan École Normale'nin ilk öğrencilerinden ve yine aynı yıl içinde de ilk öğretmenlerinden birisi oldu. 1795'te École Normale kapatılıp École Polytechnique kurulunca Lagrange ve Monge gibi bilim adamlarıyla birlikte bu yeni kurumun öğretim kadrosuna katıldı. İlk tutukluluğunda bağışlanma dileğini geri çeviren Robespierre'in yandaşı olmakla suçlanarak bir kez daha tutuklandıysa da, çalışma arkadaşlarının çabasıyla kısa bir süre sonra salıverildi.

1798'de Napoléon'un Mısır Seferi'ne katılan bilim kurulunun üyesi olarak gittiği Kahire'de, yeni kurulan Mısır Enstitüsü'nün sekreterliğine getirilen Fourier eski Mısır uygarlığına ilişkin araştırmaların yöneticiliğinin yanı sıra önemli bazı diplomatik görevler de üstlendi. 1801'de Fransa'ya dönüşünde École Polytechnique'teki öğretmenliğini sürdürmek istediysede bu isteği yöneticilik konusundaki yeteneklerinden yararlanmak isteyen Napoléon tarafından geri çevrildi ve merkezi Grenoble'da bulunan Isı idare bölgesi valiliğine atandı. 1808'de Fourier'e, 1815'e değin süren bu görevi sırasındaki, geniş bir bataklıkla kurutulmuş tarım alanlarına katılması ve Turin ile Lyons arasında bir yol yapımı gibi dev

projelerin gerçekleştirilmesini de içeren hizmetleri nedeniyle Baron unvanı verildi. Grenoble'da bulunduğu süre içinde de tarih ve matematik araştırmalarını sürdüren Fourier 1809'da, önsözünü kendisinin kaleme aldığı ve Mısır'da derlenen bilgileri içeren *Description de l'Égypte* ("Mısır'ın Tanıtımı") adlı yapıtın yayımını yönetti.

Napoléon'un Elbe'ye sürgün edilmesi sırasında Isı idare valiliğini sürdürmekte olan Fourier, Napoléon'un Elbe'den Paris'e dönüşünde bu görevi bıraktıysa da, bu kez de Rhone idare bölgesinin valiliğine atandı. Kısa bir süre sonra bu görevden kendi isteğiyle ayrılan ve Napoléon'un ikinci kez iktidardan uzaklaştırılmasıyla için düştüğü zor durumdan ancak Seine'deki İstatistik Bürosu'nun yöneticiliğine getirilince kurtulan Fourier, Bilimler Akademisi'nin 1817'de üyeliğine, 1822'de de sürekli sekreterliğine seçildi. Ölünceye değin sürdürdüğü bu görevi sırasında, Fransız Akademisi ve Tıp Akademisi'nin üyeliklerine, Royal Society'nin de yabancı üyeliğine seçildi.

Fourier, 18.yy'ın sonlarında Avrupa'da yaşanan hızlı sınai gelişmeyle birlikte büyük bir önem kazanan ısı iletimine ilişkin problemler üstüne çalışmasını, 1807'de Akademi'ye sundu. Sürekli yüzeylerdeki ısı iletimine karşı gelen ve u sıcaklık, k geçirgenlik katsayısı olmak üzere

$$\frac{\partial^2 u}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 u}{\partial y^2} + \frac{\partial^2 u}{\partial z^2} = k \frac{\partial u}{\partial t}$$

biçiminde yazılabilen diferansiyel denklemin çözümünü içeren bu çalışma Laplace, Monge, Lacroix ve Lagrange'dan oluşan bir kurul tarafından incelendi. Kurulun öbür üyeleri tarafından benimsenmesine karşın Lagrange'ın şiddetle karşı koyması Fourier'in çalışmasının yayımlanmasını engelledi. Lagrange'ın karşı koymasının ardında, Fourier'in ilk sıcaklık dağılımını anlatmakta kullandığı ve katsayıları

$$a_n = \frac{1}{\pi} \int_{-\pi}^{\pi} f(x) \sin nx \, dx \quad \text{ve} \quad b_n = \frac{1}{\pi} \int_{-\pi}^{\pi} f(x) \cos nx \, dx$$

olan

$$f(x) = \frac{1}{2}b_0 + \sum_{n=1}^{\infty} (a_n \sin nx + b_n \cos nx)$$

biçimindeki Fourier serileriyle, Lagrange'ın tellerin titreşimi probleminde kullandığı trigonometrik seriler arasındaki çelişki gibi bilimsel bir nedenin yanı sıra bazı politik etkenlerin de bulunduğu sanılmaktadır.

Aynı çalışmayı elden geçirilmiş bir biçimiyle 1810'da Akademi'nin açtığı ısı iletimi konulu bir yarışmaya da gönderen Fourier, yarışmayı kazanmasına karşın yine "kesinlik ve genellik"ten yoksun bulunduğu için yayımlanmayan çalışmasının matematiksel bölümünü 1822'de *Théorie analytique de la chaleur* ("Analitik Isı Kuramı") başlıklı bir kitapta topladı.

Fourier *Analitik Isı Kuramı*'nda bugün fizik ve mühendislik alanlarında çok sık rastlanılan ve sınır değer problemleri olarak adlandırılan türde bazı problemleri incelemiştir. Bu problemleri çözmekte kullandığı ve başlangıçta kuşkuyla karşılanan yöntem ve araçlar ise Dirichlet, Riemann, Cantor, Weierstrass,

Hermite, Jacobi, Ohm ve Kelvin gibi bilim adamları tarafından çıkış noktası olarak kullanılmış ve matematiksel fizik, analiz, istatistik ve elektrik devreleri kuramı gibi birçok alanda kapsamlı gelişmelere yol açmıştır.

Süreksiz fonksiyonları anlatmakta yetersiz kalan çokterimlilerin ve bunların genelleştirilmiş biçimleri olan güç serilerinin yerine trigonometrik seriler kullanımı, matematiğe Fourier'in kazandırdığı bir yöntemdir. Trigonometrik seriler daha önce Bernoulli, Euler ve Lagrange tarafından tellerin titreşimi probleminde kullanılmışsa da, bu kullanıma bir sistem ve iki ya da daha fazla boyuttaki problemlerde geçerli olmasını sağlayan bir genelleştirme yapmak Fourier tarafından başarılmıştır. Tek değişkenli fonksiyonların verilen fonksiyonlara bağlı doğrusal ve trigonometrik fonksiyonlar içeren anlatımlarla bazı değişmezlerin bileşkesinden oluşan seriler yardımıyla belirtilebileceğini gösteren Fourier serileri çağdaş analize ulaşan çalışmaların başlatılmasına neden olmuştur.

Fourier, sonsuz uzanan çubuklarda ya da düzlem ve uzay parçalarında ısı iletimini incelerken, sonsuz bir aralık ya da bölgede tanımlanmış fonksiyonları belirtmekte yetersiz kalan trigonometrik seriler yerine de, bugün Fourier dönüşümleri olarak anılan

$$g(x) = \frac{1}{\sqrt{\pi}} \int_{-\infty}^{\infty} f(y) e^{ixy} dy$$

ve

$$f(x) = \frac{1}{\sqrt{\pi}} \int_{-\infty}^{\infty} g(y) e^{-ixy} dy$$

integrallerini kullanmıştır. Fourier integral dönüşümleri daha pek çok dönüşümün bulunmasına kaynaklık etmiş ve son derece etkili ve kapsamlı yöntemlerin geliştirilmesiyle sonuçlanan bir çıkışı başlatmıştır.

Fourier'in *Analitik Isı Kuramı*'nda kullandığı ve sonradan Dirac fonksiyonu adını alan, $x=0$ için sıfırdan farklı değerleri için sıfır, $x \neq 0$ için sonsuz olarak tanımlı fonksiyon ise o güne değin geçerli fonksiyon kavramının, özellikle fiziksel problemlerde yetersiz kaldığını ve bilinen fonksiyonların birbirine eklenmesiyle elde edilen anlatımları da içerecek biçimde genişletilmesinin gerekli olduğunu göstermiştir. Bu gereksinmeden yola çıkarak başlatılan ve ancak II. Dünya Savaşı sonrasında tamamlanabilen çalışmalar sonunda "genelleştirilmiş fonksiyon" ya da "dağılım" tanımına ulaşılabilmiş ve aynı genelleme anlayışı türev ve integrali de içeren pek çok kavrama da yansıtılmıştır. Dahası Fourier serilerinden esinlenerek ortogonal seriler kuramı geliştirilmiş ve giderek 20.yy matematiğinin en önemli buluşlarından olan Hilbert uzayına, bir başka deyişle sonsuz boyutlu karmaşık uzaya varılabilmektedir.

Cebirsel denklemlerin köklerinin yaklaşık olarak bulunmasıyla da ilgilenmiş olan Fourier ısı iletimi kuramının kurucusu olmanın yanında, matematiğe gerek matematiksel fiziğin gerek saf matematiğin büyük bir gelişme göstermesiyle sonuçlanan araştırmalara kaynaklık eden yeni yöntemler ve araçlar kazandıran bir matematikçi olarak da anılmaktadır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Théorie analytique de la chaleur*, 1822, ("Analitik Isı Kuramı") *Analyse des équations*

déterminées, 1831, ("Belirli Denklemlerin Çözülmesi").

- **KAYNAKLAR**: R.E. Langer, *Fourier series: The Genesis and Evolution of a Theory*, Am. Math. Monthly 54, 1-86, 1947; Grattan-Guinness, *Joseph Fourier, 1768-1830*, 1972.
- **BAKINIZ**: D. BERNOULLI, BESSEL, BIOT, DIRICHLET, L. EULER, HERMITE, K.G. JACOBI, LAGRANGE, LAPLACE, OHM, RIEMANN.

FOURNEAU, Ernest (1872-1949)

**Fransız farmakoloji uzmanı, kimyacı.
Tıpta kimyasal tedavinin öncülerindendir.**

4 Ekim 1872'de Biarritz'te doğdu, 5 Ağustos 1949'da Ascaïn'de öldü. Biarritz'te otel işleten İspanyol asıllı bir ailenin oğluydu. 1898'de Paris'te eczacılık öğrenimini tamamladıktan sonra, Almanya'da üç yıl kadar kimya ve eczacılık konusunda araştırmalar yaptı. O yıllarda, özellikle Ehrlich'in öncülüğünde kimyasal tedavinin gelişmesine ve Alman ilaç sanayinin doğuşuna tanık olan Fourneau, Fransa'ya döndüğünde, ülkesinde ilk ilaç laboratuvarlarının kurulmasına öncülük etti. Fourneau'nun girişimleri ve Poulenc kardeşlerin yatırımlarıyla Ivry-sur-Seine'de kurulan ilaç fabrikası, bugün Fransız kimya sanayinin en büyük kuruluşlarından biri olan Rhône-Poulenc grubunun ilk çekirdeğiydi ve fabrikanın laboratuvar yöneticiliğine Fourneau getirildi. 1911'de Roux'un çağrısı üzerine bu görevden ayrılarak Pasteur Enstitüsü'nde yeni kurulan kimyasal tedavi bölümünün başkanlığını üstlenen ve 1942'de emekliye ayrılmasına karşın 1946'ya değin enstitüdeki yöneticilik ve araştırma görevini sürdüren Fourneau, 1903'te Légion d'honneur nişanıyla ödüllendirilmiş, 1919'da Fransız Bilimler Akademisi üyeliğine seçilmiştir.

Pasteur Enstitüsü'ne geçmeden önce ağrı kesiciler üzerinde çalışan Fourneau, 1904'te, "Stovaine" adını verdiği, etilen oksit yapısında bir lokal anestezi hazırlamıştı. Aralarında Bover'nin da bulunduğu değerli araştırmacılarla birlikte çalıştığı Pasteur Enstitüsü'ndeki 35 yılını, çoğu kendi adına bir kodeks numarası eklenerek piyasaya sürülen yeni ilaçların yapımına adadı. Amino alkoller, sempatik sinir sisteminin etkisine benzer (sempatomimetik) uyarıcı etki yapan alkaloidleri inceledi, beş değerli arsenik bileşiklerinin frengi, uyku hastalığı ve tripanozoma türü asalakların neden olduğu diğer hastalıklar üzerindeki tedavi edici özelliklerini araştırdı. Victor Grignard'ın 1941'de yayımlanan *Traité de chimie organique* ("Organik Kimya İncelemesi") adlı yapıtının amino alkollerle ilgili bölümünü de, bu bileşiklerin tanımlanmasında ve adlandırılmasında en yetkili uzmanlardan bir olan Fourneau yazmıştır. Sonraki yıllarda çalışmalarını sentetik sıtma ilaçları, arsenik bileşiklerinin stereokimyası, antihistamin türevleri, sülfamidler ve sülfamidli ilaçlarla tedavi konusunda yoğunlaştıran Fourneau, kemoterapinin öncülerinden

◀ **Fourier dönüşümleri**

ve ülkesinde ilaç sanayiinin doğuşunu hazırlayan ilk kimyacılar arasında biridir.

- BAKINIZ: BOVET, CHAIN, DOMAGK, P. EHRLICH, PASTEUR, ROUX.

FOURNEYRON, Benoît (1802-1867)

Fransız mucit. İlk su türbininin yapımını gerçekleştirdi.

31 Ekim 1802'de St. Etienne'de doğdu, 31 Temmuz 1867'de Paris'te öldü. St. Etienne'deki bir okulda madencilik öğrenimi gördü. Önceleri Le Creusot madenlerinde kullanılan teknikleri geliştirmeyi amaçlayan araştırmalara dönük olan ilgisini daha sonra özellikle çelik sanayii için gerekli olan yüksek güç ve verimlilikte üreteçlerin yapımına yöneltti. 1824'te, madencilik okulundaki öğretmenlerinden olan Bourdin'in (1790-1873) o yıl içinde geliştirdiği ve "türbin" adını verdiği, bilimsel ve teknik kuruluşların onayını almamış olan projesi üzerinde çalışmaya başladı. 1827'de dört yıllık bir çabanın sonucunda 6 BG'nde ve %80 verimle çalışan bir türbinin yapımını gerçekleştirdi. İlk başarısının yardımıyla parasal destekler bularak denemelerini sürdüren ve 1837'de dakikada 2.300 devir yapan, 60.BG'nde bir türbin üreterek sanayi kuruluşlarının ilgisini çeken Fourneyron'un türbinleri kısa bir süre içinde yaygın bir kullanım alanı buldu.

Buhar gücünden yararlanan türbinler geliştirmeyi de tasarlayan ancak yaşadığı dönemin teknik olanaklarının yetersizliğine yenilen Fourneyron'un ölümünden yıllar sonra 1895'te, Niagara Çağlayanı'na yerleştirilen bir Fourneyron türbini yardımıyla elektrik enerjisi üretiminin gerçekleştirilmesi bu buluşun değerini daha da artırdı.

- BAKINIZ: DE LAVAL, C.A. PARSONS.

FOURNIÈRE, Eugène (1857-1914)

Fransız siyaset adamı ve düşünür. Mesleki mücadeleler ve parlamenter kazanımlara dayalı bir sosyalizm anlayışını savunmuştur.

31 Mayıs 1857'de Paris'te doğdu, 4 Ocak 1914'te Arcueil'de öldü. Kuyumcu çıraklığı ve bir matbaada düzeltmenlik yaptı. Resmi bir eğitim görmeyen Fournière çeşitli konularda kitaplar okuyarak kendini geliştirdi.

1871 Paris Komünü'nün bastırılmasından sonra Fransız sosyalist hareketi yoğun baskılar altında kalmıştı. 1870'lerin sonlarına doğru sürgüne gönderilmiş olan Komüncüler'in dönmeye başlamasıyla bir-

likte sosyalist gruplar ve dergiler ortaya çıkmaya başladı. Fournière, devrimci bir sosyalizm anlayışını savunan Jules Guesde'nin yayımladığı *L'Égalité* dergisine yazılar yazmaya başladı. 1879'da sosyalist grupların Marsilya'da düzenledikleri kongrede, burjuvazinin ancak bir devrimle iktidardan düşürülmesinden sonra toplumsal mülkiyete dayalı bir düzenin gerçekleştirilebileceğini savundu, Paris Komünü'nü eleştiren Louis Blanc'a karşı çıktı. 1880'de Parisli sosyalistlerin düzenlediği kongrede kadın haklarını savundu.

Zamanla *L'Égalité*'de savunulan bu görüşlerden uzaklaşan Fournière, dergiden ayrıldı ve işçi sorunlarına idealist ve ahlaki bir açıdan yaklaşan Benoît Malon'la ilişki kurdu. 1882'de Bessèges ve Grand Combe'daki grevleri desteklediği gerekçesiyle 8 ay hapis cezasına çarptırıldı. *L'Égalité* ile ılımlı bir sosyalizm anlayışını savunan *Proletaire* dergisi etrafında oluşan gruplar arasındaki anlaşmazlıklar 1882'de Saint-Étienne Kongresi'nde uç noktasına vardı. Guesde ve arkadaşları, aralarında Fournière'nin de bulunduğu sosyalizme tedrici olarak ulaşılabileceğini savunan "olabilirciler"le (*possibilistes*) tüm ilişkilerini kestiler.

1885'te B. Malon *Revue socialiste* dergisini kurunca Fournière bu dergiye yakın bir işbirliği içine girdi. 1894-1898 arasında Paris Belediye Meclisi üyesi olarak görev yaptı. 1898 seçimlerinde milletvekili seçildi. Dreyfus olayı sırasında Dreyfus'un suçsuz olduğunu savundu. 1902'ye kadar mecliste kaldığı dönem boyunca, işçilerin lehine parlamenter kazanımlar için mücadele etti. 1902'de kurulan Fransız Sosyalist Partisi'ni destekledi. 1904'te École Polytechnique'de iktisat profesörü oldu. 1905'te Conservatoire National des Arts et Métiers'de (Ulusal Sanatlar ve Meslekler Konservatuarı) sosyoloji dersleri verdi. Malon'un ölümü üzerine 1905-1911 arasında *Revue socialiste* dergisinin yöneticiliğini üstlendi. Mesleki birliklerin örgütlenmesi için çaba gösterdi.

Fournière, Saint-Simon, Fourier ve Proudhon gibi düşünürlerin görüşlerinden etkilenmiştir. Marx ve Engels'in tarihsel maddecilik görüşünün, ahlaki ve siyasal sorunların çözümünü zorlaştırdığını öne süren Fournière, Proudhon'un sosyalizmin gerçekleşmesinde itici güç olarak gördüğü adalet kavramını ön plana çıkarmıştır. Sosyalizmin, mesleki ve sendikal mücadelelerden kaynaklanan bir mücadeleyle gelişeceğini kabul eden Fournière, bu süreçte orta sınıfların güçleneceğini ve kapitalist toplumdaki iktisadi bunalımların daha seyrek ortaya çıkacağını öne sürmüştür.

- YAPITLAR (başlıca): *L'âme de demain*, 1895, ("Yarının Ruhu"); *L'idéalisme social*, 1898, ("Toplumsal Idealizm"); *Essai sur l'individualisme*, 1901, ("Bireycilik Üzerine Deneme"); *Theories socialistes au XIXe siècle*, 1904, ("19. yy'da Sosyalist Kuramlar"); *La législation du travail*, 1904, ("İş Hukuku"); *L'individu, l'association et l'État*, 1907, ("Birey, Dernek ve Devlet"); *La crise socialiste*, 1908, ("Sosyalist Kriz").

- BAKINIZ: GUESDE, PROUDHON.

FRAGONARD, Jean Honoré (1732-1806)

Fransız, ressam. Erotizmi ve şiirselliği ön plana alan yapıtlarıyla tanınmıştır.

5 Nisan 1732'de Grasse'da doğdu, 22 Ağustos 1806'da Paris'te öldü. 1738'de ailesi Paris'e yerleşti. 1747 dolaylarında resme yöneldi. Sirasıyla Chardin, Boucher ve Carle van Loo'nun (1705-1765) yanında öğrenim gördükten sonra 1756'da Roma'ya gitti ve oradaki Fransız Akademisi'ne girdi. Fransız ressam Hubert Robert'le (1733-1803) birlikte, Barok dönem ressamlarının yapıtları üstünde çalıştı. 1759'da yine Robert'le bir İtalya gezisine çıktı, İtalyan ressamların yapıtlarını inceledi. 1761'de Paris'e döndüğünde, çizdiği bahçe, anıt ve manzara resimleriyle ün kazanmıştı. 1765'te *Callirhoe'yu Kurtarmak İçin Kendini Feda Eden Coresus* adlı resmiyle Akademi'ye kabul edildi. 1769'da evlendikten sonra çocukları ve aile sahnelerini konu alan resimler yapmaya başladı. 1773'te İtalya, Hollanda ve Almanya'yı kapsayan bir geziye çıktı. Fransız Devrimi sırasında, resim müşterileri olan Madame Pompadour gibi kişiler öldürülünce zor durumda kaldı. Resimlerini satabilmek için çok tutulan Yeni Klasik (Neo-Klasik) üslupta çalıştıysa da başarılı olamadı. Jacques-Louis David'in yardımıyla bir süre Müzeler Servisi'nde çalıştı. Yoksulluğa düştü ve borç içinde öldü.

Fragonard'ın saray ve aile yaşamını, mitolojik konuları ve zevk âlemlerini işlediği resimlerinde ölçülü bir erotizm vardır. Yapıtlarında değişik üslup ve teknikler kullanmıştır. Çalışmalarının bazılarında Frans Hals, Ruisdael ve Rubens gibi Hollandalı ressamların saydam ve parlak renklerine, bazılarında da Rembrandt'ın koyu ve kasvetli tonlarıyla, derin gölgelerine ve bir noktayı aydınlatan ışık kullanımına yer vermiştir. Bütün yapıtlarında 18. yy'da pek rastlanmayan bir şiirsellik görülür.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Yeroboam'ın Kurban Edilmesi*, 1752, Güzel Sanatlar Okulu, Paris; *Çamaşırcı Kadınlar*, 1761, Picardi Müzesi, Amiens; *Callirhoe'yu Kurtarmak İçin Kendini Feda Eden Coresus*, 1765, Louvre, Paris; *Salıncak*, 1766, Wallace Koleksiyonu, Londra; *Taçlandırılan Aşk*, 1771-1773, Frick Koleksiyonu, New York; *Aşk Çeşmesi*, 1785, Wallace Koleksiyonu, Londra.

FRANCE, Anatole (1844-1924)

Fransız, yazar. Toplumsal kurumları eleştiren romanlarıyla çağının insanlarını alışkanlıkların, yanlış inançların baskısından kurtarmaya çalışmıştır.

16 Nisan 1844'te Paris'te doğdu, 12 Ekim 1924'te Saint-Cry-sur-Loire'da öldü. Asıl adı Anatole François Thibault'dur. Parisli bir kitapçının oğluydu. Küçük yaştan başlayarak köklü bir din ve klasik edebiyat eğitimi aldı. İlk kitabı şair Alfred de Vigny üzerine bir incelemeydi. Bir yandan şiir ve manzum oyunlar yazarken, bir yandan da gazete ve dergilerde edebiyat üzerine denemeler yayımlamaya başladı. Edebiyat çevreleriyle, özellikle de Parnasçı şairlerle ilişki kurdu. 1877'de Marie Valérie Guérin de Saunville ile evlendi. Ancak sarsıntılarla geçen bir aile yaşamı oldu.

1883'te tanıştığı Madame Arman de Caillavet'nin koruması altına girdi. Onun da etkisiyle Paris edebiyat çevrelerinin tanınan yazarları arasında yer aldı. 1896'da Fransız Akademisi'ne seçildi. 1921'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı.

Söyleyişe, sese önem veren Parnasçı şiir akımının etkilerini taşıyan ilk şiirleri, toplumsal kurumları kuşkucu ve alaycı bir tavırla ele alır. France köklü bir din eğitimi almasına ve öğrencilik yıllarında Darwin'den, ayrıca Taine ve Renan gibi, bilimi tek değer olarak gören düşünürlerden etkilenmesine karşın, şiir ve romanlarında, hem dini, hem de bilimi eleştirmiştir. Günlük yaşamdan uzak yaşayan kitap düşkünü yaşlı bir bilgini konu alan ve ilk başarılı yapıtı sayılan *Le crime de Sylvestre Bonnard*'da (Silvestre Bonnard'ın Cinayeti) bilimi ve bilginliği alaycı bir üslupla ele alır. 1890'da yayımlanan ve uçarı bir aşkın öyküsü olan *Thaïs* adlı romanı ile 1893'te yayımlanan *La rôtisserie de la Reine Pédauque* (Pedoque Kebabcısı) ve *Les opinions de M.Jérôme Coignard* ("Bay Jérôme Coignard'ın Düşünceleri") adlı romanları da France'ın din ve Kilise karşıtı görüşlerinin, hafif bir müstehcenlikle alaycı bir eleştirelliği birleştiren yergici üslubunun örnekleridir.

1894'te Fransa'da Dreyfus olayının patlak vermesi dönemin tüm yazarları gibi Anatole France'ı da etkiledi. Alfred Dreyfus adlı Yahudi subayın casusluk yaptığı iddiasıyla haksız yere mahkûm edilmesi üzerine Fransız yazarları iki kampa ayrıldı. Zola, Proust ve Gide gibi yazarlarla birlikte France da Dreyfus'u savunuların yanında yer aldı, ordu ve Kilise'yi eleştiren yazılar yazdı.

Dreyfus davası France'ın tutum ve üslubunda da önemli bir değişmeye yol açmıştır. Bu değişiklik, 1897-1901 yıllarında yayımlanan *Histoire contemporaine* ("Çağdaş Tarih") adlı dört ciltlik roman dizisinde belirginleşir. Dizinin ilk üç cildi Fransız toplumunun değişik kesimlerinin önyargılı ve dar kafalı tutumunu ele alır. *Monsieur Bergeret à Paris* ("Bay Bergeret Paris'te") adlı dördüncü cildi ise, kendini dünyadaki olaylardan ve siyasetten uzak tutarak

gözlemcilikle yetinen bir düşünürün Dreyfus olayına bir taraf olarak katılışını anlatır. Benzer bir biçimde France da, tarafsız bir eleştirelilikle dolu olan ilk dönem üslubundan sıyrılarak toplumsal kaygıların daha ağır bastığı bir tutuma yönelmiştir. 1901'de yayımlanan ve burjuva toplumunu acımasızca eleştiren *L'affaire Crainquebille* ("Crainquebille Olayı") adlı komedisi, bu yeni üslubunu ve onu sosyalizme götüren görüşleri yansıtır.

Fransız soluna yakınlaşmakla ve son dönemlerine doğru komünistleri desteklemekle birlikte, France'ın kuşkuculuğu, bu düşüncelere hiçbir zaman tümüyle bağlanmasına izin vermemiştir. Nitekim, 1908'de yayımlanan ve yergi dilinin en sert olduğu romanlarından biri sayılan *L'île des pingouins*'de (Penguenler Adası) alaya aldığı kesimler arasında Kilise'nin yanı sıra sosyalistler ve Dreyfusçular da vardı. 1912'de yayımlanan *Les dieux ont soif*'de (Allahlar Susamışlardı) ise Fransız Devrimi sırasında ideoloji ve iktidarın gitgide yozlaşmasını konu almış ve bağnazlığı yermiştir.

• **YAPITLAR** (başlıca): **Roman:** *Le crime de Sylvestre Bonnard*, 1881, (Silvestre Bonnard'ın Cinayeti); *Le desirs de Jean Servien*, 1882, ("Jean Servien'in İstekleri"); *Thais*, 1890; *La pâtisserie de la Reine Pédauque*, 1893; (Pedoque Kebabcısı); *Les opinions de M. Jérôme Coignard*, 1893, ("Bay Jérôme Coignard'ın Düşünceleri"); *Le lys rouge*, 1894, (Kırmızı Zambak); *Histoire contemporaine*, ("Çağdaş Tarih"): 1. cilt, *L'orme du mail*, 1897, ("Karaağacın Gezisi"); 2. cilt, *Le mannequin d'osier*, 1897, ("Kamış Manken"); 3. cilt, *L'anneau d'améthyste*, 1899, ("Ametist Yüzük"); 4. cilt, *Monsieur Bergeret à Paris*, 1901, ("Bay Bergeret Paris'te"); *L'île des pingouins*, 1908, (Penguenler Adası); *La vie de Jeanne d'Arc*, 1908, ("Jeanne d'Arc'in Yaşamı"); *Les dieux ont soif*, 1912, (Allahlar Susamışlardı); *Le révolte des anges*, 1914, (Meleklerin İsyanı). **Şiir:** *Poèmes dorés*, 1873, ("Parıldayan Şiirler"). **Oyun:** *Les noces corinthiennes*, 1876, ("Korent Eğlenceleri"), manzum oyun; *L'affaire Crainquebille*, 1901, ("Crainquebille Olayı"). **Deneme:** *La vie littéraire*, 1888-1892, (Edebiyat Hayatı); *Le jardin d'Épiqueure*, 1894, (Epikür'ün Bahçesi).

FRANCIA, Rodriguez

(1766-1840)

Paraguaylı devlet adamı. Bağımsız Paraguay'ın ilk devlet başkanıdır.

José Gaspar Rodriguez de Francia 6 Ocak 1766'da Asuncion'da doğdu, 20 Eylül 1840'ta aynı kentte öldü. Cordoba del Tucuman Üniversitesi'nde tanrıbilim öğrenimi gördü. Bir süre tanrıbilim dalında profesörlük yaptıktan sonra hukukla ilgilenmeye başladı. 1811'de, İspanyol genel valisinin devrilmesinin ardından yönetimi ele geçiren Fulgencio Yegros başkanlığındaki cuntanın sekreteri oldu. Paraguay, 1811'de İspanya'dan, 1813'te ise Rio de la Plata Genel Valiliği'nden bağımsızlığını elde etti. Francia, 1813'te, Yegros ile birlikte yeni kurulan konsül yönetiminin başına geçti. Ancak, Paraguay'ı komşu ülkelerin saldırgan emellerinden korumak gerekçesiyle 1814'te konsül yönetiminden son vererek bir diktatörlük yönetimi kurdu; 1817'de kendisini ömür boyu diktatör ilan etti.

Francia Paraguay'da koyu bir baskı yönetimi kurdu. Tüm siyasi etkinlikleri yasakladı ve her türlü muhalefeti şiddetle bastırdı. 1820'deki bir ayaklanma girişiminden sonra uyguladığı şiddet daha da arttı. 26 yıllık diktatörlüğü döneminde, Paraguay dış dünyadan soyutlandı; ülkeye giriş ve çıkışlar yasaklandı, dış ticaret son derece azaldı. Ülkenin ekonomik olarak kendine yetmesi için tarım, hayvancılık ve sanayi özendirildi. Francia orduyu yeniden örgütleyerek gücünü arttırdı. Ayrıca Engizisyon'u kaldırdı ve kilisenin gücünü kırdı. Öldüğünde gerisinde, dış dünya ile hiçbir ilişkisi olmayan içine kapalı bir ülke bıraktı. Dört yıllık bir iktidar boşluğundan sonra Carlos Antonio Lopez devlet başkanı oldu.

• **BAKINIZ:** C. A. LOPEZ.

FRANCISCUS, [Assisi'li]

(1182-1226)

İtalyan din adamı. Fransisken Tarihî'nin kurucusudur.

Orta İtalya'daki Assisi'de doğdu, 4 Ekim 1226'da aynı kentte öldü. Babası Pietro di Bernardone varlıklı bir kumaş tüccarıydı. Oldukça mutlu bir gençlik süren Franciscus, 1202'de Assisi ile Perugia arasındaki bir savaşta katıldı. 1205'te Kont Gentile'nin ordusunda II. Frederick'e karşı savaşırken, gördüğü bir düş nedeniyle Assisi'ye dönerek kendini dine adadı. Bir gün de San Damiano Kilisesi'nde dua ederken, bilinmeyen bir sesin ondan kiliseyi onarmasını istediği söylenir. Bunun üzerine babasının kumşalarının bir bölümünü satarak parayı kilisenin rahibine verdi. Babası bu işe çok öfkelenildi ve onu doğru yola getirmesi için piskoposa götürdü. Burada üstündeki tüm giysileri babasına veren Franciscus, artık bundan sonra yeryüzündeki değil, cennetteki "baba"sını tanıdığını söyledi ve ailesiyle bütün bağlarını kopardı. 1209'da da yoksul bir din havarisi olmaya karar verdi. Ölümünden iki yıl sonra 1228'de "Aziz"ler arasına alındı. Yaşamına ilişkin bilgilerin çoğu söylence niteliğindedir.

1209'dan sonra İsa'nın ve havarilerinin yolundan yürüyen Franciscus, yoksulluk içinde yaşadı. Türlü kiliseleri onardı. Doğayı Tanrı'nın bir yansıması olarak gördü. Bu nedenle her türlü varlığı kardeş tanıdı. İzleyicileriyle birlikte 1209'da Papa III. Innocentius'a giderek tarikatının tüzüğünü sözlü olarak onaylattı. 1212'de Assisi'li Aziz Clara'nın başkanlığında bir kadınlar tarikatı kurdu. 1221'de de Penance'de üçüncü bir tarikat kurdu. Franciscus'un izini süren bu üç tarikat, 29 Kasım 1223'te Papa III. Honorius tarafından onaylandı. Aynı yıl, Aziz Dominicus ile dost oldu. Bu nedenle Dominiken Tarikatı ile iyi ilişkiler kurdu.

1219'da Haçlılar ile birlikte Mısır'a giden Franciscus, burada Sultan El-Melikü'l Kâmil'i etkiledi ve Kutsal Topraklar'a gitmek için özel izin aldı. Ancak, İtalya'da tarikat içinde baş gösteren sorunlar nedeniyle Assisi'ye döndü. Bir süre sonra, yerine ilk izleyici-

lerinden Pietro Cattani'yi başrahip atayarak, vaizliğe döndü. 1224'te Alvernia Dağı'nda bir melek gördükten sonra İsa'nın çarmıha gerildiğinde aldığı yaraların benzerlerinin kendi gövdesinde belirdiği, ölümünden sonra da silinmediği söylenir. Yaşamının son yıllarında görme yetisini yitirmiştir.

• BAKINIZ: DOMINICUS [Aziz].

FRANCK, Adolphe

(1809-1893)

Fransız, filozof. Bir felsefe bilimleri sözlüğü hazırlamıştır.

9 Ekim 1809'da Meurthe'deki Liencourt'da doğdu, 11 Nisan 1893'te Paris'te öldü. Haham olmak için girdiği sınavı kazanamayınca önce tıp, ardından felsefe öğrenimi gördü. Sorbonne Üniversitesi'nde felsefe dersleri verdiği sırada sağlığının bozulması üzerine İtalya'ya gitti. Bu dönemde en önemli yapıtı *Dictionnaire des sciences philosophiques*'i ("Felsefe Bilimleri Sözlüğü") hazırlamaya başladı. 1847'de Sorbonne'da toplumsal felsefe profesörü oldu. 1848 Devrimi'nden sonra siyasete atılan Saint-Hilaire'in yerine Collège de France'taki Yunan ve Latin felsefesi kürsüsünde yardımcı profesör oldu. 1850-1886 arasında da doğa ve insan hukuku profesörlüğüne getirildi. 1844'te Légion d'honneur nişanını aldı; aynı yıl Ahlak ve Siyaset Bilimleri Akademisi'ne üye seçildi. Ulusal Eğitim Yüksek Konseyi ve Yahudilik Ruhani Konseyi'nde çalıştı.

Tanrıtanımazlık'la savaşmak için *Paix Sociale* ("Toplumsal Barış") adlı bir dergi çıkaran Franck, özgün bir öğretisi olmamasına karşın, başka düşünürlerin öğretilerini kavramak ve yorumlamakta başarı gösterdi. 1843-1852 arasında hazırlanan büyük sözlüğü felsefe konularında karanlık kalmış birçok noktaya ışık tutar. Yapıta genellikle tinselci bir görüş egemendir.

• YAPITLAR (başlıca): *La Kabbale ou philosophie religieuse des Hébreux*, 1843, ("Kabala ya da İbrani Din Felsefesi"); *Dictionnaire des sciences philosophiques*, 6 cilt, 1843-1862, ("Felsefe Bilimleri Sözlüğü"); *La philosophie de la droit civile*, 1866, (Felsefe-i Hukuk-u Medeniye, 1917).

FRANCK, César

(1822-1890)

Fransız besteci ve orgcu. Güçlü bir teknikle işlenmiş romantik yapıtlar vermiş, bir eğitmen olarak da Fransız müziğini etkilemiştir.

10 Aralık 1822'de Belçika'nın Liège kentinde doğdu, 8 Kasım 1890'da Paris'te öldü. Müziksever bir banka müdürünün oğluydu. İlk müzik eğitimi

César Franck

kardeşi Josephe ile birlikte Liège Konservatuvarı'nda gördü. 1836'da ailesi onun daha iyi bir eğitim görmesini sağlamak amacıyla Paris'e yerleşti. Burada Paris Konservatuvarı öğretmenlerinden Bohemyalı besteci Anton Reicha (1770-1836) ile kontrpuan, fûg ve bestecilik çalışmaya başladı. 1837'de Paris Konservatuvarı'na girdi. 1838'de piyano, 1840'da fûg ve 1841'de de org ödülleri kazandı. 1842'de Roma Müzik Ödülü için hazırlanmaya başladığı sırada babası konservatuvara dönmesini ve piyanistlik kariyerine devam etmesini istedi. Franck onu memnun etmek için konserler verdi, org üstüne çalışmalarını yoğunlaştırdı. Aynı yıl Belçika kralı I. Leopold'e adadığı ilk yapıtını yayımladı. 1846'da bestelediği *Ruth* adlı kantat, konservatuarda kendisinin yönetiminde seslendirildi. Ancak bu erken dönem yapıtları fazla ilgi görmedi.

1848'de tiyatro oyuncusu Félicité Desmousseaux ile evlendi. Babası müzik çalışmalarını aksatacağı endişesiyle bu evliliğe karşı çıktıysa da etkili olamadı. Bu yıldan başlayarak César Franck her sabah erken saatlerde kalkıp kendi çalışmalarıyla uğraştıktan sonra, günün kalan bölümünü müzik dersleri vermekle geçirdi.

1851'de Saint-Jean-Saint-François Kilisesi'nde 1858'de de Sainte-Clotilde Kilisesi'nde orgculuk yaptı. Daha sonra Sainte-Clotilde'in müzik yöneticisi oldu. 1872'de Paris Konservatuvarı'nın org öğretmenliğine getirildi. Henri Duparc (1848-1933) ve Vincent d'Indy'ye uzun yıllar ders verdi. Öğrencileri arasında verimliliği ve bilimsel çalışmalarıyla bilinen Arthur Coquard, yerel müzik üzerine yaptığı çalışmalarıyla tanınan ve 1894'te d'Indy ile Schola Cantorum'u kuran Charles Bordes (1863-1909), müzik tarihinde gizemci yaklaşımlarıyla bilinen Guy Ropartz (1864-1955) gibi adlar vardı.

Frank bir yandan öğretmenlik yaparken, bir yandan da beste çalışmalarını sürdürdü. 1869-1879 arasında *Les béatitudes* (Mutluluklar) adlı sekiz bölümlü oratoryoyu besteledi. İlk yorumu, kalabalık bir izleyici kitlesi önünde, öğrencilerinden biri tarafından yapıldı. Tam bir başarısızlığa uğrayan yapıt, ancak Franck'ın ölümünden üç yıl sonraki ikinci seslendirilişinde başarı kazandı. 1879'da piyano için bestelediği

Beste çalışmaları

oda müziği yapıtında çevrimsel biçimi (*forme cyclique*) uyguladı. 1882'de Bürger'in baladları üzerine *Le chasseur maudit* (Lanetlenmiş Avcı) adlı bir senfonik şiir yazdı. 1887'de org öğretmeni olarak müziğe katkılarının dolayı Légion d'honneur nişanına layık görüldü. Ertesi yıl ilk senfonisini besteledi. Ancak bu *Re Minör Senfoni* eleştirmenlerce başarısız bulundu.

Société Nationale de Musique'in (Ulusal Müzik Kurumu) kurucularından olan César Franck besteciliğini ancak ölümünden kısa bir süre önce, 1889'da *Re Majör Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*'yle kabul ettirebildi. Yapıtında çevrimsel biçim anlayışını, çarpıcı bir yetkinlikte ortaya koydu. Bu başarısı üzerine önceki yapıtları yeniden değerlendirildi.

Ulusal Fransız Okulu'nun öncülerinden olmakla birlikte döneminin birçok bestecisi gibi César Franck da Wagner'den etkilenmiş, ancak giderek yapıtlarına kendi kişiliğini yansıtmayı başarmıştır. Beethoven'ın özellikle son yapıtlarının kuruluş biçimleriyle ilgilenmiş ve bunlardan yararlanmıştı.

**Çevrimsel
biçim**
(*Forme
cyclique*)

Biçim ve kuruluş açısından çevrimsel biçimin temellerini atması ve geliştirmesiyle anılır. Bu biçim, yapıtın özünü oluşturan düşüncenin birbirinden bağımsız temalar halinde işlenmesi ve yapıtın sonunda bir tekrarla vurgulanmasıdır. Giriş ve gelişme bölümlerindeki bütün düzenlemeler, yapıtın özünü oluşturan düşüncüyü en sonda tüm görkemiyle aktarmayı hazırlayan öğelerdir. Franck'ın yapıtları arasındaki piyano ve yaylı çalgılar için *Beşli Prelude, Choral et fugue, Variations symphoniques* (Senfonik Çeşitlemeler) piyano ve keman için *Sonat* ile *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü* bu anlayışın en çarpıcı örnekleridir.

César Franck, ulusal Fransız müziğinin oluşumuna büyük katkılarda bulunmuştur. Birçok ünlü Fransız bestecisine öğretmenlik ettiği gibi yapıtlarıyla da kendinden sonraki kuşağı etkilemiş, geliştirdiği biçim anlayışıyla yeni bir anlatımın öncüsü olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** Orkestra Müziği: *Les Éolides*, 1876, senfonik şiir; *Le chasseur maudit*, 1882, senfonik şiir, (Lanetlenmiş Avcı); *Les djinns*, 1884, senfonik şiir, (Cinler); *Variations symphoniques*, 1885, (Senfonik Çeşitlemeler); *Re Minör Senfoni*, 1888; *Psyché*, 1888, senfonik şiir. Oda Müziği: piyano ve yaylı çalgılar için *Beşli*, 1879; piyano ve keman için *Sonat*, 1886; *Re Majör Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*, 1889. Vokal Müzik: *Ruth*, 1846; *Üç Motet*, 1858; *Les beatitudes*, 1879, 8 bölümlü oratoryo, (Mutluluklar). Piyano İçin Müzik: *Prelude, choral et fugue*, 1884; *Prelude, aria et final*, 1887. Org İçin Müzik: *Altı Parça*, 1862; *Üç Parça*, 1878; *Üç Koral*, 1890.

• **KAYNAKLAR:** V. d'Indy, *César Franck*, 1906; *La Revue Musicale*, César Franck Özel Sayısı, Aralık 1922; L.Vallas, *La Véritable Histoire de César Franck*, 1955.

• **BAKINIZ:** D'INDY.

FRANCK, James

(1882-1964)

Alman fizik bilgini. Moleküller arası enerji alışverişini açıklayan çalışmalarıyla 1925 Nobel Fizik Ödülü'nü almıştır.

26 Ağustos 1882'de Hamburg'da doğdu, 21 Mayıs 1964'te Göttingen'de öldü. 1901 ile 1902'den sonra da Berlin Üniversitesi'nde fizik öğrenimi gördü. 1906'da, gazlardaki iyon hareketliliği konusunda doktora çalışmasını tamamladı ve araştırma asistanı olarak çalışmaya başladı. Hertz ile birlikte yürüttüğü araştırmalarını kesintiye uğratan I. Dünya Savaşı sonrasında Berlin'deki F.Haber'in yönettiği Kaiser Wilhelm Fiziksel Kimya Enstitüsü'nde bölüm başkanı olarak görev aldı. 1920'de Göttingen Üniversitesi'nde deneysel fizik kürsüsü başkanlığına getirildi. Naziler'in iktidara gelişine değin sürdürdüğü bu görevi 1933'te bırakarak Kopenhag'a gitti, iki yıl sonra da ABD'ye göç etti. 1935'ten sonra araştırmalarını Johns Hopkins, Chicago ve California üniversitelerinde sürdürdü. II. Dünya Savaşı sırasında yapımında görev aldığı atom bombasının kullanılmasına karşı çıktı. 1949'da emekli oluncaya değin başkanlığını yaptığı Chicago Üniversitesi'ne bağlı bir fotosentez laboratuvarındaki çalışmalarını emekliliğinden sonra da sürdüren Franck 1925'te Hertz ile birlikte aldığı Nobel Fizik Ödülü'nden başka birçok unvan ve madalyayla da onurlandırılmıştır.

Franck'ın Göttingen'de Hertz ile birlikte moleküllere ve atomlara enerji aktarımını incelemek amacıyla yaptığı deney en önemli çalışmasıdır. Bu deneyde cıva buharlı tüpteki elektron boşalımı sırasında enerjileri cıva atomlarınınca soğutulmaya elverişli düzeyde olmayan elektronlarla atomlar arasında esnek çarpışma oluyor, atomların iki enerji düzeyi arasındaki farka eşit enerjiye yükselmiş elektronlar ise atomlarca soğutuluyorlardı. Elektronlar belli potansiyel farklarıyla hızlandırıldığında, bu olgu akımdaki ani düşüşle gözlemlenebiliyordu. Schrödinger ve Heisenberg'in kuantum mekaniğini geliştirmelerinden önce gerçekleştirilen bu deney Planck'ın kuantum varsayımı ve Bohr atom modelini destekleyen güçlü bir kanıttı.

Franck'ın molekül fiziğine önemli katkılarının bir başkası da, moleküllerde elektron geçişinin yol açtığı çekirdeksele hareketteki değişiklikleri açıklayan ve Franck-Condon adıyla bilinen ilkedir.

• **BAKINIZ:** BOHR, G.L. CONDON, HERTZ, PLANCK.

FRANCK, Sebastian

(1499-1542)

Alman, filozof ve tanrıbilimci. Dinde felsefe ilkelerine dayalı bir yenilik yapılması gereğini savunmuştur.

20 Ocak 1499'da Bavyera'daki Donauwörth'de doğdu, Basel'de öldü. Önce Ingolstadt Üniversite-si'nde, sonra 1518'de Dominiken Tarikatı'na bağlı Bethlehem College'da felsefe ve tanrıbilim öğrenimi gördü. Augsburg'da Roman Katolik Kilisesi'nde rahip oldu. 1525'te Nürnberg'deki Lutherciler'e katılmak amacıyla rahipliği bıraktı. 1529'da Strassburg'da mistik bir reformcu olan K.Schwenckfeld ile tanıştı. Din konusunda, kiliseyle bağdaşmayan görüşleri yüzünden tutuklandı ve 1531'de kent dışına sürüldü. Esslingen'de sabun yapımıyla, sonra Ulm'a giderek matbaacılık işleriyle uğraştı. Lutherciler ile arası açıldığından 1539'da ailesiyle birlikte Basel'e yerleşti ve ölene değin burada kaldı.

Franck'ın düşüncesinde Luthercilik, Yeni-Platonculuk ve Hümanizm gibi akımların etkileri görülür. Ona göre *Kutsal Kitap*'ın özü ancak, insanın içinde Tanrı ışığının belirmesiyle anlaşılabilir. Bu nedenle kiliselerin görkemli törenleri, öğretileri, dahası kiliselerin ve tarikatların kendileri bile gereksizdirler. Bu iç aydınlığının geçerli olduğu gerçek kilise (*ecclesia spiritalis*) yalnızca başka dinlerdekiilerin değil, tüm insanların bağlanabileceği evrensel ve tinsel bir kilisedir. Çünkü Tanrı'nın yarattığı insanların hepsi, Adem'den türemiş kardeşlerdir.

Franck'ın tarih görüşü de, tanrıbilimseldir. Tarihi Tanrı ve dünya arasında geçen bir savaşım olarak yorumlar. Ona göre krallıkların devrilmesi, Tanrısal bir cezalandırmadır.

Lutherciler, önce kendilerinden olan bu düşünürün, sonradan ayrı bir yol tuttuğunu görünce, ona karşı bir tutum takındılar, ancak görüşlerinin benimsemesini engelleyemediler. Franck'ın düşüncesi, önce Almanya'da sonra Hollanda'da izleyiciler bulmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Chronica*, 1531, ("Kronika"); *Die goldene Arche*, 1538, ("Altın Gemi").

• BAKINIZ: LUTHER.

FRANCO BAHAMONDE, Francisco

(1892-1975)

İspanyol asker ve devlet adamı. İspanya'yı 36 yıl boyunca diktatörlükle yönetmiştir.

4 Aralık 1892'de Galicia Bölgesi'ndeki El Ferrol kasabasında doğdu, 20 Kasım 1975'te Madrid'te öldü.

Francisco Franco Bahamonde

Bir deniz subayının oğludur. 1907'de girdiği Toledo Piyade Okulu'nu 1910'da asteğmen olarak bitirdi. 1912-1917 arasında İspanyol Fası'ndaki İspanyol sömürge birliklerinde görev aldı ve Berberiler'e karşı verilen savaşları yönetti. 1920'de İspanyol Yabancılar Lejyonu'nun komutan yardımcılığına, 1923'te ise komutanlığına getirildi. İspanyol sömürge yönetimine karşı direnen Berberiler'le yapılan Rif Savaşı'nda gösterdiği başarılarından dolayı 1926'da tuğgeneralliğe yükseltildi. 1927'de diktatör Prima de Rivera tarafından Zaragoza Askeri Akademisi'nin komutanlığına atandı. 1931'de krallık yönetiminin yıkılmasının ardından kurulan cumhuriyet yönetimi tarafından görevden alındı. 1933'te Balear Adaları askeri komutanlığına atanarak İspanya'dan uzaklaştırıldı. Aynı yıl yapılan seçimleri Cumhuriyetçi ve Sosyalist partiler koalisyonunun yitirmesi üzerine işbaşına gelen merkez sağ hükümet tarafından İspanya'ya geri çağırıldı.

Yeni iktidarın ülkede faşist bir yönetim kurma yolundaki adımları, 1933-1934 yıllarında yoğun kitle eylemlerine ve ayaklanmalara yol açtı. Franco Asturyalı maden işçilerinin Kasım 1934'te bölgede sosyalist bir yönetim kurmak üzere başlattıkları silahlı ayaklanmayı bastırmakla görevlendirildi. Yabancılar Lejyonu'nun da yardımıyla iki hafta içinde ayaklanmayı bastırdı. 1935'te genelkurmay başkanlığına getirildi.

Birbirini izleyen sağ koalisyon hükümetleri, İspanya'da giderek güçlenen demokratik toplumsal muhalefeti bastıramadı ve ülke üzerindeki denetimlerini yitirdi. Sonunda, Ocak 1936'da Cortes (İspanya Meclisi) dağıtıldı ve Şubat 1936'da genel seçimlerin yapılacağı açıklandı. Seçimlerde, Cumhuriyetçi, Sosyalist, Komünist ve Sendikalist partilerden oluşan Halk Cephesi, dinci, muhafazakâr, monarşist güçlerden oluşan Milliyetçi Cephe karşısında ezici bir çoğunluk kazanarak iktidar oldu. Franco Halk Cephesi hükümeti tarafından genelkurmay başkanlığı görevinden alındı ve Kanarya Adaları askeri komutanlığına atandı.

*İspanya
İç
Savaşı'nın
başlaması*

Franco Kanarya Adaları'nda bulunduğu süre içinde, Halk Cephesi iktidarını devirmeyi amaçlayan diğer sağcı subaylarla ilişki kurarak bir hükümet darbesi yapmak üzere hazırlıklara başladı. 13 Temmuz 1936'da monarşist önder Calvo Sotelo'nun öldürülmesinden sonra başlayan karışıklıklardan yararlanarak, 17 Temmuz 1936'da İspanyol Fası'na geçti ve general Sanjurjo ile Mola'nın askeri darbe hazırlıklarına katıldı. 18 Temmuz 1936'da yapılan ayaklanma çağrısının ardından, komutasındaki Yabancılar Lejyonu'yla birlikte İspanya'ya çıkarma yaptı. Aynı gün, Barcelona ve Madrid dışında kalan hemen hemen tüm garnizonların ayaklanmaya katılmalarıyla 3 yıl süre-

cek olan İspanya İç Savaşı başlamış oldu.

General Sanjurjo ve Mola'nın kısa aralıklarla ölmeleri, Franco'yu ayaklanmanın tek önderi durumuna getirdi. 12 Eylül 1936'da Burgos Ulusal Savunma Cuntası adlı askeri yönetim tarafından kara, hava ve deniz kuvvetleri komutanlığına, 29 Eylül 1936'da da İspanya devlet başkanlığına getirildi. Franco'nun önderliğindeki hareket, kısa bir süre içinde hava kuvvetleri dışında kalan tüm askeri kadrolar ile milliyetçi, dinci ve gelenekçi siyasi güçleri çevresinde topladı. Franco, 1937'de kendisini destekleyen tüm siyasi grupların Gelenekçi İspanyol Falanji ve Milliyetçi Sendikalist Saldırı Cuntaları (FET y de las

İspanya İç Savaşı

Ocak 1936'da İspanyol Sosyalist Partisi'nin, İspanyol Komünist Partisi'nin, Cumhuriyetçi Sol Parti'nin, Cumhuriyetçi Birlik Partisi'nin, Genel İş Konfederasyonu'nun ve bazı küçük sol grupların biraraya gelerek oluşturdukları Halk Cephesi (HC), Şubat 1936 seçimlerini kazanarak iktidar oldu. HC'nin iktidar olmasıyla, iktisadi ve toplumsal ayrıcalıkları ve çıkarları tehlikeye düşen büyük toprak sahipleri, kilise, mali ve ticari çıkar çevreleri cumhuriyet yönetimini yıkmak üzere harekete geçtiler. Aralarında Franco'nun da bulunduğu bir grup faşist general, 17-18 Temmuz 1936'da İspanyol Fası'nda HC yönetimine karşı ayaklandı. Aynı gün, İspanya'daki hemen hemen tüm garnizonların da ayaklanmaya katılmalarıyla, 3 yıl sürecek olan İspanya İç Savaşı başlamış oldu. Cumhurbaşkanı Azana* ile başbakan Quiroga'nın, İspanyol ordusunun denetimini ele geçiren ayaklanmacılara karşı, halkı silahlandırmaya yanaşmamaları ve son ana değin ayaklanmacılarla anlaşma yolları aramaları, ayaklanmanın hızla tüm İspanya'ya yayılmasında etkili oldu. 19 Temmuz 1936'da başbakan olan Giral Pereira halka silah dağıtma kararını aldığı anda, 21 kent ayaklanmacılar tarafından ele geçirilmiş durumdaydı.

İç savaşın başlangıcında üstünlük, Madrid ve Barselona'yı, ana sanayi ve madencilik merkezlerini, limanları ve en verimli tarım alanlarını elinde tutan HC yönetiminin elindeydi. Ancak Hitler* ve Mussolini'nin* Avrupa devletlerinin İspanya İç Savaşı'na müdahale etmeme kararından yararlanarak ayaklanmacılara doğrudan ve açık destek sağlamalarıyla, iç savaşın yönü ve niteliği değişti. İç savaş, cumhuriyet yönetimiyle ayaklanmacılar arasında bir çatışma olmaktan çıkarak, faşizm ile demokrasi arasında uluslararası düzeyde bir mücadeleye dönüştü.

Ayaklanmacılar, Eylül 1936'da sayıları onbinleri bulan İtalyan askerlerinin ve Alman hava ve tank birliklerinin yardımıyla, stratejik ve siyasi konumu nedeniyle bir an önce ele geçirmeyi

planladıkları Madrid üzerine saldırıya geçtiler. Ekim 1936'da ayaklanmacılar tarafından hükümet ve devlet başkanlığına getirilen Franco yönetimindeki birlikler, Kasım 1936'da Madrid'i kuşattı. Bu sırada Madrid'te Largo Caballero* başkanlığında yeni bir HC hükümeti kuruldu. Madrid halkı, HC hükümetinin yanında savaşmak üzere Kasım 1936'da İspanya'ya gelen antifaşistlerden oluşan Uluslararası Tugaylar'ın yardımıyla 4 ay boyunca kuşatma altındaki başkenti savundu. Sonunda kuşatma kırıldı ve faşistler geri çekilmek zorunda kaldı. Francocu birlikler kuzeye doğru yönelirken, Alman uçakları karşı koyma gücünden yoksun sivil halka karşı hava saldırıları düzenleyerek cumhuriyetçi direniş hareketini kırmaya çalıştı. Largo Caballero'nun Mayıs 1937'de başbakanlıktan ayrılmasından sonra kurulan Negrin* başbakanlığındaki HC hükümeti, yeni bir cumhuriyet ordusu kurdu. Bu ordu, Francocu birliklere karşı bazı başarılar kazandıysa da, Almanya ve İtalya'dan gelen yeni yardımlarla güçlenen faşistler, Mart 1938'de Aragon Cephesi'ni kırdılar. Nisan 1938'de ise Akdeniz'e ulaşarak, cumhuriyet yönetiminin denetimindeki toprakları ikiye böldüler.

Ocak 1939'da Barcelona'yı ele geçiren Franco, Şubat 1939'da Katalonya'yı işgal etti. Aynı tarihte, İngiltere ve Fransa, HC hükümetiyle tüm diplomatik ilişkilerini keserek Franco hükümetini tanıdılar. Sonunda bir tek Madrid ayakta kaldı. HC hükümetinin ve cumhuriyet ordusunun direnmede kararlı olmalarına karşın, Mart 1939'da bir darbeye Madrid'te yönetimi ele geçiren albay Casado başkanlığındaki Ulusal Savunma Cuntası, Franco'nun koşulsuz teslim çağrısını kabul etti. 28 Mart 1939'da faşist birlikler Madrid'e girdi. 30 Mart 1939'da ise tüm İspanya işgal edildi. Böylece bir milyona yakın kişinin ölümüne, yüzlerce kentin yerle bir edilmesine ve yüzbinlerce İspanyol'un ülkesini terk ederek yabancı ülkelere sığınmasına yol açan İspanya İç Savaşı sona erdi.

JONS) adlı tek bir harekette birleşmeleri emrini verdi. İç savaştaki askeri harekâtları kişisel olarak yöneten Franco, Nazi Almanyası ve Faşist İtalya'dan büyük destek gördü. 20 Ocak 1938'de devlet ve hükümet başkanlığına getirildi ve bu tarihten sonra "önder" (*caudillo*) adıyla anıldı. Mart 1939'da Cumhuriyetçiler'in yenilgiye uğramalarından sonra Madrid'e yerleşti.

► Franco iç savaştan sonra ordu, kilise, toprak sahipleri ve büyük tüccarlar tarafından desteklenen meslek birliklerine dayalı (korporatif) ve otoriter bir devletin temellerini attı. Siyasi polis örgütü, eğitim, basın, propaganda etkinlikleri sendikal ve siyasi çalışmalar falanjist hareketin denetimi altına girdi. Tüm işçi örgütleri tek bir devlet sendikasında birleştirildi. Katoliklik'in devlet dini olmasının yanı sıra, okullarda, sendikalarda ve orduda dinsel kuruluşlar oluşturuldu. Tüm muhalefet baskı altına alındı. Kitle-sel olarak tutuklanan Cumhuriyetçiler'in yargılanmaları ve idam edilmeleri 1960'lara değin sürdü.

1939'da İspanya'yı, Almanya, İtalya ve Japonya'nın yanında Anti-Komintern Pakt'a sokan Franco, Nazi Almanyası ve Faşist İtalya ile olan yakın ilişkilerini II. Dünya Savaşı başladıktan sonra da sürdürdü. 1940'ta, savaşın başında belirlediği "yansızlık" siyasetini "savaşmayan yan" olarak değiştirdi. Aynı yıl İspanyol birlikleri uluslararası bir bölge olan Tanca'yı işgal ettiler. Alman ordularının SSCB'ye saldırması üzerine Franco, falanjist gönüllülerden oluşan Mavi Tümen'i Naziler'in yanında savaşmak üzere Doğu Cephesi'ne gönderdi. Ancak, Kasım 1942'deki Normandiya Çıkarması'ndan sonra bu tümeni geri çekti. Naziler'in savaşı kazanacaklarına olan inancını yitiren Franco, Müttefikler'e hoş görünmek amacıyla 1942'de atama yoluyla belirlenen üyelerden oluşan danışma meclisi niteliğinde bir Cortes kurdu. 1945'te ise İspanyol yurttaşlarının temel haklarını tanımlayan bir yasa çıkardı.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle İspanya, diğer ülkeler tarafından büyük ölçüde dışlandı. Hitler ve Mussolini'den sonra gelen son faşist diktatör olarak görülen Franco'nun uygulamaları göz önünde tutularak, İspanya 1945'te kurulan Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na alınmadı. Franco, 1947'de İspanya'ya yeniden monarşi yönetimini getiren bir anayasa yürürlüğe koydu ve kendini kral naibi ilan etti.

► İspanya'nın uluslararası düzeydeki yalnızlığı Soğuk Savaş döneminin başlamasıyla son buldu. İlk başta İspanya'yı Marshall Planı kapsamına almayan ABD yönetimi, 1950'den sonra Franco ile yakın bir ilişki kurdu. ABD'nin büyük kredi yardımlarını, İspanya'nın Birleşmiş Milletler ve Avrupa Ekonomik Topluluğu gibi uluslararası kuruluşlara kabul edilmesi izledi. 1953'te imzaladığı antlaşma ile ABD'nin İspanya'da askeri üsler açmasına izin veren Franco, bu tarihten sonra ABD'nin en yakın müttefiklerinden biri oldu.

► İspanya'daki diktatörlük yönetimine karşı iç ve dış muhalefetin büyümesi, Franco'yu basına ve siyasi tartışmalara tanıdığı özgürlükleri genişletmek ve 1966'da bir anayasa reformu yapmak zorunda bıraktı. Bu reformla devlet ve hükümet başkanının güçleri birbirinden ayrıldı, göreceli bir din özgürlüğü tanın-

dı. Cortes'in üyelerinin bir bölümünün yalnızca evli kadın ve erkeklerin oy kullandığı bir seçimle belirlenmesine izin verdi. Aynı dönemde, İspanyol siyasi yaşamında giderek etkinliğini yitiren Falanj hareketi üyelerinin yerini Opus Die adlı güçlü dinsel örgüte bağlı teknokratlar almaya başladı.

Francco, 1969'da Prens Juan Carlos'u vefat ilan etti. Sağlığı giderek bozulduğu için 1975'te devlet ve hükümet başkanlığı görevlerini geçici olarak Juan Carlos'a bıraktı. Kısa bir süre sonra öldü.

• **KAYNAKLAR:** J.Arrara, *Francisco Franco*, 1938; B.Crozier, *Francisco: A Biographical History*, 1967; G.Hills, *Francisco: The Man And His Nation*, 1967; S.G.Payne, *Politics and the Military in Modern Spain*, 1967; J.W.Tryhall, *El Caudillo: A Political Biography of Franco*, 1970.

• **BAKINIZ:** HITLER, JUAN CARLOS, MUSSOLINI, PRIMO DE RIVERA.

FRANÇOIS I (1494-1547)

Fransa kralı. V. Charles'la rekabet amacıyla yayılmacı bir dış politika izlemiş, ülkesinde Rönesans kültürünü yerleştirmeye çalışmıştır.

12 Eylül 1494'te Cognac'ta doğdu, 31 Mart 1547'de Rambouillet'de öldü. Angoulême Kontu Charles de Valois-Orléans ile Savoie'li Louise'in oğludur. 1496'da babası ölünce, 2 yıl sonra Fransa kralı olacak olan amcası XII.Louis'nin vesayeti altına girdi. 1498'de Valois dükü yapıldı ve Fransız tahtının varisi oldu. Çocukluğu amcasının, annesinin ve ablasının baskısı altında geçti. Askeri yönü ağır basan bir öğrenim gördü. XII.Louis, onu daha çok sınır bölgelerinde görevlendirdi ve ülke yönetimiyle ilgili işlerden uzak tuttu. XII.Louis'nin ölümü üzerine 1 Ocak 1515'te Fransa kralı oldu.

I. François kral olduktan sonra, Milano Dükalığı topraklarını ele geçirmek üzere harekete geçti. 1515'teki Marignano Savaşı'nda Milano dükü ile Papa X.Leo'nun güçlerini yendi. 1516'da papa ile yaptığı antlaşma ile kilise vergilerini toplama ve din adamlarını atama yetkilerini alması, Fransız kilisesi üzerinde denetim kurmasını sağladı. Aynı yıl İsviçreliler'le ölümüne dek geçerli olacak bir barış antlaşması imzaladı.

1519'da Alman İmparatoru I. Maximilian öldüğünde, I.François Hristiyan Avrupa'nın en güçlü yöneticisi durumundaydı. Ancak, Kutsal Roma-Germen imparatoru seçimlerini I.François yerine, Maximilian'ın torunu Aragon ve Kastilya Kralı V.Charles'ın [Charles Quint] kazanması iki yönetici arasında uzun yıllar sürecek bir çekişmenin ve rekabetin başlamasına neden oldu.

I.François ile V.Charles arasındaki ilk savaş 1523'te başladı. François, Bicoque'ta bozguna uğrayarak Milano'yu yitirdi. Topraklarına el koymaya kalkıştığı Dük Charles de Bourbon'un soyluları ayaklandırmak amacıyla Provence'ı işgal etmesi, aynı

◀ **Devlet başkanlığı**

◀ **II.Dünya Savaşı ve "savaşmayan yan"**

◀ **ABD ile ittifak**

◀ **Göreceli özgürlükler**

yıl yeni bir savaşın başlamasına neden oldu. François 1525'te İtalya'yı yeniden ele geçirmek üzere başlattığı Pavia Savaşı'nda yenilerek V. Charles'a tutsak düştü. Ocak 1526'da imzaladığı Madrid Antlaşması ile, serbest bırakılması karşılığında Fransa topraklarının üçte birini ve iki oğlunu rehine olarak Charles'a vermeyi kabul etti.

François serbest kaldıktan sonra, Papa VIII. Clement, Milano ve Venedik dukeleri ile V. Charles'a karşı "Cognac Birliği"ni kurdu ve Almanya'ya yeniden savaş açtı. Ancak savaştan umduğu sonucu elde edemeyince, Ağustos 1529'da "Kadınlar Barışı" olarak da bilinen Cambrai Barış Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşma ile V. Charles Burgonya'daki, François ise İtalya'daki haklarından vazgeçtiler. V. Charles'ın 1536'da Provence'ı işgal etmesi üzerine başlayan yeni savaşta, Osmanlılar'la ittifak kuran I. François 1543'te Nice'i fethetti. Ancak, Nisan 1544'te Cériseles zaferini kazanmasının ardından imzaladığı Crépy en Laonnais Antlaşması ile, Savoie'dan çekildi ve Artois ile Flandre'daki egemenlik haklarından vazgeçti.

I. François'nın V. Charles'la olan rekabeti sanat ve bilim alanına da yansdı. I. François döneminde parlak ve gösterişli bir saray yaşamı başladı. Rönesans kültürünü ülkesine yerleştirmek amacıyla ünlü İtalyan ressamlarını ve müzisyenleri Fransa'da ağırladı, 1530'da Collège de France'ı kurdurdu. I. François döneminde, resmi belgelerde Latince'nin ve yerel dillerin kullanılması yasaklandı ve Fransızca resmi dil oldu. Ölümünden sonra yerine oğlu II. Henri geçti.

• BAKINIZ: CHARLES V [CHARLES QUINT].

FRANÇOIS, André (1915)

Rumen asıllı Fransız karikatür sanatçısı, afişçi, ressam, dekorcu. Çizgiyle gülmece yapmayı amaçlayan akımın öncülerindendir.

9 Kasım 1915'te Romanya'nın Timişoara (Tamişvar) kentinde doğdu. Sanat eğitimine 1932-1933 arasında Budapeşte Akademisi'nde başladı. 1934'te Fransa'ya gitti. Paris'te Güzel Sanatlar Okulu'nda iki yıl daha öğrenim gördü. 1935-1936 yıllarında ünlü afişçi Cassandre ile birlikte çalıştı. İlk karikatürleri 1944'te Fransız ve İngiliz dergilerinde yayımlandı. Çalışmalarını, oturmakta olduğu Paris yakınlarındaki bir köy evinde sürdürmektedir.

Çok yönlü bir sanatçı olan François, önde gelen uluslararası firmalar için afiş ve reklamlar hazırlamış, iskambil kâğıtları ve UNICEF için bir dizi kart çizmiş, aralarında 1956'da Roland Petit, 1958'de Peter Hall ve 1960'ta Gene Kelly'nin yönettiği balelerin de bulunduğu çeşitli sahne yapıtları için dekorlar tasarlamıştır. Balzac, Diderot, Aldous Huxley, Jacques Prévert, Alfred Jarry ve daha pek çok yazarın kitaplarını resimlemiş, çocuk kitapları için resimler hazırlamış, ayrıca kendi de çocuk kitapları yazmıştır. Bunlardan biri olan *Les larmes de crocodile* ("Timsahın Gözyaşları")

1956'da ABD'de yılın en iyi çocuk kitabı seçilmiştir. François büyük boy afişler, yağlıboya resimler yapmakta, kolaj (yapıştırma resim), gravür ve madeni heykel alanlarında da çalışmaktadır.

François'nın çoğunlukla yazısız olan karikatürleri, çizgiyle gülmece yapmayı amaçlayan karikatür anlayışının öncüleri arasındadır. Gülmececi, bir denizcinin bulduğu denizkızını yemesi örneğindeki gibi, düşgücü ürünü bir konunun gerçek ve güncel bir durumu ya da olayı çağrıştırmaya üstüne kurar. Fırça ile yaptığı çizimleri, kaba ve bitmemiş taslaklar etkisi uyandırmasına karşın, ustaca tasarlanmış bir grafik düzenlemenin, bilinçli bir kurgunun ürünüdür. Karikatürleri *Punch*, *New Yorker*, *Lilliput*, *Holliday*, *French Vogue*, *Mademoiselle*, *Fortune* gibi önde gelen dergilerin içinde ve kapağında basılmıştır. Yapıtları çeşitli ülkelerde sergilenmiş, İngilizce, Fransızca, Almanca albümlerde yer almış, Türkiye'de de 1950'lerin ortalarında kimi gülmece dergilerinde yayımlanmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): Karikatür albümü: *André François' Double Bedside Book*, 1952, ("André François'nın İkili Başucu Kitabı"); *Heikle Themen*, 1959, ("Tekin Olmayan Konular"); *The Biting Eye of André François* (Ronald Searle'in önsözüyle), 1960, ("André François'nın Keskin Gözü"); *The Penguin André François*, 1964. Çocuk kitabı: *Les larmes de crocodile*, 1956, ("Timsahın Gözyaşları").

• BAKINIZ: STEINBERG.

FRANJU, Georges (1912)

Fransız film yönetmeni. Belgesel filmleriyle olduğu kadar bir sinematek kurulması yolundaki çabalarıyla da tanınmıştır.

12 Nisan 1912'de Fougères'de doğdu. İlköğrenimini tamamladıktan sonra çeşitli işlerde çalıştı. Tiyatrolara, müzikhollere sahne tasarımları çizdi. Henri Langlois ile kısa metrajlı bir film yönetti. İkiisi birlikte Le Circle du Cinema adlı bir sinema kulübü kurdular. Franju, ertesi yıl Uluslararası Film Arşivleri Federasyonu genel sekreterliğine seçildi. 1950'lerde bir düzine önemli kısa metrajlı belgesel çekti. Bu filmlerdeki, şiddet ve lirizmi kaynaştıran özgün üslup, sonraki uzun metrajlı filmlerinde de yer aldı.

Franju'nun sineması Alman Dışavurumcuları'ndan (Ekspresyonistler) ve 1930'ların gerçekçi Fransız sinemasından etkilenmiş, eski kuşak Fransız sineması ile Yeni Dalga akımı arasında önemli bir köprü oluşturmuştur. Yaşamı süresince hiçbir akıma bağlanmadığı için kişiliğini ve yapıtlarını belirli bir sınıflandırmaya yerleştirmek olanaksızdır. Uzun metrajlı çalışmaları da, genellikle kısa filmlerindeki anarşist ve nihilist görüşlerin izlerini taşır. Franju yönetmenliğinin yanı sıra sinema kültürünün yaygınlaştırılması için de aralıksız ve yoğun bir çaba göstermiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Le sang des bêtes*, 1949, ("Havvan-

ların Kanı"); *Hotel des invalides*, 1951; *Le grand Melies*, 1951, ("Büyük Melies"); *La tête contre les murs*, 1958, ("Duvarlara Vurulan Baş"); *Les yeux sans visages*, 1959, ("Yüzsüz Gözler"); *Plein feu sur l'assasin*, 1961, (Katili Vurun); *Thérèse Desqueyroux*, 1962, *Judex*, 1963; *La faute de l'Abbé Mouret*, 1970, ("Rahip Mouret'nin Suçu"); *L'homme sans visage*, 1974, ("Yüzsüz Adam"); *La dernière melodrame*, 1979, ("Son Melodram").

FRANK, Andre Gunder (1929)

Alman, iktisatçı. Azgelişmişlik kuramına ilişkin çalışmalarıyla tanınmıştır.

Berlin'de doğdu. Öğrenimini ABD'de sürdürdü. 1957'de Chicago Üniversitesi'nden iktisat doktoru derecesini aldı. ABD, Kanada, Brezilya, Şili ve Meksika üniversitelerinde iktisat ve toplum bilim dersleri verdi. Frank Amsterdam Üniversitesi'nde öğretim üyeliğini sürdürmektedir.

Frank'ın iktisaden geri kalmış ülkelere ilişkin çözümlemelerinde kullandığı temel kavramlar "dünya ekonomisi" ve "mübadele ilişkileri"dir. Ona göre 15.yy'da Akdeniz ve Kuzey Avrupa'da ticaretin gelişmesiyle birlikte kapitalist dünya ekonomisi oluşmaya başlamış ve "çevre ekonomileri" "metropol ekonomiler"e bağımlı kılınarak, bunlar yapısal azgelişmişliğe mahkûm edilmiştir. Marxist çözümlemede kullanılan farklı olarak P.Baran'ın "iktisadi artık" ve "sömürü" tanımlarını temel alan Frank, "metropol ekonomiler"in "çevre-uydu ekonomiler"den sağladığı "iktisadi artık"ın geri ülkelerin sanayileşmesini engellediğini ve onları başlıca ilkel hammaddeler ihraç eden ülkeler durumuna getirdiğini; buna karşı, bu sürecin "metropoller"de sermaye birikimine yol açtığını öne sürmüştür.

Frank'a göre azgelişmişlik ve gelişmişlik dünya kapitalist ekonomisinin gelişiminde tek bir sürecin birbirini tamamlayan parçalarıdır. Bu nedenle, geri ülkelerin gelişmiş ülkelerinkine benzer aşamalardan geçerek, günün birinde onların düzeyine ulaşabileceğini öne süren evrimci kalkınma kuramlarına karşı çıkmıştır.

Kapitalizmi "pazar için üretim" ölçütüne göre tanımlayan Frank, kapitalizmin üretim güçlerini geliştirici "ilerici" işlevi kalmadığını, yalnızca geri ülkelerde kapitalizm öncesi üretim ilişkilerini yıkarak, bu ülkeleri tümüyle kapitalist ilişkiler ağına soktuğunu ileri sürmüştür.

- YAPITLAR (başlıca): *Capitalism and Underdevelopment in Latin America: Historical Studies of Chile and Brazil*, 1967, ("Latin Amerika'da Kapitalizm ve Azgelişmişlik: Tarihsel olarak Şili ve Brezilya Örnekleri"); *Latin America: Underdevelopment or Revolution*, 1969, ("Latin Amerika: Ya Azgelişmişlik ya da Devrim"); *Lumpen-bourgeoisie: Lumpen-development-Dependence, Class and Politics in Latin Americans*, 1972, ("Latin Amerika'da Lumpen-burjuvazi: Lumpen-gelişme-Bağımlılık, Sınıflar ve Siyaset"), *Dependent Accumulation and Underdevelopment*, 1979, ("Bağımlı Birikim ve Azgelişmişlik").

- BAKINIZ: P.BARAN.

FRANK, Erich (1884-1957)

Alman asıllı Türk hekim. Kan hastalıkları ve şeker hastalığı konusunda araştırmalar yapmış, 20 yılı aşkın bir süre Türkiye'de çalışmıştır.

28 Haziran 1884'te Berlin'de doğdu, İstanbul'da öldü. Breslau Üniversitesi'nde tıp öğrenimini tamamladıktan sonra, 1908'de Strasbourg Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı. 1911'e değin Wiesbaden Hastanesi'nde asistan olarak çalıştı, sonradan Breslau Üniversitesi'ne geçerek 1913'te doçent, 1919'da profesör oldu.

1928'de Breslau'daki Wenzel-Hancke Hastanesi'nde iç hastalıkları bölümünün yöneticiliğine getirildi. 1934'te Almanya'daki rejim değişikliğinden sonra Türkiye'ye davet edilen ve İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne bağlı Vakıf Gureba Hastanesi'nde II.İç Hastalıkları Kliniği profesörlüğüne atanan Frank, sonradan Türk uyruğuna geçmiş ve ölünceye değin İstanbul Üniversitesi'ndeki görevini sürdürmüştür.

Önceleri yüksek tansiyonun nedenlerini araştıran, Breslau Üniversitesi'nde Minkowski'nin kliniğinde bulunduğu süre içinde kan hastalıkları konusunda önemli araştırmalar yapan Frank, sonradan ilgisini şeker hastalığının tedavisi ve insülinin etkileri üzerinde yoğunlaştırdı.

Türkiye'de çalıştığı dönemde ise, Akdeniz ülkelerinde çok sık görülen ve kalıtsal bir kansızlık türü olan talassemi major ve minor hastalıklarını inceleyerek hematoloji alanındaki çalışmalarıyla karbonhidrat metabolizmasına ilişkin araştırmalarını birlikte sürdürdü.

- BAKINIZ: Muzaffer AKSOY.

FRANK, Robert (1924)

İsviçre asıllı ABD'li fotoğrafçı. Çağdaş fotoğraf sanatına öncülük eden önemli yaratıcılardan biridir.

1 Ekim 1924'te Zürih'te doğdu. Aynı kentte eğitim gördü. 1947'de ABD'ye gitti. Önce New York'da *Harper's Bazaar* dergisi için bir süre moda fotoğrafı çekti, sonra bağımsız olarak çalışmaya başladı. 1955'te Guggenheim bursunu kazanarak ABD'yi dolaştı. Bu gezinin sonucunda, 1958'de *Les Americans* ("Amerikalılar") adlı ünlü kitabını yayımladı. Fotoğraf dünyasında büyük yankılar yapan bu kitabın yayımlanmasından kısa bir süre sonra, 1960'ta fotoğrafı bıraktı ve film çekmeye başladı. Halen film çalışmalarını sürdürmekte ve bazı eğitim kurumlarında öğretim görevliliği yapmaktadır.

1950'lerde Cartier-Bresson'un ve yandaşlarının ünlü anlamlı an (*decisive moment*) kuramını bir kenara bırakarak birkaç fotoğrafçıdan biri oldu; bunun

yerine Walker Evans'ın açtığı yoldan giderek olağan görünüşleri, olağan anlarda fotoğraflamayı yeğledi ve yeni bir gerçekçiliğe yöneldi. Frank'ın insanları, birbirinden yalıtılmış, kendi dünyalarında kaybolmuş, yaşamın ezdiği insanlardır, formikalar, plastikler, vb. gibi teknolojinin getirdiği çeşitli yapay nesnelerle çevrilmişlerdir. Frank, bunları hem keskin bir gözlemcilikle, hem de içten bir duyarlılıkla saptayarak ustaca bir siyah-beyaz tekniği ve kendine özgü, esnek bir kamera kullanımıyla yansıtır.

- **YAPITLAR (başlıca):** Albüm: *Incas To Indians* (W.Bischhof ve P.Verger ile), 1956, ("İnkalar'dan Kızılderililer'e"); *Les Americans*, 1958, ("Amerikalılar"); *Pull My Daisy*, 1961, Jack Kerouac'ın metniyle, ("Papatyamı Kopart"); *The Lines Of My Hand*, 1972, ("Elimdeki Çizgiler") Film: *Pull My Daisy*, 1959, ("Papatyamı Kopart"); *The Sin Of Jesus*, 1961, ("İsa'nın Günahı"); *O.K.End Here*, 1963, ("O.K.Buraya Kadar"); *Me And My Brother*, 1965-1968, ("Ben ve Kardeşim"); *Conversation In Vermont*, 1969, ("Vermont'da Konuşma"); *Life-Raft-Earth*, 1969; *About Me*, 1961, ("Benim Üstüme"); *Rolling Stones*, 1972; *Very True* (R.Wurlitzer ile), 1975, ("Çok Doğru").

- **BAKINIZ:** CARTIER-BRESSON, W.EVANS.

FRANKFORT, Henri (1897-1954)

Hollanda asıllı ABD'li arkeolog. Mezopotamya ve Mısır kültürlerini araştırmıştır.

24 Şubat 1897'de Amsterdam'da doğdu, 16 Temmuz 1954'te Londra'da öldü. Amsterdam Üniversitesi'nde tarih, Mısır dili ve arkeolojisi konularında eğitim gördü. 1922'de Mısır'da kazılara katıldı. 1922, 1924 ve 1925'te Balkanlar ve Ortadoğu'da geziler yaptı. 1924'te Londra Üniversitesi'nde lisansüstü öğrenimini tamamladı. 1927'de Leiden Üniversitesi'nden doktorasını aldı. 1925-1929 arasında Mısır'da Abydos, Tell Amarna ve Armant kazılarında çalıştı. 1929-1937 arasında Chicago Üniversitesi Doğu Enstitüsü adına, Irak'ta Bağdat'ın doğusundaki Diwala Bölgesi'nde Tell Asmar ve Khafaje kazılarını yönetti. 1932-1938 arasında Amsterdam Üniversitesi'nde, 1938-1954 arasında Chicago Üniversitesi'nde profesör olarak çalıştı. Londra Üniversitesi Warburg Enstitüsü'nün başkanlığını yaptı.

Frankfort, arkeolojik verileri antropoloji, estetik ve felsefe sorunlarını açıklamak için de kullanmıştır. Ayrıca dinsel olgulardan toplum ve doğa olaylarının tanımlanmasında veri olarak yararlanmıştır. Mısır ve Mezopotamya arkeolojisi üstünde ayrıntılı çalışmaları sonucunda bu kültürlerle ilgili önemli bilgi boşluklarının doldurulmasına katkıda bulunmuş, özellikle eski Mezopotamya kültürü ve sanatı üzerine, belgeyle dayanan önemli yorumlar getirmiştir. Uygarlıkların ve kültürlerin kökenlerini irdeleyen kuramcılardan biridir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Studies in Early Pottery of the Near East*, 2 cilt, 1924-1927, ("Ortadoğu'nun Erken Dönemi Çanak-Çömleği Üstüne Çalışmalar"); *Archaeology and the Sumerian Problem*, 1932, ("Arkeoloji ve Sumerler Sorunu"); *Tell Asmar and Khafaje 1930-1931, The First Season Works in es Nunna* (T.Jacobsen ile), 1932, ("Tell Asmar ve Khafaje 1930-1931, es Nunna'da 1.Mevsim Çalışması"); *Cylinder Seals: A Documentary Essay on the Art and Religion of the Ancient Near East*, 1939, ("Silindir Mühürler: Eski Ortadoğu'nun Sanatı ve Dini Konusunda Belgesel bir Deneme"); *The Intellectual Adventure of the Ancient Man* (J.A.Wilson, T.Jacobsen, W.A.Irwin ile), 1946, ("Eski İnsanın Düşünsel Macerası"); *Kingship and the Gods*, 1948, ("Krallar ve Tanrılar"); *The Birth of Civilization in the Near East*, 1951, ("Ortadoğu'da Uygarlığın Doğuşu"); *The Art and Architecture of the Ancient Orient*, 1954, ("Eski Doğu Sanatı ve Mimarlığı").

FRANKLAND, Edward (1825-1899)

İngiliz, kimyacı. Metal içeren organik bileşikler üstüne çalışmaları ve elementlerin birleşme değeri kavramıyla tanınır.

18 Ocak 1825'te Lancaster yakınlarındaki Churchtown'da doğdu, 9 Ağustos 1829'da Norveç'in Golaa kasabasında öldü. Lise eğitiminden sonra bir eczacının yanında çırak olarak çalışırken kimyaya ilgi duyan Frankland, yeteneğini gören iki hekimin aracılığıyla Londra'da, L. Playfair'in laboratuvarında iş buldu. Burada tanıştığı kimyacı Kolbe'nin yardımıyla 1848-1849 arası Marburg Üniversitesi'nde Bunsen ile çalışma olanağı buldu ve doktorasını aldı. Bir yıl kadar Giessen'de Liebig ile de çalışan Frankland, 1850'de İngiltere'ye dönerek 1851-1857 arası Manchester'deki Owens College'da kimya profesörlüğü yaptı. 1857'de Londra'ya giderek, önce St.Bartholomew's Hospital'da, 1863'te de Faraday'ın yerine Royal Institution'da görev aldı. 1865'te atandığı Royal School of Mines'da 1885'te emekli oluncaya değin kimya profesörlüğü yaptı. 1853'te Royal Society üyeliğine seçilen Frankland'a 1897'de "Sir" unvanı verildi.

Çalışmalarında fiziksel kimyanın yöntemlerini organik kimyayla birleştiren Frankland, yeni bileşiklerin sentezinde organik köklerin rolünü ve birleşme kurallarını incelerken kimyaya iki konuda değerli katkıda bulundu. Kökler üstüne araştırmaları sırasında, metal içeren organik madde sentezlerine ağırlık vererek, o güne değin büyük ölçüde karbon, hidrojen, oksijen, azot, kükürt, fosfor gibi elementlerden oluşan organik bileşik türlerinin başta çinko, kalay, cıva olmak üzere metal elementlerin de katılmasıyla zenginleştirilmesine olanak sağladı. "Organometal"lerin kimyası diye adlandırılan bu alan bugün de önemli bir araştırma konusudur.

Frankland kökler üstüne yaptığı araştırmalara dayanarak birleşme değeri kavramını geliştirdi. Deneylerinde de gözlediği gibi, azot ve fosfor başka elementlerin ya üç ya da beş atomuyla birleşerek yeni bileşikler oluşturuyordu. Öte yandan organik köklerin birleşmesinde, metal dahil içerdikleri tüm elementlerin rolü oluyordu. Örneğin kalay en az iki oksit oluşturabilirken, kalay dietilinin yalnız bir oksidi vardı. Buna karşılık çinko metalin davranışı

çinkonunkinden farklı değildi. Bütün bu gözlemlerden yola çıkan Frankland, 1852'de bir elementin atomlarının belirli bir birleşme "yeteneği" ya da "gücü" olduğunu ileri sürdü. Elementlerin birleşme değerini vurgulayan bu kavram, başta Kekulé olmak üzere birçok araştırmacının katkısıyla geliştirilen kimyasal yapı kuramının temelini oluşturur.

Frankland kimya alanında, temel bilgilerle uygulamayı başarılı bir şekilde birleştirebilen bir bilim adamı olarak tanınır. Su kirliliği konusundaki çalışmalarıyla da, giderek önem kazanan bu alanın öncülerinden olmuştur. Bunsen'den öğrendiği ve büyük bir başarıyla kimyaya uyguladığı tayf ölçüm yöntemini, 1869'da Lockyer ile Güneş tayfını ölçmekte kullanmış, bu çalışmasıyla helyumun keşfedilmesine öncülük etmiştir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *I. Inorganic Chemistry*, 1870, ("I. İnorganik Kimya"); *II. Organic Chemistry*, 1872, ("II. Organik Kimya"); *Pure, Applied, and Physical Chemistry*, 1877, ("Temel, Uygulamalı ve Fiziksel Kimya").

• **KAYNAKLAR**: M.N. West ve S.J. Colenso (der.), *Sketches From the Life of Edward Frankland*, 1901.

• **BAKINIZ**: BUNSEN, KEKULÉ, KOLBE, LOCKYER, MENDELEYEV, WILKINSON.

Benjamin Franklin

FRANKLIN, Benjamin (1706-1790)

ABD'li bilim, siyaset ve devlet adamı. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın önderlerinden. Elektrik alanında yaptığı bilimsel çalışmaları ve buluşlarıyla da tanınmıştır.

17 Ocak 1706'da Massachussets Eyaleti'nin Boston kentinde doğdu, 17 Nisan 1790'da Philadelphia'da öldü. İngiliz asıllı yoksul bir sabun ve mum imalatçısının 17 çocuğundan biriydi. İlk öğrenimini tamamladıktan sonra, bir matbaa sahibi olan ağabeyinin yanında işçi olarak çalışmaya başladı. Boş zaman-

larında, çok sayıda kitap okuyarak kendisini geliştirdi. 1723'te evinden ayrılarak Philadelphia'ya gitti. Bu kentte matbaa işçiliği yaparak yaşamını kazanmaya başladı. 1724'te Philadelphia valisinin özendirmesiyle, Londra'daki matbaacılar ve kitapçılarla ilişki kurmak üzere İngiltere'ye gitti. Londra'da kaldığı 18 ay süresince matbaacılık bilgisini artırdı ve İngiliz yazarlarla tanıştı.

Franklin Amerika'ya döndükten sonra arkadaşlarıyla birlikte Junto adlı bir kulüp kurdu. Üyelerinin ahlaki, siyasi ve felsefi bilgilerini artırmak, iş dünyasındaki gelişmelerle ilgili bilgi alışverişini sağlamak amacıyla kurulan bu örgüt, Pennsylvania'da birçok toplumsal hizmet örgütünün kurulmasına da ön ayak oldu. Franklin'in çabalarıyla kentte gönüllü bir itfaiye örgütü, bir kitaplık, bir sigorta şirketi, bir lise ve bir hastane kuruldu.

Bu çalışmalarıyla Pennsylvania'da tanınan ve sevilen bir kişi durumuna gelen Franklin, 1729'da arkadaşlarının yardımıyla kendisine ait bir matbaa kurarak Pennsylvania'nın kâğıt parasını basma işini üstlendi. Birkaç yıl içinde New Jersey, Delaware ve Maryland kolonilerinin kâğıt paralarını da basmaya başladı. Franklin yayın alanındaki etkinliklerini, 1730-1748 arasında yayımladığı *Pennsylvania Gazette* ve 1732-1757 arasında yayımladığı *Poor Richard's Almanac* adlı süreli yayınlarla sürdürdü. Bu dönemde Latince, Fransızca, İspanyolca dillerini öğrendi, değişik konulardaki bilgisini derinleştirdi ve felsefe ile toplumsal konulardaki kitaplarını yayımladı.

Aynı dönemde siyasete de ilgilenmeye başlayan Franklin, 1736'da Pennsylvania Yasama Meclisi'nin kâtipliğine atandı. 1751'e değin süren bu görevi sırasında, Pennsylvania'yı olası bir İspanyol ya da Fransız işgalinden korumak üzere yerel bir milis örgütünün, Amerikan Felsefe Derneği'nin ve daha sonra Philadelphia Üniversitesi adını alacak olan Philadelphia Akademisi'nin kurulmasına katkıda bulundu.

Franklin uzun yıllardır yapmak istediği bilimsel çalışmalara yönelmek amacıyla 1748'de iş yaşamından uzaklaştı. Birkaç arkadaşıyla birlikte elektrik konusunda yaptığı araştırmalar sonucunda kondansatörü buldu ve şimşegin elektrikten oluştuğunu ortaya çıkardı. Ayrıca paratoner yapma düşüncesini geliştirdi ve Franklin Sobası olarak bilinen bir ısıtma aygıtını yaptı. Bilimsel çalışmalarıyla ilgili makalelerini, 1751'de yayımlanan *Experiments and Observations on Electricity*, ("Elektrik Üzerine Deneyler ve Gözlemler") adlı kitaptan bir araya getiren Franklin, bilime yaptığı katkılar nedeniyle 1756'da Londra'daki Kraliyet Derneği'nin üyeliğine seçildi.

Franklin'in 1751'de Pennsylvania Yasama Meclisi'ne seçilmesi uzun yıllar sürecek siyasi yaşamının başlangıcı oldu. 1753'te Amerikan Postaları işletmesinin genel müdürlüğüne getirildi. Franklin, meclis üyeliğinin ilk yıllarında, 1682'de Pennsylvania Kolonisi'ni kuran Penn ailesinin bu bölgedeki çıkarlarını savunan Property Party'ye (Mülkiyet Partisi) karşı mücadele eden Quaker Partisi'nin yanında yer aldı. Penn ailesinin topraklarının vergilendirilmemesine karşı çıktı. 1754'te Albany Yasama Meclisi'ne, değişik kolonilerin temsilcilerinden oluşan bir genel meclis kurma ve Fransızlar'a karşı ortak savunmanın örgüt-

Toplumsal ve siyasal etkinlikleri

Bilimsel çalışmaları

Siyasi yaşamı

lenmesi konularını içeren bir "Birlik Planı" sundu. Bu plan Albany Yasama Meclisi tarafından kabul edildiysede, böyle bir birliğe hazır olmayan diğer kolonilerin yasama meclisleri ile planı fazla demokratik ve ayrıcalıklı bulan İngiltere tarafından reddedildi.

Franklin, Pennsylvania Yasama Meclisi'nin Penn ailesinin topraklarını vergilendirmek konusunda aldığı kararı bildirmek ve kolonilerin çıkarlarını savunmak üzere, 1757'de meclis tarafından İngiltere'ye gönderildi. Burada, Penn ailesinin sahip olduğu toprakların ancak işledikleri bölümünden vergi alınabilmesine izin veren bir karar alırdı. Bu olay ve İngiliz-yetkililerin Amerikan kolonilerinin işlerinde bağımsız karar almalarına karşı çakın tavrı o zamana dek geçerliliğine inandığı İngiliz İmparatorluğu'na bağlı özerk bir devlet kurma düşüncesinin olanaksızlığını ortaya çıkardı. Artık, hem sadık bir İngiliz vatandaşı olmanın hem de Amerika'nın çıkarlarını savunmanın olanaksız olduğunu gören Franklin'in İngiliz yönetiminin meşruiyetine olan güveni sarsıldı. Franklin İngiltere'de kaldığı 5 yıllık süre içinde Kraliyet Derneği'nin toplantılarına katıldı, Oxford ve Edinburg üniversitelerinden doktora derecesi aldı.

1764'te Pennsylvania kolonisinin temsilcisi olarak yeniden İngiltere'ye gönderilen Franklin, 1768'de Georgia, 1770'te ise Massachussets kolonilerinin temsilciliğini üstlenerek 1775'e değin İngiltere'de kaldı. Bu süre içinde kolonilerin kendi gümrük oranlarını belirlemelerine engel olan damga vergisi yasasının kaldırılmasını sağladı. İngiliz birliklerinin açtıkları ateş sonucu birçok kişinin öldürüldüğü ya da yaralandığı Boston Katliamı ve İngiltere'nin çay üzerine koyduğu vergileri protesto etmek için çayların denize döküldüğü "Boston Çay Partisi" gibi olayları izleyen dönemde, İngiltere'nin koyduğu baskıcı yasalara karşı muhalefet etti. İngiliz kamuoyuna Amerikan davasını anlatmak için büyük bir çaba gösterdi. 1774'te Massachussets valisi T. Hutchinson'un koloni halklarına hakaretlerle dolu mektuplarını ele geçirerek yayımlaması üzerine Avam Kamarası tarafından sorguya çekildi ve posta müdürlüğü görevinden alındı.

Bağımsızlık Savaşı ve sonrası

Franklin 1775'te Bağımsızlık Savaşı'nın başlaması üzerine Amerika'ya döndü. Philadelphia'ya geldiğinin ertesi günü kentte toplanan İkinci Kıta Kongresi'ne delege seçildi. Kongrenin çeşitli komisyonlarında görev aldı. Ayrıca Amerika'da birleşik bir koloniler federasyonunun kurulmasını savunan yazılar yazarak yandaş kazanmaya çalıştı. Bu sırada, T. Jefferson ve John Adams ile birlikte Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin hazırlanmasına katkıda bulundu.

Franklin, Fransa ile bir barış antlaşması imzalamak ve bu ülkenin Amerika'da sürmekte olan bağımsızlık Savaşı'na mali ve askeri yardım yapmasını sağlamakla görevlendirilerek 1776'da John Adams'la birlikte Fransa'ya gitti. Franklin ve Adams, Fransız dışişleri bakanı ile yaptıkları gizli görüşmeler sonucunda, bu ülkedeki İngiliz dış politikasının etkilerini kırmaya yönelik çabalarının ve Amerika'da İngiliz güçlerine karşı kazanılan askeri üstünlüğün yardımıyla, 1778'de Fransa ile bir barış antlaşması imzalamayı başardılar. Bu antlaşma ile önemli miktarlarda mali ve askeri yardım sağlandı. 1783'te İngiltere'nin Amerika'nın bağımsızlığını tanınmasıyla sonuçlanan barış

antlaşmasının imzalanmasına da büyük katkılarda bulunan Franklin, bu tarihten sonra 2 yıl daha Fransa'da kalarak Fransa ile ABD arasında ticari antlaşmaların imzalanmasına çalıştı ve Fransa'da Birleşik Devletler'in temsilciliğini yaptı.

Franklin 1785'te ABD'ye döndükten sonra, Amerikan Bağımsızlık hareketine yaptığı katkılar nedeniyle Pennsylvania Yürütme Meclisi'nin başkanlığına getirildi. Üç yıl süren bu görevi sırasında köleliğin kaldırılmasını, tek meclisli bir yasama organının oluşturulmasını ve yürütme görevinin bir başkan yerine bir komite tarafından yerine getirilmesini sağlayacak bir anayasanın hazırlanmasını savundu. 1788'de siyasi yaşamdan çekilen Franklin, çok geçmeden öldü.

• **YAPITLAR (başlıca):** *A Dissertation on Liberty and Necessity, Pleasure and Pain*, 1725, ("Özgürlük ve Zorunluluk, Zevk ve Zahmet Üzerine Bir Tez"); *Articles of Belief and Acts of Religion*, 1728, ("İnanç ve Din Kuralları Üzerine Makaleler"); *A Modest Enquiry into the Nature and Necessity of a Paper Currency*, 1729, ("Kağıt Paranın Doğası ve Zorunluluğu Üzerine Alçakgönüllü Bir Araştırma"); *Experiments and Observations on Electricity*, 1751, ("Elektrik Üzerine Deneyler ve Gözlemler"); *The Interest of Great Britain Considered with Regard to Her Colonies and the Acquisition of Canada and Guadeloupe*, 1760, ("Büyük Britanya'nın Kolonileri Konusundaki Çıkarlarının Değerlendirilmesi ve Kanada ile Guadalupe'un Kazanılması"); *Autobiography*, (ö.s.), J. Bigelow (der.), 3 cilt, 1868, ("Otobiyografi).

• **KAYNAKLAR:** W.C. Bruce, *Benjamin Franklin, Self Revealed*, 2 cilt, 1917; R.M. Eiselen, *Franklin's Political Theories*, 1928; B. Fay, *Franklin, the Apostle of Modern Times*, 1929; P.L. Ford, *The Many Sided Franklin*, 1899; J.T. Morse, *Benjamin Franklin*, 1889; W.A. Wetzel, *Benjamin Franklin as an Economist*, 1895.

• **BAKINIZ:** J. ADAMS, JEFFERSON, G. WASHINGTON.

FRANZ II (1768-1835)

Kutsal Roma-Germen ve Avusturya imparatoru. Fransız Devrimi'nin etkilerinden korunmak için ülkesinde baskıya dayalı bir yönetim kurmuştur.

12 Şubat 1768'de Floransa'da (İtalya'da) doğdu, 2 Mart 1835'te Viyana'da öldü. Avusturya İmparatoru II. Joseph'in yeğeni ve ondan sonra imparator olan II. Leopold'un oğludur. II. Joseph'in varisi olmadığından onun korumasında yetişti. 16 yaşında Viyana'ya gönderildi ve amcası eğitimiyle özel olarak ilgilendi. 1789'da Balkanlar'da Osmanlılar'la yapılan savaşta Avusturya ordusu komutanı olarak gönderildi. Ancak önemli bir başarı gösteremedi.

1790'da II. Joseph'in ve 1792'de II. Leopold'un art arda ölümleriyle 24 yaşında tahta çıktı. II. Leopold ölmeden az önce Prusya ile Pillnitz Antlaşması'nı imzalamıştı. Buna göre Fransa ile savaş Avusturya, Prusya ve İngiltere'nin ortak kararına bağlanmıştı. Savaş kaçınılmaz gören Fransa aynı yıl Avusturya'ya

savaş ilan etti ve böylelikle, aralıklarla 20 yıl sürecek olan Avusturya-Fransa savaşı başladı. İlk savaş devrim sonrası çalkantıları yaşayan, Fransa'nın zaferi ile sonuçlandı. 1801'de Luneville Antlaşması ile Avusturya Adige'nin güneyindeki tüm İtalyan topraklarını Fransa'ya bıraktı.

II. Franz 1805'te Fransa'ya yeni bir seferberlik başlattı. Bu seferberlik de ilki gibi yenilgiyle sonuçlandı. Pressburg Barışı ile Venedik, Tirol ve Vorarlberg Fransa'ya verildi. 1806'da Ren Konfederasyonu ile Almanya'nın büyük bir bölümü Fransa'nın egemenliğine girince II. Franz, Roma-Germen İmparatorluğu'nun sona erdiğini kabul etti ve bu unvanından vazgeçti.

II. Franz yitirdiği toprakları geri almak için 1809'da Napoléon'la yeniden savaşa girdi. Yenilgiye uğradı ve savaş 1809'da yapılan Viyana Antlaşması ile son buldu. Bu antlaşmayla Salzburg, Carinthia, (Avusturya'da) Trieste ile Hırvatistan, Dalmaçya ve Galiciya'nın bir bölümü Fransa'ya bırakıldı. Yenilginin ağırlığı II. Franz'ı kızı Marie Louise'i Napoléon'a vermeye ve Napoléon'un 1812'de Rusya seferine yardımcı birlikler yollamaya zorladı. Ancak Napoléon'un Rusya yenilgisinden sonra, bu zorunlu dayanışma son buldu ve Avusturya 1813'te Napoléon'a karşı kurulan Avrupa Birliği'ne katıldı.

II. Franz, Rusya ve Prusya ile birlikte Fransa'ya savaş ilan etti. 1813'te kazanılan Leipzig Savaşı'nın ardından, 1815'te yapılan Viyana Antlaşması ile Lombardiya, Venedik ve Galiciya'yı geri aldı. Böylelikle Avusturya Avrupa'da eski gücüne kavuştu.

II. Franz düzenli bir toplumun Fransız etkisinden arıtılmış bir toplum olduğu inancındaydı. Meşruiyet ve buna bağlı olarak gelişen düşün akımlarının kendi ülkesine girmemesi gerektiğini düşünüyordu. Bu inancı başbakanı Metternich tarafından da pekiştirilince, 1815 Viyana Kongresi'nin ardından ülkede Metternich Sistemi olarak anılan baskı, sansür ve varolan monarşinin kurumlarının korunmasına yönelik bir yönetim başladı. II. Joseph döneminde gücünü yitiren Katolik Kilisesi'nin eski gücüne ve etkinliğine kavuşmasını sağlayacak önlemler alındı.

• **KAYNAKLAR:** W.C. Langsam, *Francis the Good: The Education of an Emperor, 1768-1792*, 1949; C.A. Macartney, *The Habsburg Empire, 1790-1918*, 1969.

• **BAKINIZ:** METTERNICH, NAPOLEON I.

FRANZ FERDINAND (1863-1914)

Avusturya arşidükü. 1914'te öldürülmesini izleyen Avusturya-Sırbistan Savaşı I. Dünya Savaşı'nın başlamasına neden olmuştur.

18 Aralık 1863'te Avusturya'da Graz'da doğdu, 28 Haziran 1914'te Bosna'nın başkenti Saraybosna'da (şimdi Yugoslavya'da Sarajevo) öldü. Arşidük Karl Ludwig'in en büyük oğlu ve imparator I. Franz Joseph'in yeğenidir. 1896'da babasının, 1899'da da

Avusturya veliahtı Rudolf'un ölümü üzerine Avusturya-Macaristan tahtının varisi oldu.

Franz Ferdinand imparatorluk sınırları içinde yaşayan değişik toplulukların-ulusal istemlerini imparatorluğun geleceği için ciddi bir sorun olarak değerlendirdiyordu. İlk olarak, Macarlar'la süregelen huzursuzluğun çözümü için federal bir devlet kurma önerisini geliştirdi. Ardından azınlıkların yeniden düzenlenmesiyle oluşacak "Büyük Avusturya Birleşik Devletleri", daha sonra da güneyde Slavlar'a Avusturya ve Macaristan ile eşit haklar tanıyan bir "üçlü çözüm" önerdi.

1899'da general olan Franz Ferdinand, 1913'te ordu genel müfettişliğine getirildi. 1914'te askeri manevraları yönetmek üzere Bosna'ya gitti. Saraybosna'da şerefine düzenlenen karşılama töreninde Sırp milliyetçisi bir öğrenci tarafından öldürüldü. Tüm savaş koşullarının hazır olduğu ortamda Avusturya İmparatoru Franz Joseph yeğeninin öldürülmesini gerekçe göstererek Sırbistan'a savaş ilan etti ve böylelikle I. Dünya Savaşı başladı.

• **BAKINIZ:** FRANZ JOSEPH I.

FRANZ JOSEPH I (1830-1916)

Avusturya-Macaristan imparatoru. Döneminde imparatorluk çeşitli ulusal toplulukların bağımsızlık çabalarına sahne olmuştur.

18 Ağustos 1830'da Viyana yakınlarında Schönbrunn Şatosu'nda doğdu, 21 Kasım 1916'da yine orada öldü. Arşidük Franz Karl'ın oğlu, İmparator Ferdinand'ın yeğenidir. Ferdinand'ın çocuğu olmadığından varis olarak yetiştirildi, özellikle askeri eğitime önem verildi. 1848'de Ferdinand'ın tahttan çekilmesi üzerine Avusturya İmparatoru oldu.

1848 yılı, imparatorluk içerisindeki çeşitli toplumların ulusal istemlerle ayaklandığı ve bu ayaklanmaların ülkenin tüm önemli merkezlerine sıçradığı bir yıldır. Franz Joseph başbakan ve dışişleri bakanı Schwarzenberg'in etkisiyle, Macarlar'a önceki dönemlerde verilmiş anayasa ve özerklik sözlerini geri aldı, ülkede merkezîyetçi ve otoriter bir yönetim oluşturdu. Macar ayaklanmasının Rusya'nın da yardımıyla bastırılmasından sonra, 1849'da anayasal bir yönetime geçildiyse de 1851'de yeniden mutlakîyetçi ve sert bir yönetim kuruldu.

1850'de Odmütz Antlaşması ile Prusya, Almanya'da Avusturya egemenliğini kabul etti. 1854'te Avusturya Sardinya Krallığı'na ve Fransa'ya savaş ilan etti. Ordunun komutasını üzerine alan Franz Joseph, Solferino'da bozguna uğradı, Lombardiya'yı Sardinya'ya vermek zorunda kaldı. Dış siyasette karşılaşılan bu güçlükler ülke içi huzursuzluklarla birleşince anayasa sorunu yeniden gündeme geldi. 1860 Ekim Fermanı ile çeşitli bölgelere özerklik tanıyan bir anayasa yürürlüğe girdi. Hemen ardından 1861'de, Ekim Fermanı'nı yorumluyormuş gibi görünen,

gerçekte merkezîyetçi bir anlayışla yazılmış, Şubat Berati yayınlandı. Avusturya'da merkezi ve federal denemelerin neden olduğu çalkantılar 1867'ye dek sürdü. Avusturya ile Prusya arasında, Almanya'nın egemenliği nedeniyle süregelen çatışma, 1863'te Prusya dışındaki tüm Alman prenslerinin Avusturya'ya bağlılıklarını bildirmesiyle su yüzüne çıktı. Bu sorun Prusya'nın Avusturya ile birlikte, Danimarka'ya karşı savaşa girmesiyle bir süre ertelendi, ancak savaş zaferle sonuçlanınca egemenlik sorunu da yeniden gündeme geldi. Bu sıralarda İtalya Prusya ile bir ittifak yapmıştı. İttifak güçleri 3 Temmuz 1866'da Avusturya'yı Sadowa'da büyük bir yenilgiye uğrattılar. Avusturya, böylelikle İtalya ve Almanya'daki gücünü tümüyle yitirdi.

Franz Joseph, Sadowa yenilgisinin ve bu savaşta Macarlar'ın gösterdiği bağlılığın ardından Macarlar'la uzlaşma yoluna gitti. 1867'de imparatorluğun ikili düzenlenmesini öngören Avusturya-Macaristan uzlaşması sağlandı. Bu düzenlemeye göre imparatorluk eşit hakları ve kendi anayasal yöntemleri olan iki kesimden oluştu.

Franz Joseph, Almanya ve İtalya'daki egemenliği ni yitirdikten sonra, Balkanlar'da yayılmacı bir siyaset izlemeye başladı. 1878'de Bosna-Hersek işgal edildi, Rusya ile Balkanlar'daki çıkar çatışmaları Avusturya'yı 1879'da Bismarck Almanyası ile ikili ittifaka zorladı. Ardından 1881'de Avusturya-Macaristan, Almanya ve Rusya arasında Üç İmparator İttifakı kuruldu, ama Balkanlar'daki güç mücadelesi ittifakın uzun ömürlü olmasını engelledi. 1908'de Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı tüm Avrupa'yı ayaklandırdı. 1914'te yeğeni Franz Ferdinand'ın Saraybosna'da öldürülmesi üzerine, Avusturya Almanya'nın desteğinde Sırbistan'a savaş açtı. Böylelikle 1. Dünya Savaşı başlamış oluyordu.

- **KAYNAKLAR** A.Margutti, *The Emperor Francis Joseph and His Times*, 1921; E. Bagger, *Francis Joseph: Emperor of Austria, King of Hungary*, 1927; J. Redlich, *Emperor Francis Joseph of Austria: A Biography*, 1929; K. Tschupik, *The Reign of the Emperor Francis Joseph, 1848-1916*, 1930.

- **BAKINIZ:** FRANZ FERDINAND.

FRASER, Dawn (1938)

Avustralyalı yüzücü. 100 m serbest stil yarışında 1 dakikanın altına inen ilk kadın yüzücüdür.

1956, 1960 ve 1964 Olimpiyat Oyunları'nda 100 m serbest stil yarışmasında arka arkaya üç altın madalya kazandı. Ayrıca 1956 Olimpiyatı'nda ikinciliği, 1960 ve 1964 olimpiyatlarında şampiyonluğu kazanan Avustralya 4x100 m bayan bayrak takımında yer aldı. Böylece başarılı yüzme hayatı boyunca 5 altın, 1 gümüş madalya kazandı. Dawn Fraser, 100 m serbest stil yarışında 1 dakikanın altına inen ilk kadın yüzücü olarak adını duyurdu. 43 dünya rekoru kırdı. Asıl branşı olan 100 m serbest stildeki en iyi derecesi 1964'te kırdığı 58.9'luk dünya rekoru oldu.

FRAUNHOFER, Joseph von (1787-1826)

Alman fizikçi ve optik araç yapımcısı. Renksemez mercekleri geliştirmiş, Güneş tayfında kendi adıyla tanınan çizgileri keşfetmiştir.

6 Mart 1787'de Straubing'de doğdu, 7 Haziran 1826'da Münih'te öldü. Fakir bir camcının on birinci ve sonuncu çocuğu olan Fraunhofer, 12 yaşında yetim kalınca Münih'te bir optik cam yapımcısının yanında çırak olarak çalışmaya başladı. 1801'de çalıştığı bina çökünce, enkazdan kurtulan tek kişi olarak Bavyera seçici prensinin sağladığı 18 duka altını optik alanında çalışabilmek için gerekli kitap ve araçlara harcadı. Bir yandan fizik ve matematik öğrenmeye çalışan bir yandan da kendi kurduğu işi sürdüren Fraunhofer, girişimi başarısızlığa uğrayınca 1804'ten sonra yeniden optik araçlar üreten firmalarda çalışmaya başladı. 1806'da girdiği, Joseph von Utzschneider'in (1763-1840) Benediktbeuern'deki Mekanik-Optik Şirketi'nde usta, 1811'den sonra da ortak olarak çalışmalarını sürdürdü. 1819'da şirketin Münih'e taşınmasıyla bu kente yerleşen Fraunhofer, 1819'da Bavyera Bilimler Akademisi'ne üye seçildi, 1825'te de bu kurumun müzesinin yöneticiliğine getirildi.

Çalışmalarını teleskop ve mikroskoplarda kullanılan mercekler üzerine yoğunlaştıran Fraunhofer, özellikle renksemez merceklerin üretiminde kusurları gidermek amacıyla bilimsel çalışmalara ağırlık verdi. Merceklerini değerlendirebilmek ve birbirleriyle karşılaştırabilmek için kırınım indislerini ölçmek amacıyla geliştirdiği bir yöntem daha sonra değişik alanlarda çok önemli keşiflere yol açmıştır. Fraunhofer, 1814'te merceklerin kırınım indisini ölçebilmek için yaptığı çalışmalarda bir prizmadan geçen Güneş ışığının tayfında karanlık çizgilerin varlığını saptadı. Daha önce Wollaston'un gözlediği, ancak yedi tanesini görebildiği bu çizgileri ayrıntılı bir şekilde inceleyen Fraunhofer, tayfın belirli bölümlerinde 574 çizgi saptadı. Bugün kendi adıyla anılan bu çizgileri, konumlarına göre A'dan K'ye kadar harflerle belirttiği sınıflara ayırdı. Güneş'in, Ay ve gezegenlerden yansıyan ışınlarında da aynı tür çizgilere rastlayan Fraunhofer, yıldızları incelediğinde, tayf çizgilerinin dizilişinin farklı olduğu da gözledi.

Işık kuramıyla ilgilenen Fraunhofer bu alanda kendi geliştirdiği araçlarla deneyler yaptı. Tayf incelemelerini, ince bir tabaka altınla kaplı cam üstüne elmasla çizilmiş, birbirlerine koştur çok ince ve sık çizgilerle (santimetreye 1000'den fazla çizgi) elde ettiği kırınım ağıyla da sürdürerek, değişik renkteki ışıkların dalga uzunluklarını belirledi.

Fraunhofer tayf incelemeleri sırasında, Güneş tayfındaki bazı çizgilerin, alev tayflarındaki çizgilere benzediğini görmüş, ayrıca Güneş ve yıldızların tayfları arasında farklılıklar olduğunu da bulmuştu. Ne var ki, değişik ışık kaynaklarının tayflarında gözlenen farklılıkların kimya, fizik ve astronomi için değerli bir analiz yönteminin (spektroskopi) temelini oluşturdu-

ğu ancak bir yarım yüzyıl sonra Bunsen ve Kirchhoff'un çalışmalarıyla anlaşılmıştır. Fraunhofer ise, tayf konusundaki çalışmaları, optikle ilgili diğer buluşlarına dayanarak ürettiği yüksek nitelikli mercekler ve geliştirdiği bir heliyometre ile astronomi çalışmalarına önemli bir katkıda bulunmuş, 19. yy'da Dorpat ve Berlin'deki gözlemevlerinin başarısında Fraunhofer'ın geliştirdiği mercek ve gözlem araçlarının önemli bir rolü olmuştur.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Joseph von Fraunhofer's gesammelte Schriften*, 1888, ("Joseph von Fraunhofer'in Derlenmiş Yazıları"), (der. E.C.J. Lommel).
- **KAYNAKLAR**: G.D. Roth, *Joseph von Fraunhofer*, 1976.
- **BAKINIZ**: ABBE, BARLOW, BUNSEN, DOLLOND, KIRCHHOFF, T. YOUNG, ZEISS.

James George Frazer

FRAZER, James George (1854-1941)

İngiliz, antropolog, yazar ve halkbilimci. Toplamların gelişiminde büyü, din ve bilimin etkilerini karşılaştırmalı biçimde incelemiştir.

1 Ocak 1854'te Glasgow'da doğdu, 7 Mayıs 1941'de Cambridge'de öldü. Babası rahipti. 1869-1874 arasında Glasgow Üniversitesi'nde eski Yunan ve Latin edebiyatı öğrenimi gördü. Bu yıllarda Darwin ve çağdaşlarının, toplumsal kurumların doğası üzerindeki evrimci düşüncelerinin etkisi giderek artmaktaydı. Frazer'in antropolojiye ilk ilgisi, İngiliz evrimci antropologu Edward Tylor'ın 1871'de yayımlanan *Primitive Culture* ("İlkel Kültür") kitabını okumasıyla başladı. 1874-1879 arasında Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Trinity College'da öğrenci iken din uzmanı W.Robertson Smith ile tanışması bu ilginin artmasında önemli rol oynadı.

Antropolojiye ilişkin ilk yazılarını, o sırada

Encyclopedia Britannica'nın yayın yönetmeni olan Smith'in özendirilmesiyle yazdı. Smith ondan ansiklopedinin 9.baskısına, tabu ve totemizm konularını yazmasını istedi. Yaşamı boyunca "zihinsel antropoloji" olarak adlandırdığı bu tip konularla uğraşan Frazer, 1879'da Trinity College'da öğretim üyesi oldu. 1907-1908 yıllarını, sosyal antropoloji profesörü unvanı alan ilk kişi olarak Liverpool Üniversitesi'nde geçirdi. Ertesi yıl Cambridge'e döndü ve yaşamı boyunca bu üniversitede çalıştı. 1914'te "Sir" unvanı aldı.

Darwin'in evrim kuramından etkilenen 19.yy sonlarında yaşamış pek çok düşünür gibi Frazer da ilkel toplumlar üzerine topladığı verilere evrimci bir bakışla yaklaşmıştır. İlkel toplumların, çağdaş yaşam düzeyine ulaşmak için tüm toplumların geçmesi zorunlu olan bir dizi toplumsal değişim aşamasının ilk basamağında yer aldığını; sürekli ilerleme ve aydınlanmayla belirlenen bu yolun hurafeden çağdaş bilimin ışığına, basitten karmaşığa, insan soyunun "çocukluğundan" "erişkinliğine" doğru uzandığını düşünmüştür.

Frazer çalışmalarında 19.yy'da yaygın olarak kullanılan ve W.Robertson Smith ile birlikte çalıştığı dönemde benimsediği karşılaştırmalı yöntemi kullanmıştır. Bu yöntem toplumları ve kurumları açıkça tanımlanmış ölçütlerle ve toplumsal koşulları içinde karşılaştıran çağdaş karşılaştırmalı yöntemin tersine, farklı kültürlerin öge ve parçalarını toplumsal ve kültürel çevrelerinden soyutlayarak birbiriyle karşılaştırmaya dayanır. Bu yöntem, insanlığın potansiyel eşitliğini ya da Frazer'in deyiimiyle "ruhsal (psikik) bütünlüğünü" ortaya koyma mücadelesinde kullanılacak ideolojik bir araçtır. Eğer, farklı ilkel halkların kurumları birbirleriyle ve çağdaş toplumdaki benzer kurumlara karşılaştırılabilirse, o halde ilkel insanlar da potansiyel olarak gelişmiş insan ve toplumlara eşittirler, yani çağdaş toplumların bebeklik ve çocukluk dönemlerini yaşamaktadırlar. Frazer'a göre, antropoloji sosyolojinin bir alt dalıdır ve alanı ilkel insan topluluklarının bu gelişmemiş aşamalarının kökenini incelemekle sınırlıdır.

Frazer, yazıları çok yaygın olarak okunan bir bilim adamı olmuştur. İlkel toplumlar üzerine yazılarının yanı sıra klasiklerden çevirileri ve *İncil* üzerine çalışmalarıyla da ün kazanmıştır. *Psyche's Task: A Discourse Concerning the Influence of Superstition on the Growth of Institutions* ("İnsan Ruhunun Görevi: Kurumların Gelişiminde Hurafelerin Etkisine İlişkin Bir Söyleşi") adlı kitabında toplumların gelişiminde hurafelerle eş değerde tuttuğu dinin rolünü eleştirel biçimde ele almıştır. *Folklore in the Old Testament* ("İncil'de Halkbilimi") adlı kitabında ise *İncil*'i antropolojik açıdan çözümlemiştir.

James Frazer'ın en ünlü kitabı 1890'da 3 cilt olarak yayımlanan *The Golden Bough*'dır ("Altın Dal"). 1907-1915 arasında 12 cilt olarak genişlettiği bu kitap, 1922'de özetlenerek yeniden basıldığında birçok ülkede tanınıyor ve okunuyordu. Frazer *The Golden Bough*'da Tylor'ın ilkel dinlerden çağdaş dinlere ulaşılmasını doğal bir gelişme olarak gören ilk evrimci görüşlerini temel alarak, insan zihninin büyüden dini ve bilimsel düşünceye doğru gelişme aşamalarını kapsamlı biçimde ele almıştır. Frazer'ın gelişme

Yaklaşımı

Zihni evreler

Yöntemin değerlen- dirilmesi

aşamaları, bilgi arayan ve çevresini denetleyen insanın akılcı ve faydacı bir varlık olduğu varsayımına dayanır. Bu aşamaların dünyanın her yerinde aynı olduğunu savunan Frazer'ın başka birçok evrimciyle paylaştığı bu sav, benzerliklerin evrensel oluşumunun insan zihninin aynı süreçlerden geçmesinin sonucu olduğu varsayımı üzerine kurulmuştur. Topladığı veriler arasından yaptığı seçim ve bunları sınıflandırmakta kullandığı ölçütler de 19.yy sonu ve 20.yy başında yaygın olarak kullanılan benzer psikolojik ve evrimci kuramlara dayanır.

Büyüden dine

Frazer, en ilkel aşama olan büyüye dayanan düşüncenin, benzerliğe, zamansal ve mekânsal bütünlüğe bağlı olarak ortaya çıkan, çağrışıma dayalı en basit zihinsel işleyişlerin yanlış bir uyarlamasından başka bir şey olmadığını düşünür. Benzer niteliklerin farklı nesneler üzerinde benzer etkiler yaptığını varsayar. Olguları, biri aralarındaki benzerliklere, diğeri birbirleriyle ilişkilerinin yakınlık durumuna göre iki basit biçimde sınıflandırmanın ortaya çıkardığı iki tür büyü vardır. Söz konusu büyü türleri, "benzerlik yasası"na (benzer benzeri doğurur) dayanan "homeopatik" büyü ve "ilişki yasası"na (bir kez ilişkiye giren şeylerin ayrıldıktan sonra bile birbirini etkilemesi) dayanan bulaşıcı (*contagious*) büyüdür. Frazer'a göre, insan ilk olarak, büyü formüllerin yardımıyla dünyayı kendi gereksinimlerine göre değiştirmeye çalışmış, ancak bunda başarısızlığa uğradıktan sonra, dinsel düşünceye, dünyayı denetleyen doğaüstü güçlerin varlığına yönelmiştir. Dinsel düşünce, neden-sonuç ilişkilerine belirsizlik getirerek büyüsel düşünceyi yıkmıştır. Büyü, olayların, büyü sözlerle etkilenebilir bir biçimde, düzenli bir akışını varsayar. Oysa din ile birlikte ortaya çıkan ruhani varlıkların ne yapacakları önceden kestirilemez.

Büyü ve bilimsel düşünce

İnsan düşüncesinin son aşaması olan bilimsel düşünce de, olayların akışında bir düzen olduğunu varsaydığından büyüsel düşünceye benzerlik gösterir. Bilimin doğuşu, getirdiği "tinsel ve bireysel özne" kavramlarıyla, dinin nihai gerçek olma konumunu sarsmıştır. Bilim, büyüden yalnızca varsayımları ve gerçekliğe yaklaşımı ile değil, kavramlarının geçerliliği ve uygulamadaki yeterliliği ile de ayrılır. Frazer, bilimin nesnel geçerliliği sınavabildiğini, ancak büyü için bunun söz konusu olamayacağını ileri sürmüştür. Fakat yine de *The Golden Bough*'da dilegetirdiği gibi bilim ve büyü büyük bir düşünsel yakınlık taşır. "Büyü, saf, bozulmamış haliyle, nerede ortaya çıkarsa çıksın doğadaki bir olayın diğerini kesin ve değişmez bir biçimde, herhangi bir tinsel ve bireysel öznenin müdahalesi olmaksızın izlediğini varsayar. Bu nedenle onun temel kavramlaştırması çağdaş biliminki ile eşittir. İkisinde de doğanın birliğine ve düzenine, gerçek ve sarsılmaz bir güven vardır.

Frazer'ın verilere yaklaşımı sosyolojik olmaktan çok psikolojiktir. Toplumsal örgütlenme ve toplumsal yapıdan çok insan zihni ile ilgilenmiştir. *The Golden Bough*'da ortaya koyduğu dinin evrimsel gelişme aşamaları, düşüncenin ve dinin birer toplumsal kurum olarak gelişmesinden çok, zihinsel gelişmenin, aklın kendini kusursuzlaştırması yolundaki içsel eğiliminin aşamalarıdır. Antropolojinin toplumsal yapısalcı ya da kurumsalcı bir çevreye oturtulması ise Emile Durkheim ve Max Weber'in katkılarıyla ger-

çekleşmiştir.

Frazer'ın etnografik verileri, araştırdığı insanları hiçbir zaman görmeden, onların dillerini öğrenmeden ve toplumların düşünce ve yaşam biçimlerini, içinde yaşadıkları özgün ortamların tümüyle dışından toplaması, alan araştırması yapmaması, çalışmalarında kullandığı verileri gezginler, misyonerler, gibi kanallardan toparlaması araştırma yönteminin antropologlar arasında eleştirilmesine yol açmıştır. Frazer'ın "insan zihni"ne ilişkin gerçekleri bulmak istemesi ise onun çoğu zaman Fransız antropologu Claude Lévi-Strauss'la karşılaştırılmasına neden olmuştur.

Frazer'ın ilkel düşünce yapısı üzerine geliştirdiği kuramlar büyük ölçüde Tylor'ın çalışmalarına dayanmaktadır. Büyüyü, dini ve bilimi evrimci düşünceye göre sınıflandırmasını somut kanıtlarla desteklemesi ve büyüün çözümlenmesini yaparken toplumsal olayları bireysel psikolojiyle açıklaması eleştirilmiştir. Durkheim'in etkisi ve onun dine ve düşünceye sosyolojik yaklaşımı, Frazer'ın bu alandaki etkisini önemli ölçüde zayıflatmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Totemism*, 1887, ("Totemizm"); *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion*, 3 cilt, 1890, ("Altın Dal: Büyü ve Din Üzerine Bir Çalışma"); *Psyche's Task: A Discourse Concerning the Influence of Superstition on the Growth of Institutions*, 1913, ("İnsan Ruhunun Görevi: Kurumların Gelişiminde Hurafelerin Etkisine İlişkin Bir Söyleşi"); *Folklore in the Old Testament: Studies in Comparative Religion, Legend and Law*, 3 cilt, 1918, ("İncil'de Halkbilimi: Karşılaştırmalı Din, Efsane ve Hukuk İncelemeleri"); *Garnered Sheaves: Essays, Addresses and Reviews*, 1931, ("Toplu Yazılar: Makaleler, Söylevler ve Eleştiriler").

• **KAYNAKLAR**: T.Besterman, *A Biography of Sir James George Frazer, O.M.*, 1934; A.Kuper, *Anthropologists and Anthropology: The British School, 1922, 1972.*

• **BAKINIZ**: DURKHEIM, LEVI-STRAUSS, E.B. TYLOR.

FREDHOLM, Erik Ivar (1866-1927)

İşveçli matematik bilgini. Kendi adıyla anılan integralli denklemlerin çözümlerini buldu.

7 Nisan 1866'da Stockholm'de doğdu, 17 Ağustos 1927'de aynı kentte öldü. İlk yılı Stockholm Politeknik Enstitüsü'nde geçen yükseköğrenimini 1886'dan sonra Uppsala Üniversitesi'nde sürdürdü. 1888'de lisans, 1898'de doktora derecesi aldı ve Stockholm Üniversitesi'nde matematiksel fizik dersleri vermeye başladı. 1906'da profesör olan ve Stockholm Üniversitesi'ndeki derslerini yaşamının sonuna değin sürdüren Fredholm İsveç Akademisi'nden Wallmark, Fransız Akademisi'nden Poncelet ödülünü almıştır.

Fredholm'ün en önemli çalışmasının konusunu, günümüzde ikinci türden Fredholm denklemi olarak anılan ve $\emptyset(x) = 0$ seçimiyle birinci tür Fredholm denklemine dönüşen

$$\emptyset(x) = f(x) + \lambda \int_a^b K(x,z) \emptyset(z) dz$$

biçimindeki integralli denklemlerin çözümü oluşturur. Titreşen yüzeyler ve raslamsal süreçler gibi fiziksel problemlerde karşılaşılan bu denklemin çözümü J. Neumann, Liouville ve Volterra tarafından da amaçlanmış ve bazı özel çözümleri bulunmuş, ancak genel çözümü elde edilememiştir. Volterra'nın çalışmasından yola çıkan Fredholm, anılan denklemi, bilinmeyenlerinin sayısı sonsuza yaklaşan bir doğrusal cebirsel denklem sistemi olarak ele alan bir yöntemle genel çözüme ulaşırken, bir yandan integralli denklemler kuramının temellerini sağlamlaştırmış, bir yandan da Hilbert uzayının, bir başka deyişle sonsuz boyutlu karmaşık uzayın tanımlanabilmesi açısından son derece değerli veriler sağlıyordu.

• BAKINIZ: HILBERT, J. NEUMANN, VOLTERRA.

FREEMAN, Edward Augustus (1823-1892)

İngiliz, tarihçi. Uygarlıklar arasındaki etkileşimi inceleyen çalışmalarıyla tanınmıştır.

Harborne'da doğdu, İspanya'da Alicante'de öldü. Oxford Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1884'te bu üniversitede tarih profesörü oldu. *Saturday Review*, *Fortnightly Review* gibi dergilerde yazıları yayımlandı.

Freeman'ın en ünlü kitabı 1867-1879 arasında yayımlanan *History of the Norman Conquest*'dir ("Norman İstilas Tarihi"). Freeman bu yapıtında Anglosakson uygarlığının insanlığın gelişimi üzerindeki etkilerini incelemiştir. Ona göre Norman istilası kısa bir süre içinde eritilmiş dışsal bir müdahaledir. Cermen etkisi ise daha kalıcı olmuştur.

Freeman "tarihin birliği" görüşünü savunmuştur. Ona göre eski uygarlıklar insanlığı sürekli olarak etkilemektedir. Eski ve yeni uygarlıklar arasında kesin ayrımlar yapılmasına karşı olan Freeman, Avrupa tarihini başlangıcından bugüne kadar kesintisiz bir süreç olarak ele almıştır. Tarihte temel birleştirici öğenin Roma olduğunu ileri sürmüş, Sicilya'yı farklı uygarlıkların bir arada bulunduğu ve mücadele ettiği evrensel bir merkez olarak değerlendirmiştir.

11.yy sonrası Güney ve Batı Avrupa tarihine ağırlık veren Freeman'ın "tarihin birliği" görüşü içinde siyasal öge birinci planda yer almış; sanatsal, dinsel ve sinai olgulara çok az yer verilmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *History of the Norman Conquest*, 6 cilt, 1867-1879, ("Norman İstilas Tarihi"); *The Reign of William Rufus*, 2 cilt, 1882, ("William Rufus'un İktidarı"); *History of Sicily*, 4 cilt, 1891-1894, ("Sicilya Tarihi").

Gottlob Frege

FREGE, Gottlob (1848-1925)

Alman, filozof, mantıkçi ve matematikçi. Modern mantığın kurucularındandır. Matematikte Lojizm'i ortaya atarak matematik felsefesini kurmuş, anlam ve referans arasında çizdiği ayrımla dil felsefesinde büyük etki yapmıştır.

Wismar'da doğdu, 1925'te öldü. Felsefe ve matematiğin yanı sıra fizik alanını da kapsayan bir eğitim sonunda 1873'te Göttingen Üniversitesi'nden doktora aldı. 1874'ten 1914'e değin Jena Üniversitesi'nde ders verdi. Frege'nin düşüncesi üzerinde çağdaşları olan Brentano ve Meinong'un kimi etkileri görülür. İlgilendiği konularda yepyeni alanlar açmış olan Frege, büyük özgünlük taşıyan görüşler ortaya atmış olmasına karşın, yaşamı boyunca birkaç matematik felsefesi dışında önemsenmemiştir. Çalışmalarının değerini kavrayanlar arasında bulunan Russell, onun geliştirdiği belit (aksiyom) dizgesindeki beşinci belitin, "Russell antinomisi" adıyla anılan çelişkiye yol açtığını gösterince, Frege büyük bir düş kırıklığına uğramış ve bundan sonra hemen hiç yazı yayımlamamıştır.

Tasım kuramının genelleştirilmesine yönelik çalışmalar 19. yy'ın ortalarında hız kazanmışsa da, matematikte gereksinim duyulan usavurmaların tümünü, bu arada çoklu nicelenmiş (multiply quantified) tümcelerle ilgili olanları da işlemeye yeterli bir matematiksel mantığı ilkin Frege, 1879'da basılan *Begriffsschrift* ("Kavram Yazını") adlı kitabıyla ortaya koymuştur.

Frege'nin matematiksel mantığı günlük ya da doğal dillerde yer alan tümceleri işleyen tasım mantığının geliştirilmiş bir biçimi değildir. Cebirsel önermelerinkini andıran bir sentaks yapısı uyarınca kurulmuş, bütün gramer ve usavurma kuralları açıkça

Matema-
tiksel
mantık

belirtilmiş, bir yapma dilin formülleri arasındaki mantıksal sonuç bağıntılarını işleyen, usavurma kurallarını cebirsel işlem kurallarını andıran dönüştürme kuralları olarak ortaya koyan, özgün bir mantık kuramıdır. Doğal dilde dilegetirilecek örneğin “her doğal sayıdan daha büyük bir doğal sayı vardır” gibi bir tümce çok anlamlıdır. Bu hem “seçilebilecek her bir doğal sayı için ondan daha büyük bir sayı vardır” doğru önermesini, hem de “kendisinden başka her doğal sayının ondan daha küçük olduğu en büyük bir doğal sayı vardır” yanlış önermesini anlatıyor olarak yorumlanabilir. Doğal diller, bu örnekte de görüldüğü gibi, matematikte çok önemli olan kimi anlam ayrımlarını belirgin olarak ortaya çıkarmada pek yatkın olmayan araçlardır. Oysa bu örnekteki gibi önermeler 19. yy’ın ikinci yarısında matematik için artık sık sık kullanılmaktaydı. Frege’nin matematiksel mantığı bu bağlamlarda büyük bir açıklık ve anlatım kolaylığı sağlar. Örneğin “büyüktür” ikili bağıntısı “R” simgesi ile gösterildiğinde, “seçilecek her doğal sayı için ondan daha büyük bir doğal sayı vardır” tümcesi yapma mantık dilinde, her x için, öyle bir y vardır ki, $x R y$ formülü ile; “her

doğal sayıdan daha büyük olan bir doğal sayı vardır” tümcesi ise, öyle bir y vardır ki, her x için, $x R y$ formülü ile dilegetirilir. Bu iki formülde niceleyicilerin sayısının farklı olması nedeniyle bir çokanlamlılık söz konusu değildir. Bunun gibi, matematiksel mantığın usavurma kuralları da, ikinci tümceden “ y ’den büyük bir doğal sayı yoktur” sonucunun çıkarılmasına olanak vermesine karşın, bu sonucun birinci tümceden çıkarılmasını olanak dışı bırakır. Matematiksel mantığın en belirgin özelliklerinden biri de, karmaşık mantıksal usavurmaların her biri kolayca yapılabilen ve doğru yapıldığı açıkça denetlenebilen bir dizi tipografik işleme indirgenmesi, yani mekanik bir duruma getirilmesidir. Frege’nin mantığa getirdiği bu mekanik özellik, bilgisayarların yapılabilmesine önemli bir ön koşul oluşturmuştur.

Aralarındaki mantık bağıntıları tasım kuramına dayanarak saptanabilen günlük dil tümcelerinin her biri matematiksel mantığın kendine özgü formülleriyle çevrilebilir. Tasım kuramına dayanarak yapılabilen bütün usavurmalar matematiksel mantığa dayanarak da yapılabilir. Oysa, matematiksel mantığa dayanarak yapılabilen birçok usavurma tasım kura-

Anlam Kuramları ve Referans

İlk olarak Platon’da* dizgeleşen “Gerçekçi” anlam kuramı sözcüklerin anlamını gerçek varlıklar olarak kavrar. Bu gerçek varlıklar Platon’da nesnel ideallerdir. Locke’un* felsefesinde anlam, yine sözcüğe karşılık olan bir olguyla özdeşleştirilir, ancak bu karşılıklar Locke’da öznel ideler ya da kavramlar olduğundan, bu kavramcı anlam kuramı nesnel olarak gerçekçi değildir. Deneyci gelenek içinde kavramcılık, Berkeley* ve Hume’ca* da* benimsenir. 19.yy’da Avusturya felsefesinde Brentano* ve özellikle Meinong’da* yeniden filizlenen varlıkbilimsel gerçekçilik, Russell üzerinde de etkili olmuştur.

Russell* Gerçekçilik’i Deneycilik’le bağdaştırarak sözcüklerin anlamını somut nesnelerle özdeş tutar. Nitelik ve ilişkileri dilegetiren kimi soyut sözcüklerin anlamını, yine deney içinde yer alışlarından ötürü tümellerle özdeş tutan Russell, karşılıkları deneyde kavranmayan soyut terimlerin anlamının, deneysel anlamı olan terimlerle çözümlenebileceğini düşünmüş, bunun için yöntemler geliştirmiştir.

Russell ünlü betimlemeler kuramını (theory of descriptions) bu güçlüğü gidermek amacıyla ortaya atmıştır. Önce her adın, gerçekte, gizli bir betimleme olduğunu, sonra da içinde belirli betimleme bulunan her önermenin gerçekte bir varlık bildirimini mantıksal olarak içerdiğini varsayan Russell, bu yöntemle karşılığı varolmayan terimler bulunduran önermeleri yanlışlığa indirgeyebilmiştir. Bu yöntem yaklaşık 40 yıl boyunca analitik dil felsefesi ve felsefi mantıkta yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Oysa, Russell’in kuramını ortaya atışından 13 yıl önce, Frege’nin çizdiği anlam ve referans arasındaki

ayrım, sorunu gidermeye yetiyordu. Frege’ye göre terimler için anlamlı olup referansı olmamak, ya da deneysel olarak gözlemlenebilir nesnelere referans yapmamak olanaklıdır. Ancak böyle bir kuram Russell’in onaylayamayacağı ölçüde “kavramcı” idi.

1950’de Strawson*, Russell’in betimlemeler kuramını, anlamlı önermeler için doğru ve yanlıştan başka bir değer taşımaması gerekçesiyle yadsımıştır. Ona göre, doğru ya da yanlış olmayan tümcelerin anlamsız olması gerekmez. Anlamlı, fakat ne doğru ne de yanlış olan tümceler vardır. Anlamlı bir tümce ancak terimlerine referans kazandırıldıktan sonra doğru ya da yanlış olur; ancak böylece bir önerme (proposition) niteliğine kavuşur. Örneğin “şimdiki Fransız kralı akıllıdır” tümcesi bugün anlamlıdır; oysa doğru ya da yanlış değildir. Çünkü “şimdiki Fransız kralı” çağımızda referansını yitirmiştir. Oysa aynı tümce XIV. Louis döneminde söylendiğinde, referans taşıyordu ve doğru bir önermeydi. Strawson’un görüşlerinin temelinde Frege’den derin izler bulunduğu görülür. Anlamlı yapılar olarak tümcelerin, referansı olan terimler taşıdıklarında, önerme oldukları düşüncesi, anlam ve referans ayrımına dayanmaktadır.

1960’lı yılların sonlarına doğru, Donnellan ve Kripke* gibi düşünürler hem Strawson’u hem de Frege ve Russell’i eleştirerek referansın bir dilsel işlev olmak yerine, bağımsız bir iletişim eylemi olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu görüş açısından referans, terimi kullananın yaptığı bir şeydir ve aynı önermenin referansla ve referanssız kullanımını onu kullananın niyetine bağlıdır.

mına dayanılarak yapılamaz. Buna bir örnek, “öyle bir y vardır ki, her x için, xRy ” öncülünden “öyle bir y ve öyle bir z vardır ki, zRy ” sonucuna varan uslamlamadır. Bu örnekte “ R ” harfinin hangi ikili bağıntıyı verdiği bir ağırlık taşımaz, çünkü söz konusu usavurma bütün ikili bağıntılar için geçerlidir. Frege’nin ortaya koyduğu niceleme mantığı, hemen bütün ayrıntılarıyla yetkinleşmiş bir öğreti olarak, tasım mantığından çok daha güçlü, hemen tüm matematik uslamlamalarını denetlemeye yeterli ve bir tür doğruluğun her bir örneğini kanıtlayabilecek bir kuramdır.

19. yy matematiğinin en belirgin başarılarından biri, çözümlemenin aritmetikleştirilmesi ve bu yoldan çözümlemenin dayandığı temel düşüncelerin, doğaçtan sezgiye çok daha yatkın gelen aritmetik düşüncelerine dayandırılması olmuştur. Ancak, özellikle sonsuz kümeler söz konusu olunca, aritmetik alanında bile doğaçtan sezgiye aykırı gelen sonuçlar ortaya çıkabiliyordu. Bu yüzden, aritmetik doğruluklarının da açıklanması sorunu ortaya çıkmıştı. Aralarında J.S.Mill’in de bulunduğu kimi düşünürler 19.yy’ın ikinci yarısında bu soruna çözüm aramışlardır. Bu düşünürlerin bir bölümü, aritmetiğin temel kurallarını, anlığın ruhbilimsel işleyiş özellikleri ile ilgili deneysel genellemelere başvurarak açıklamaya çalışıyorlardı. Frege, aritmetik doğrulukları ruhbilimsel özelliklere dayandırma eğilimine karşı çıkmıştır. Onun görüşü, aritmetik doğrulukların kendilerine özgü bir varlık türü taşıyan nesnel, yani anlıktan bağımsız doğruluklar oldukları ve bu doğrulukların da salt mantık doğruluklarına dayandırılacaklarıdır. 1884’te yayımlanan *Grundlagen der Arithmetik* (“Aritmetiğin Temelleri”) adlı kitabında, matematik ve mantık doğruluklarının deneysel yoldan saptanmış doğruluklara ve özellikle ruhbilimsel türdeki deneysel verilere dayanılarak açıklanamayacağını göstermeyi amaçlar. Frege için, tüm ussal doğruluklar ve bu arada aritmetik doğruluklar, ancak birkaç önermeden oluşan mantık doğruluklarına dayandırılabilir. Bunun nasıl yapılabileceğini 1893 ve 1903’te yayımladığı iki ciltlik *Grundgesetze der Arithmetik*’te (“Aritmetiğin Temel Yasaları”) ortaya koyar. *Grundlagen*’de doğal sayıları kümeler ve kümeler üzerindeki işlemlere dayanarak açıklayan Frege, aritmetiğin temel doğruluklarının bütünüyle mantık doğruluklarından oluşan az sayıdaki belitin mantıksal sonuçları olduğu savını kanıtlamaya çalıştığı *Grundgesetze*’de, bu belitleri belirler. Frege söz konusu belitler arasında bulunan ve her yüklem kapsadığını bir küme belirlediği önermesine dayanarak, aritmetiğin temel nitelikleri ile ilgili birkaç teoremi uzun ve güç uslamlama silsileleri sonunda kanıtlamayı başarmıştır. Buna karşın Russell’a yazdığı yanıtında bu belitin bir mantık doğruluğunu dilegetirdiğinden her zaman kuşku duymuş olduğunu söyler. Gerçekten de “Russell antinomisi” Frege’nin, kümelerle yüklemelerin bire bir karşılıklılık durumunda bulunduklarını öne süren bu beşinci belitin doğru olmadığını göstermiştir. Bundan dolayı, kümelerle ilgili bütün doğrulukların mantık doğrulukları sayılamayacakları ortaya çıkmış olduğundan, “Lojizm” diye adlandırılan ve matematik doğruluklarının mantık doğruluklarına indirgenebileceğini öne süren savın tam olarak kanıt-

lanamadığı ortaya çıkmıştır. Lojizm’i doğrulamayı başaramamış olmasına karşın, Frege, *Grundlagen*’de Psikolojizm’e karşı ortaya koyduğu uslamlamalarla Kavramsal Gerçekçilik (Conceptual Realism) olarak adlandırılan ve Platoncu bir nitelik taşıyan tutumun yaygınlaşmasına ön ayak olmuştur. *Grundgesetze*’de ise belitsel (aksiyomatik) yaklaşımın yetkin bir örneğini vererek, bunun matematikte yeniden benimsenmesinde etkili olmuştur.

Frege, 20.yy Anglosakson düşüncesi üzerinde büyük etki yaparak yepyeni felsefi uğraş alanları açan dil felsefesi ile ilgili kuramını 1892’de yayımladığı iki kısa makalede açıklamıştır. “Über Begriff und Gegenstand”da (“Kavram ve Nesne Üzerine”) gramerdeki yüklem ve felsefenin ele aldığı kavramlarla tikel nesneler arasındaki varlıkbilimsel yapı ayrılıklarını inceler. “Über Sinn und Bedeutung” (“Anlam ve Referans”) başlıklı yazıda ise, referansın anlamdan ayrı bir olgu olduğunu ortaya koyar. Frege ayrımı tanımladığı uslamlamasına özdeşlik bildiren önermeleri ele alarak başlar. Ona göre özdeşlik nesneler arasındaki bir ilişkiyse, “ $a=b$ ” gibi bir önermenin “ $a=a$ ” önermesiyle aynı anlamı taşıdığı söylenecektir. Çünkü, eğer “ $a=b$ ” doğru bir önerme ise, “ a ” ve “ b ” aynı nesnenin adları olduklarından, bu aynı nesneye değgin “ $a=b$ ” ve “ $a=a$ ” önermelerinin anlamları değişik olmamalıdır. Buna göre de, özellikle, “ $a=b$ ”nin “ $a=a$ ” dan daha çok bilgi verdiği söylenemez. Özdeşlik, tikel bir nesnenin kendisiyle olan bir ilişkisiyse, sonucun böyle olması doğaldır. Oysa, “ $a=a$ ” önermesi analitik olan yapısı nedeniyle yeni bilgi vermezken, “ $a=b$ ” analitik değildir. Bu sonuncu gibi önermelerin verdiği bilgi kimi durumlarda çok önemli de olabilir. Örneğin Seher Yıldızı ile Akşam Yıldızı’nın özdeş oldukları, Babilliler’den önce bilinmeyen önemli bir gökbilimsel bulgudur. Yanlış bir sonuca götüren bu uslamlamasının öncüllerinden biri yanlış olmalıdır. Özdeşliğin nesneler arasında bir ilişki olduğu yadsınamayacağına göre, “ a ” ile “ b ”nin aynı nesnenin adları olmalarından bu iki adın eşanlamlı olduğu sonucuna varmak yanlış bir çıkarsama olmalıdır. Bir başka deyişle, adlar ve adlandırdıkları nesneler arasındaki semantik ilişki tek doğal olmamalı, anlam ile adlandırma ya da referans ayırt edilmelidir. Örneğin “Akşam Yıldızı” ve “Seher Yıldızı” aynı nesneyi adlandırlar; yani referansları özdeştir. Oysa bu adlar eşanlamlı olamazlar; çünkü eşanlamlı olsalardı adlandırdıkları nesnenin özdeş olduğu anlamdan çıkarsanabilir, gökbilimsel gözlemler gerekmeden kavranabilirdi. Frege, eşanlamlı terimlerin aynı nesneye referans yapacaklarını dilin temel bir kuralı olarak varsayar. Sezgiye uygun düşen bu varsayıma göre örneğin “Hamlet’in teyzesi” ile “Hamlet’in annesinin kızkardeşi”nin, eşanlamlı terimler olarak, referansları da özdeştir. 1960’lı yıllarda Kripke ve Donnellan gibi düşünürlerin katkılarıyla Frege’nin bu varsayımının tam bir genellik taşımadığı ortaya konmuşsa da, bu onun uslamlamasının gücünü etkilememiştir.

Frege, referans ve anlamı şöyle niteler: Bir terimin referans yaptığı nesne, bu terimin adlandırdığı, yani üzerine söz söylemeye olanak sağladığı nesnedir. Anlam ise, terimin referansı verdiği sunuş kipi ya da biçimidir. Frege anlamı, bir terimin referans yaptığı nesneye götürüş yolu olarak görmüştür. Bu açıdan

Anlam
ve
referans
ayrımı

Matematik
felsefesi

anlamı bir özbelirleme ölçütü (criterion of identity), yani referans yapılan nesneyi başka nesnelerden ayırt etmeye olanak sağlayacak bir bilgi içeriği olarak değerlendirmiştir.

Frege'ye göre bu nitelikler düşüncenin doğrudan anlatımında geçerlidir (*oratio recta*). Bir sözcük doğrudan kullanıldığında, hakkında söz söylenmek istenen, o sözcüğün referansıdır. Öte yandan, sözcüğün kendinden ya da anlamından söz edilmek istendiği bağlamlar bulunabilir. Bu bağlamlarda amaç, terimin dildeki düzgülü referansı üzerine söz söylemek değildir. Frege, bu bağlamları tırnak içinde verilen dilegetiriler ve dolaylı anlatım (*oratio obliqua*) olarak belirlemiştir.

Dolaylı anlatım bağlamlarında kullanılan ad ya da betimlemelerin referansı, Frege'ye göre, bu sözcüklerin doğrudan anlatım bağlamlarındaki anlamıdır.

Frege'nin analitik felsefe üzerindeki etkisi özellikle 20. yy'ın ortalarından sonra giderek derinleşmiş, bu felsefe geleneği içinde matematik felsefesi, felsefi mantık, anlam, referans gibi yoğun araştırma yapılan alanların açılmasına neden olmuştur. Yüzyıl başında Russell'in anlam ile referansı özdeş sayan görüşlerine daha yakın olan Wittgenstein'in sonraları bu tutuma karşı çıkması, felsefecilerin Frege'ye yönelişine olanak sağlamıştır. 20. yy'ın ikinci yarısının en önemli düşünürlerinden Strawson başta olmak üzere, Geach, Searle, Dummett, Davidson gibi filozoflar da Frege'nin dil felsefesinden önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Bunun yanı sıra Austin ve Quine üzerinde de değişik yönlerden kimi Frege etkileri bulmak olanaklıdır. Öte yandan dil felsefesinde Fregeci görüşleri eleştiren bir akım Grice, Kripke ve Donnellan gibi düşünürlerin önderliğinde giderek yaygınlık kazanmaktadır.

Kavram Gerçekçilik'i öğretisinin yeniden yaygınlık kazanması da Frege'ye bağlanabilir. O bu alanda Russell ve Moore ile birlikte kimi Platoncu görüşlerin benimsetilmesinde etkili olmuştur. Bu etki dışında kalan bir akım Goodman ve Quine önderliğinde ABD Adcı-Görecileri'dir. 1970'li yıllarla birlikte, Aristotelesçi özcülük Kripke ve Wiggins gibi düşünürler eliyle Platoncu eğilimler karşısında giderek güçlenmiştir.

Frege'nin başlıca kurucularından olduğu matematiksel mantık büyük gelişmeler göstermiş, kümeler kuramı, model kuramı, kanıtım kuramı gibi yepyeni matematik dalları doğurmuştur, Matematiksel mantığın biçimsel dili 20. yy Anglo-Sakson felsefesinde sorunların çözülmesinde kullanılmaktadır. Yüzyılın ilk yarısına rastlayan bir aşamada bu eğilim tüm felsefeyi sembolik dille yapmak noktasına ulaşmıştır. Bu her ne kadar günümüzde etkisini yitirmişse de düşüncüyü açık seçik, kesin anlamlı ve disiplinli bir biçimde açıklamak doğrultusunda matematiksel mantığın çağdaş felsefeye yaptığı katkı büyük olmuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Begriffsschrift*, 1879, ("Kavram Yazınımları"); *Die Grundlagen der Arithmetik*, 1884, ("Aritmetiğin Temelleri"); *Grundgesetze der Arithmetik*, 1903, ("Aritmetiğin Temel Yasaları"); *Philosophical Writings of Gottlob Frege*, (ö.s.), P.Geach ve M.Black (der.), 1952, ("Gottlob Frege'nin Felsefe Yazıları").

• **KAYNAKLAR**: M.Dummett, *Frege: The Philosophy of Language*, 1973; E.W.Kluge, *The Metaphysics of Gottlob Frege*, 1980; H.Sluga, *Gottlob Frege*, 1980.

• **BAKINIZ**: BOOLE, F.BRENTANO, DUMMETT, GEACH, MEINONG, S.MILL, B.RUSSELL, J. SEARLE, STRAWSON.

FREI MONTALVA, Eduardo (1911-1982)

Şilili siyaset adamı. Latin Amerika ülkelerindeki ilk Hristiyan Demokrat devlet başkanıdır.

16 Ocak 1911'de Santiago'da doğdu, 22 Aralık 1982'de aynı yerde öldü. Babası İsviçreli bir göçmen, annesi Şililiydi. 1933'te Şili Katolik Üniversitesi'nde hukuk öğrenimini tamamladı. Üniversite yıllarında Şili'nin geleneksel Katolik düşüncesinin temsilcisi Muhafazakâr Parti'nin yanında yer aldı. 1932-1933 yıllarında Katolik Öğrenciler Ulusal Birliği'nin başkanlığını yaptı. 1934'te Roma'da toplanan Genç Katolikler Ulusal Kongresi'ne delege olarak katıldı. 1935'te Şili Muhafazakâr Partisi içinde bir gençlik örgütü kurulmasına katkıda bulundu.

1935-1937 arasında Uquique kentinde yayımlanan *El Tarapaca* adlı günlük gazetesinin yayın yönetmenliğini yaptı. İşçiler arasında Marxizm'in yayılmasını engellemek amacıyla yazılar yazdı. 1938'de Muhafazakâr Parti'nin toplumsal sorunlara yeni çözümler önermekte yetersiz kalması nedeniyle diğer gençlik önderleriyle birlikte partiden ayrıldı ve Ulusal Falanj adlı bir parti kurdu. Parti antifaşist, antimarxist, reformcu Katolik düşüncüyü temsil ettiğini öne sürüyordu. 1941, 1943 ve 1945 yıllarında Falanj'ın başkanlığını yürüten Frei, 1940-1945 arasında Katolik Üniversitesi'nde iş hukuku profesörlüğü yaptı.

1945-1946 yıllarında Juan Antonio Rios'un başkanlığı sırasında merkez-sağ eğilimli Halk Cephesi hükümetinde bayındırlık işleri bakanı olarak yer aldı. 1946'da Rios'un yerine geçen Gabriel Gonzales Videla'nın merkez sol koalisyon hükümetinde 1949'a değin aynı görevi yürüttü. 1949'da ve 1957'de iki kez senatoya seçildi.

1957'de Ulusal Falanj Partisi, Sosyal Hristiyan Muhafazakâr Parti'yle birleşti ve Hristiyan Demokratik Parti kuruldu. Partinin görüşleri Fransız Katolik felsefeci Jacques Maritain'in düşüncelerine ve Avrupa Hristiyan Demokrat partilerinin programına dayanıyordu.

1958 başkanlık seçimlerine partinin başkan adayı olarak katılan Frei, seçimlerde üçüncü oldu. 1964 seçimlerinde ise sosyalist-komünist ittifakın adayı Allende karşısında çoğunluğu sağladı ve Latin Amerika'da ilk Hristiyan-Demokrat devlet başkanı olarak iktidara geldi. "Yasa ve Özgürlük Çerçevesinde Devrim" olarak tanımladığı seçim programı daha adil bir vergi sistemi, ekonomide istikrar, bankacılıkta devlet müdahalesi, daha fazla konut, yeni iş olanakları, eğitim ve tarım reformu gibi hedefleri içeriyordu. Allende'nin programında yabancıların elinde bulunan Şili bakırının kamulaştırılması öngörülürken, Frei "Şilileştirilmesini" öneriyordu.

Hristiyan Demokratik Parti 1965 genel seçimlerinde de çoğunluğu elde etti ve Temsilciler Meclisi'n-

de denetimi sağladı. Frei 1966'da bakır üretimini ve satışlarını denetlemek için Ulusal Bakır Şirketi'ni kurarak hisselerin % 51'inin Şilililer'e devredilmesi çalışmalarını başlattı. 1967'de Tarım Reformu Yasası kabul edildi. Frei Latin Amerika ülkeleri arasında işbirliğini güçlendirmek için çaba harcadı ve bir Latin Amerika Ortak Pazarı kurulması doğrultusunda girişimlerde bulundu.

Frei, başkanlığı döneminde vaatlerinin çok azını gerçekleştirebildi. Tarım reformu programı uygulamaya geçirilemedi, enflasyon hızı durdurulamadı. Öğrenciler ve işçiler geniş çaplı protesto eylemleri düzenlediler. 1969 genel seçimlerinde Hristiyan Demokrat Parti önemli ölçüde oy yitirdi. 1970 başkanlık seçimlerinde ise Halk Cephesi başkan adayı Allende en fazla oyu alarak başkan oldu.

• BAKINIZ: ALLENDE GOSENS.

FRENCH, David Henry (1933)

İngiliz, arkeolog. Anadolu'da yönettiği kazılarla tanınmıştır.

30 Mayıs 1933'te İngiltere'de Bridlington'da doğdu. Ortaöğrenimini 1943-1952 arasında Pocklington'da yaptı. 1952-1955 arasında Cambridge Üniversitesi Klasik Arkeoloji Bölümü'nü bitirdi. 1961-1966'da Anadolu ve Ege Erken Bronz çağları üstüne doktorasını yine aynı üniversitede tamamladı.

1957'de Anadolu'da R.S.Young yönetimindeki Gordion ve 1958-1960 arasında J.Mellaart yönetimindeki Hacılar kazılarına katıldı. 1960'ta İran'da Yarım Tepe, Irak'ta Nemrud ve Ras al-Aniya kazılarında çalıştı. 1961-1970 arasında Konya Ovası'nda Karaman'ın kuzey doğusunda Can Hasan köyü (şimdi Alaçatı) yakınındaki üç höyükte kazılar yaptı. Can Hasan III adıyla bilinen akeramik (çanak-çömlek üretimi öncesi) bir neolitik yerleşme yeri saptadı. Aynı bölgede bulunan Çatal Höyük öncülü olan bu yerleşme, ilk üretimciliğe geçiş dönemine ait önemli bulgular vermiştir. İÖ 7 bin yılın ikinci yarısına tarihlenebilen bir yerleşmeyi neolitik ve kalkolitik tabakalanmanın birbirini izlediği Can Hasan I höyüğü izler. Can Hasan II ise daha geç dönemleri kapsar. French, 1965'te Ürdün'de Sydney Üniversitesi adına kazı yapan John Hennessey ile Ghassul'da ve 1968'de C.W.Blegen ile Yunanistan'da Pylos kazılarında çalıştı.

1968-1973 arasında Elazığ'da Keban Baraj Gölü içinde kalan Aşvan Höyüğü'ndeki kazıları yönetti. Burada Orta Çağ, Roma, İÖ 1. ve 2. yy'lar ve Erken Bronz Çağı'na ait buluntular ortaya çıkarıldı. French 1974'te de Anadolu'daki Roma yolları ve kilometre taşları üstüne bir araştırma yaptı. 1978'den başlayarak Adıyaman'da Karakaya Barajı sınırları içinde kalan Tille Höyük'te kurtarma kazılarını sürdürmektedir. Burada Orta Çağ, Roma, Helenistik ve Bronz Çağı'na ait bulgular ortaya çıkartılmaktadır.

French 1968'den beri Ankara'daki İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Müdürlüğü görevini sürdürmektedir.

• YAPITLAR (başlıca): "Can Hasan, Karaman 1962", *Türk Arkeoloji Dergisi*, 12/1, 1964; "1968 Aşvan Kazısı Ön Raporu", *Keban Projesi Çalışmaları*, 1968, 1968; "Excavations at Can Hasan III", *Papers in Economic Prehistory*, 1972, ("Can Hasan III'de Kazılar"); "Aşvan 1968-1972: An Interim Report", *Anatolian Studies* 23, 1973, ("Aşvan 1968-1972: Geçici Rapor"); *Roman Roads and Milestones in Asia Minor*, 1981, ("Küçük Asya'da Roma Yolları ve Kilometre Taşları"); "Tille 1981", *IV. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildirileri*, 1983.

• BAKINIZ: BLEGEN, MELLAART, R.S.YOUNG.

FRESNEL, Augustin Jean (1788-1827)

Fransız fizik bilgini. Kırınım, girişim ve polarılmaya ilişkin çalışmalarıyla, enine yayılan ışık dalgaları kuramının temellerini atmıştır.

10 Mayıs 1788'de Normandiya'daki Chambrais (bugün Broglie) kasabasında doğdu, 14 Temmuz 1827'de Ville-d'Avray kentinde öldü. Ailesinin de desteğiyle mühendis olmaya karar vererek 1804'te Paris'teki École Polytechnique'te, iki yıl sonra da École des Ponts et Chaussées'de öğrenime başladı ve diplomasını alır almaz inşaat mühendisi olarak devlet hizmetine girdi. 1815 Mart'ında ikinci kez imparatorluğunu ilan eden I. Napoléon'a karşı kralcıları desteklediği için görevinden alınan Fresnel, üç ay sonra Napoléon'un Waterloo yenilgisiyle sonuçlanan bu yüz günlük saltanatın bitiminde yeniden mühendislik görevine döndü. 1814'ten beri, Arago'nun da desteğiyle, görevinden arta kalan tüm zamanını optik konusundaki çalışmalarına ayıran ve 1819'da ışığın kırınım olayına ilişkin kuramıyla Fransız Bilimler Akademisi'nin ödülünü kazanan Fresnel'i, aynı akademi 1823'te oybirliğiyle üyeliğe seçti. İki yıl sonra Londra'daki Royal Society'nin üyeleri arasına katılan, 1827'de aynı kuruluşun Rumford madalyasıyla ödüllendirilen Fresnel, öğrencilik yıllarında yakalandığı akciğer vereminden öldüğünde 39 yaşındaydı ve çağın en büyük fizikçilerini uğraştıran ışık dalgaları kuramını matematiksel temelleri üzerine oturtmuştu.

Fresnel, Malus'nün ışığın polarılmasına ilişkin gözlem sonuçlarını öğrenerek 1814'te optik deneylerine başladığı zaman, fizikçiler, ışığın yapısını açıklamak üzere 17.yy'da Huygens ve Newton'ın geliştirdikleri iki ayrı kuram çevresinde toplanmışlardı. Işığın bir dalga hareketi olduğunu öne süren Huygens'in kuramının Young'dan başka pek savunucusu yokken, Arago, Biot, Laplace gibi Fransa'nın en ünlü fizikçileri Newton'ın parçacık kuramını büyük bir güçle destekliyorlardı. İyi bir fizik öğrenimi görmeyen, üstelik optik konusunda hemen hiç bilgisi olmayan Fresnel, Malus'nün gözlemlerini açıklamakta yetersiz kalan parçacık kuramını çürüterek ışığın dalga yapısında olduğunu kanıtlayacak deneylere giriştiğinde, Huygens ve Young'ın çalışmalarından habersizdi. Deneylerinde kullandığı tüm araç ve yöntemleri kendisi tasarlayarak, ışık geçirmeyen bir engelin kenarlarından dolaşırken sapan ışığın, gölge çevresin-

de alması olarak karanlık ve renkli şeritler oluştuğunu gözlemledi. Kırınım denilen bu olay, ses ve su dalgalarındaki girişim olayıyla aynı nedene dayanıyordu ve ancak ışığın dalga yapısıyla açıklanabilirdi. "Fresnel aynaları" diye anılan bir düzenele, bu kez iki aynadan (engelden) yansıyan ışınların girişimini gözlemleyen Fresnel, girişim ve kırınım olayının gerçekleşebilmesi için gerekli dalgaboylarını ve ışık kaynağı ile engel arasındaki uzaklığı sayısal olarak belirledi. 1815'te Bilimler Akademisi'ne sunduğu bu inceleme, parçacık kuramının en ateşli savunucularından olan Arago'nun bile görüşlerini değiştirmiş, dalga kuramına güçlü bir destek kazandırmıştı.

1819'da Akademi ödülünü kazanan çalışmasında ise, bir dalganın bir engele çarpmasıyla yeni dalgacıkların oluştuğunu göz önüne alan Fresnel, bu dalgacıkların ortak etkisini hesaplamak için, kırınım saçaklarındaki ışık şiddetinin dağılımını ve üst üste binen titreşimlerin genliğini veren "Fresnel integralleri"ni kurdu. Ancak, çalışmalarını birkaç yıldır sürdürmesine karşın, ne polarılma olayına, ne de bir yüzyıl önce Bartholin'in İzlanda spatında gözlemlediği çift kırılma olayına kuramsal bir açıklama getirebilmişti. Işık dalgalarının, ses dalgaları gibi bir çizgi boyunca birbirini izleyen titreşimlerden oluşmuş boyuna dalgalar olduğunu kabul ederek bu olayların açıklanamayacağını anlayan Fresnel, Huygens'in varsayımından ayrılıp dalga kuramını yeniden ele aldı. 1821'de, ışığın, yayılma doğrultusuna dik yönde titreşen enine dalga olduğunu kesinlikle benimseyerek kuramını bu yeni temele oturtan Fresnel, bu dalgaların "esir" denilen ağırlıksız ve esnek bir ortamda yayıldığını öne sürdü.

Başta Arago olmak üzere kendisini destekleyen tüm fizikçilerin sert eleştirilerine uğrayan Fresnel'in enine dalga varsayımı, polarılma ve çift kırılma olaylarını inandırıcı biçimde açıkladığı gibi, Maxwell' in elektromanyetik dalga kuramına da ortam hazırlayan en önemli adımlardan biriydi.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Oeuvres complètes d'Augustin Fresnel*, (ö.s.), L.Fresnel, H. Senarumont, E.Verdet (der.), 3 cilt, 1866-1870, ("Augustin Fresnel'in Tüm Yapıları").

• **BAKINIZ:** ARAGO, BARTHOLIN, BIOT, BRAGG, HUYGENS, MALUS, MAXWELL, I.NEWTON, T. YOUNG.

FREUD, Anna (1895)

**Avusturya asıllı İngiliz psikanalist.
Çocuk psikanalizi öncülerindendir.**

3 Aralık 1895'te Viyana'da doğdu. Ünlü psikanalist Sigmund Freud'un kızıdır. Viyana'da öğretmen ve psikanalist olmak için öğrenim gördü. Babasının hastalığı sırasında, bakımını üstlendi ve işlerini yürüttü. Bu yakın ilişki sırasında, onun kuramını ayrıntılarıyla öğrenme olanağını buldu. Bir süre ilkökul öğretmenliği de yaptıktan, öğrendiklerini çocuklar üzerinde sınıdı. 1922'de Viyana Psikanaliz Derneği' ne üye oldu. 1925'te derneğin eğitim enstitüsünü

yönetmeye başladı. 1938'de Alman ordularının Avusturya'yı işgal etmeleri üzerine Yahudi olan ailesiyle birlikte Londra'ya kaçtı ve İngiliz uyruğuna geçti. Londra'da yetim ve kimsesiz çocuklar için bir yurt açtı. 1940-1945 arasında yurdun yöneticiliğini üstlendi. 1947'de Hampstead Çocuk Terapisi Eğitim Merkezi ve Kliniği'ni kurdu, 1952'de bu kuruluşun başına geçti. 1963-1970 arasında çeşitli dönemlerde Yale Üniversitesi Hukuk Okulu ve Çocuk Araştırma Merkezi'nde konuk profesör olarak dersler verdi. ABD ve Avrupa'da birçok konferansa katıldı. Yale, Columbia, Viyana, Chicago gibi üniversitelerden onursal doktor sanını aldı. Uluslararası Psikanaliz Derneği'nin onursal başkanı oldu. Yayımladığı birçok kitap ve makalenin yanı sıra, babasının yapıtlarının derlenmesinde çalıştı. Ayrıca *The Psychoanalytic Study of the Child* ("Çocuğun Psikanalitik İncelenmesi") adlı derginin yayın yönetmenliğini yürüttü.

Kuramsal çalışmayla uygulamayı sürekli olarak birlikte yürütmeyi ilke edinen A.Freud, uzun araştırma yılları boyunca, çeşitli çevrelerden çeşitli yaşlardaki çocukların davranışlarını yakından gözleme olanağı buldu. Viyana'da yaşadığı sırada, yeni gelişmekte olan psikanaliz akımını, tüm ayrıntılarıyla incelemişti. Bunun sonucunda, yetişkinlere uygulanan psikanaliz yöntemlerinin çocuklar söz konusu olduğunda yetersiz kalabileceğini, dahası yanlış tanımlara yol açabileceğini gördü. Çocukluğun bir evresinde normal görülen bir davranışın, benzer biçimiyle bir yetişkinde ortaya çıktığında hastalıklı sayılabildiğini saptadı.

A.Freud'un savunma mekanizmaları üstüne yaptığı inceleme, hem egonun (ben) yapısını anlaşılmaması, hem de çocuk psikanalizi açısından önem taşımaktadır. Kişinin çevresiyle etkileşimi içinde, kendisi için korkutucu, tehlikeli olduğunu öğrendiği olgulara karşı bilinçsizce uyguladığı bastırma, A.Freud'un en çok üzerinde durduğu savunma mekanizmasıdır. Çok küçük bir çocukta bu olgu, inkâr biçiminde kendini gösterirken, daha büyük bir çocukta, kendini tehdit eden ortamlardan kaçmak olarak gözlemlenebilir. Yetişkin insanın, kendini çeşitli ortamlardan soyutlaması da, benzer biçimde açıklanabilir. A.Freud, burada, yaşa göre savunma mekanizmasının işleyişinde değişiklikler olduğu sonucuna varır. Tehlike kaynağının niteliği de kullanılan mekanizmanın belirlenmesinde önemli bir etkidir. Tehlike kaynağı ile özdeşleşme olgusuna örnek olarak, hortlaktan korkan çocuğun kendini hortlak yerine koyması gösterilebilir. Bu incelemelerden Freud'un çıkardığı temel sonuç, savunma mekanizmaları ile egonun gelişmesi arasındaki ilişkidir. Kimi koşullarda belli savunma mekanizmalarının kullanılması normal davranışa işaret ederken, kimi durumlarda patolojik bir olgunun göstergesi sayılabilmektedir.

A.Freud'un normal ve patolojik davranışları ayırtırma konusunda yaptığı bir başka çıkarsama, insanda egonun gelişimini gösterebilecek gelişim doğrultularının saptanabileceğidir. "Gelişim doğrultusu" kavramı, uyumlu bir kişiliğin oluşumunda duygusal olgunlaşma, bedenin bağımsızlığını kazanması, arkadaş edinme, yapıcı oyunlar oynayabilme gibi olguların tümünü içerir. Gelişim doğrultusunda çocuktan çocuğa görülen farklılıkların kimi içsel nedenlerden, kimi dış etkilere kaynaklanmaktadır. Bunların tü-

münü bir kalıba göre açıklayabilmek olanaksızdır. Bu kavram kesin kabul görmemekle birlikte, pedagoğ ve eğitimciler için yol gösterici olmuştur.

A.Freud, görmeyen çocuklar üzerine yaptığı incelemelerde ise görmenin çocuk gelişimindeki etkisini araştırmıştır. Savaş yıllarında, annelerinden ayrı kalmış çocuklarla da yakından ilgilenmiş, bunun sonucunda anneyle sürekli ilişkinin kesilmesinin, çocuğun gelişmesini geciktirici bir etken olduğu kanısına varmıştır. Bütün araştırmalarını, ailelerle ilişkisi içinde geliştirmeye özen göstermiştir. Pedagoğların, eğitimcilerin, çocuk psikanalistlerinin çocuk kişiliğini bir bütün olarak ele almaları gerektiğini vurgulamıştır.

A.Freud, psikanalize yeni olanaklar sağlayan kişilik tanımlaması (profil) yönteminin de ilk uygulayıcılarından. Bu araştırmalarının, ego psikolojisinin ve psikanalizin gelişmesine önemli katkısı olmuştur.

Sigmund Freud

• **YAPITLAR (başlıca):** *Das Ich und die Abwehrmechanismen*, 1936, ("Ben ve Savunma Mekanizmaları"); *Young Children in Wartime* (D.Burlingham ile), 1942, ("Savaş Döneminde Genç Çocuklar"); *Infants Without Families* (D.Burlingham ile), 1943, ("Ailesiz Çocuklar") *Normality and Pathology in Childhood: Assessments of Development*, 1965, ("Çocuklukta Normallik ve Patoloji: Gelişimin Değerlendirilmesi"); *Problems of Psychoanalytic Training, Diagnosis, and the Technique of Therapy*, 1966-1970, ("Psikanaliz Eğitimi ve Tanıma Sorunları, Terapi Tekniği"); *Beyond the Best Interests of the Child* (J.Goldstein ve A.J.Solnit ile), 1973, ("Çocuğun En İyi Çıkarlarının Ötesinde"); *The Writings of Anna Freud*, 7 cilt, 1966-1974, ("Anna Freud'un Yapıtları").

• **KAYNAKLAR:** S.L. Lustman, "The Scientific Leadership of Anna Freud", *Journal of the American Psychoanalytic Association*, XV (810-827) 1967.

• **BAKINIZ:** S.FREUD.

FREUD, Sigmund (1856-1939)

Avusturyalı psikanalist. Psikanalitik kuramı geliştirmiş ve ruh hastalarının psikanaliz yöntemiyle tedavisini dünyaya tanıtmıştır.

6 Mayıs 1856'da Moravia'nın Freiberg kasabasında (bugün Çekoslovakya'da Pribor) doğdu, 23 Eylül 1939'da Londra'da öldü. Orta halli Yahudi bir yün tüccarının oğluydu. 1860'ta ailesiyle birlikte Viyana'ya yerleşti. 1873'te Viyana Üniversitesi'nde tıp öğrenimine başladı. 1876'da öğreniminin yanı sıra Viyana Fizyoloji Enstitüsü'nde Ernst Brücke'nin yanında çalışmaya başladı. Altı yıl boyunca araştırmalarını sürdürdüğü bu enstitüde özellikle merkezi sinir sistemi üzerine çalıştı ve anatomi ve fizyoloji üzerine ilk yazılarını yayımladı. 1881'de yükseköğrenimini tıp doktoru olarak tamamladı. Bir yıl sonra mali olanaksızlıklar nedeniyle Fizyoloji Enstitüsü'nden ayrıldı ve Viyana Genel Hastanesi'ne geçti. Hastanenin çeşitli bölümlerinde çalıştıktan sonra, Theodor Meynert'in

Psikiyatri Servisi'nde beyin anatomisi ve sinir sistemi üzerinde araştırmalar yapmaya başladı ve hastanenin asistanlığına atandı. Bu yıllarda yılan balığı ve kerevitin nöropatolojisine ilişkin buluşlarını yayımladı. Yine bu dönemde, kokainin anestetik olarak kullanılabilirliğini ortaya koyan monografisi yayımlandıktan sonra büyük ilgi gördüyse de birkaç yıl sonra kokainin alışkanlık yarattığı saptanınca, sert eleştirilere hedef oldu.

1885'te nöropatoloji doçenti oldu. 1885-1886 yıllarında Paris'te Salpêtriére Hastanesi'nde ünlü nörolog Charcot'nun yanında çalıştı. Ondan hipnoz tekniğini öğrendi ve onun histeride cinselliğin rolünü vurgulayan görüşünden etkilendi. 1886-1893 arasında Viyana'da Kassowitz Enstitüsü'nde nöroloji, özellikle de çocuklarda beyin felci üzerine incelemeler yaptı. Bir yandan da Charcot'dan öğrendiği hipnoz tekniğini hastalarına uygulamaya başladı. Ancak dilediği sonuçları alamayınca, Viyanalı bir tıp doktoru olan Josef Breuer'in o sıralarda kullandığı konuşma yoluyla hastayı iyileştirmeyi amaçlayan "baca temizleme", teknik terimlerle de tepki yenilenmesi (abreaction) adını verdiği yöntemle ilgilendi. İki bilim adamı konuşma tedavisini histeriklere uygulayarak olumlu sonuçlar aldılar. Freud'un histeride cinsel çatışmaların temel sorun olduğunu savunması nedeniyle kısa bir süre sonra aralarında görüş ayrılıkları belirdi.

Freud, Breuer'den ayrıldıktan sonra çalışmalarını tek başına sürdürdü. Breuer'in duygusal boşalmayı sağlayan yönteminin ve Charcot'nun hipnozunun ancak geçici rahatlamalar sağladığı görüşünden yola çıkarak serbest çağrışım tekniğini geliştirdi. Böylece cinselliğin insan yaşamında oynadığı rolü ve bilinçdışının gücünü gördü.

Freud'un 1900'de yayımladığı *Die Traumdeutung* (Rüyalar ve Yorumları), psikanalitik kuramın temel ilkelerini ortaya koyduğu en önemli kitabıdır. Bundan sonra art arda yayımladığı yazılarıyla ünü gittikçe arttı ve birçok ülkeden genç doktor onun çevresinde toplanmaya başladı. 1902'de profesör oldu. Aynı yıl Alfred Adler, Max Kahane, Rudolf Reitler ve Wilhelm Stekel'in katılımıyla ünlü "Çarşamba Toplantıları"nı başlattı. Psikanaliz üzerine tartışmaların yapıldığı bu toplantılara düzenli olarak

Çarşamba Toplantıları

katılanların sayısı gittikçe arttı. İngiliz Ernst Jones, İsviçreli Carl Jung, ABD'li Brill, Macar Sandor Ferenczi, Alman Karl Abraham gibi geleceğin ünlü psikanalistleri yeni katılanlar arasındaydı. 1908'de 22 kişiye ulaşan bu grup Viyana Psikanaliz Enstitüsü'nü kurdu. Freud 1909'da Carl Jung'la birlikte ABD'deki Clark Üniversitesi'ne çağrıldı ve bir dizi konferans verdi. 1910'da Viyana Psikanaliz Enstitüsü, Uluslararası Psikanaliz Derneği'ne dönüştü. Ancak çok geçmeden psikanalistler arasında görüş ayrılıkları doğdu ve kopmalar oldu. Alfred Adler bireysel psikoloji okulunun, Carl Jung ise analitik psikoloji okulunun öncüsü oldu.

1933'te Almanya'da Naziler'in iktidara gelmesinden sonra Freud'un kitapları Berlin'de yakıldı. 1938'de Alman ordularının Avusturya'yı işgalinden sonra Freud ülkesini terketmek zorunda kaldı ve ailesiyle birlikte Londra'ya gitti. İki oğlunun savaşa katılması, Yahudilerin katliamı ve kendisinin Yahudi oluşu, bundan sonra geliştirdiği düşünceleri etkiledi. Çene kanserinden öldükten sonra kızı Anna onun görüşlerine yenilikler katarak ego psikologlarının öncüleri arasında yer almıştır.

1886'da tohumları atılan psikanalitik görüş, 1939'a dek çok farklı aşamalardan geçmiştir. Freud psikopatolojiye ilişkin klinik deneylerden yola çıkarak yeni gözlemlerin ve bilgilerin ışığında kuramını geliştirmiş, bir önceki yazısında savunduğu tezi daha sonra eleştirmiştir.

Freud'a göre insan davranışı nedensiz değildir. En önemsiz sözden, hareketten en yüce atılımlara dek her davranışın bir nedeni vardır. Freud'un "ruhsal gereklilik" olarak adlandırdığı bu tez psikanalitik kuramın temel varsayımdır. Bazı davranışların nedenleri kolaylıkla açıklanabilirken, bazılarının nedenlerini anlamak ya çok güç, ya da olanaksızdır. Bu durum insan davranışının bazen bilinçli, bazen bilinçaltı bazen de bilinçdışı nedenleri olmasından kaynaklanır. Psikanalitik kuramda ruhsal dünyanın bilinç, bilinçaltı ve bilinçdışı olmak üzere üç tabakadan oluşmasına topografik görüş denilir. Bu görüşe göre, bilinç o anda yaşananlardır. Bilinçaltı, bilinçlenme olasılığı olan, ama o anda bilinçlenmemiş düşünceleri, anıları içerir. Bilinçaltı, bilinçlenme olanağına sahip anıların deposudur. Bilinçdışı ise, ne kadar zorlansa, bilinçlenmesi yasaklanmış yaşantıların tümünü kapsar. Bilinç, bilinçaltı ve bilinçdışı arasında bazı sınırlar, psikanalitik terimlerle kontr-kateksizler, yani sansürler vardır. Bu enerji dağılımları insanın düşünce ve davranışlarının gereksiz yere bilinçaltı veya bilinçdışı süreçlerle etkilenmesini engeller, yani insanın ruhsal sağlığı için gereklidir.

Freud, insanın ruhsal yapısını id, ego (ben) ve üstben (süperego) olmak üzere yapısal görüşle üçe ayırır. İd, içgüdülerin deposu, bir başka deyişle, insanın yaşam kaynağıdır. Bilinçdışının sansür yoluyla çok sıkı bir denetim altında tutulmasının ve bilinçlenmemesinin nedeni iddir. İçgüdüsel özellik gelişmeyle veya eğitimle kaybolmaz, toplumdışıdır, yani kendi dışında bir toplumdan habersizdir. Bu nedenle yasa, kural, ayıp, yasak gibi şeyler id için söz konusu değildir. Beklemek bilmeyen, anında doyum arayan id, denetim altında tutulmalı, yani bilinçdışı kılınmalıdır.

Freud, idi denetleyen ve bilinçdışı kılan yapıya ego der. Kişiliğin en önemli yapısı olan egonun bazı araçları gelişmemiş biçimde doğuştan vardır, bazıları ise gelişmeyle edinilir. Birincilere egonun doğuştan getirdiği birincil araçlar, ikincilere de ikincil araçlar denir. Örneğin ses çıkartabilme, konuşma birincil araçlar, savunma mekanizmaları, uyum yolları ikincil araçlardır. Doğuşta ayrışmamış bir şekilde var olan ego, zamanla gelişir ve kişiliğin yürütülmesinde bazı önemli görevler yüklenir. Ego dış ve iç dünyaları algılayarak gerçekleri değerlendirir. Gerçeğin değerlendirilişi bir açıdan kişinin ruhsal sağlık düzeyini belirler.

Ruhsal dünyanın üçüncü yapısı, doğuşta varolmayan, ancak toplumsal ilişkilerle yavaş yavaş gelişen ve beş yaşlarında iyice oluşan üstbendir. Üstben toplumun yasaklarını içerir. Neyin doğru, neyin yanlış, neyin yapılabilir, neyin yapılamaz olduğunu bildiren üstbendir. Tıpkı id gibi, üstbenin de büyük bir bölümü bilinçdışı ve bu nedenle de mantıksız, sert ve haşındır. Üstbenin bilinçli bölümüne vicdan denir.

Egonun görevlerinden biri idin toplumdışı istekleriyle üstbenin mantıkdışı kurallarını bağdaştırabilmek, kişilikte bir bütünlük sağlayabilmek ve bu bütünlüğü sürdürebilmektir. Bunu başaran ego sağlıklıdır, başaramayan ise id ile çatışma halindedir. Bu çatışmada üstben ya egonun, ya da idin tarafını tutar. Çatışmanın doğurduğu kaygı, egoyu, Freud'un baskı ya da sansür olarak adlandırdığı birtakım savunma yollarına başvurmaya zorlar. Ego kendi içinde veya dışında kaygı yaratabilecek uyarıları inkâr edebilir, sevgi gibi bir duyguyu bastırıp öfkeyi gösterebilir. Kendini kaygıdan koruyabilme uğruna duyguyu düşüncüyü ayırır. İçinden gelen isteklerin yönünü değiştirir, patronuna kızacağına kapıcıya bağırır. Son çare olarak da etkin veya mutlu olduğu dönemlere doğru geriler. İnsanın kendisiyle ve çevresiyle yaşayabilmesi için gerekli olan bu savunma mekanizmaları, bazen artan kaygının paniğiyle kişiliği yönetmeye başladıklarında nevrozun, savunma mekanizmaları çöktüğünde, yani ego görevlerini yürütemediğinde de psikozun başlamasına neden olur.

Psikanalitik kuramın en karmaşık, ama en temel kavramları dinamik görüşle ele alınan haz ilkesi ve gerçek ilkesidir. İd, haz ilkesini benimser ve anında doyum arar. Gerçek ilkesini benimsemiş olan ego ise, anında eyleme geçip büyük zararlara uğramaktansa düşünüp en uygun doyum yolunu aramayı yeğler. Bir başka deyişle gerçek ilkesi eninde sonunda haz ilkesine kulluk eder. Psikanalitik kuramda vurgulanan bu haczi yaklaşım da Freud'un sert cleştirilene uğramasına neden olmuştur.

Görevi idin istekleriyle üstbenin kurallarını bağdaştırmak olan egonun, haz ilkesiyle gerçek ilkesi arasında uyum sağlayabilmek için kullandığı yöntem psikanalitik kuramın "ruhsal ekonomi" görüşüyle açıklanır. Freud'a göre insan bir enerji yığındır. Bedensel hareketler gibi ruhsal süreçler de enerji dağılımlarıyla oluşur. Ruhsal enerjinin kaynağı içgüdüler, yani iddir. Doğuşta ruhsal enerji tümüyle içgüdüsel, dolayısıyla kaygan, yaygın, kaypak ve dizginlenmemiştir. Başboş akan bu kaygan yığın gelişmeyle ayrışmaya, belirli ruhsal ve bedensel işlevlere

Haz
ilkesi
ve
gerçek
ilkesi

Bilinç
dışı

bağlanmaya, içgüdüsel niteliklerini yitirip yansızlaşmaya başlar.

İnsanın sağlıklı gelişmesinde, ruhsal enerjinin büyük bir bölümü idden koparak, egonun boyunduruğuna girer. Bir bölümü de içgüdüsel özelliklerini koruyarak, idde süregeler. Ego, kendi boyunduruğu altına aldığı bağlanmış ve yansızlanmış ruhsal enerjiyi algı, düşünce, gerçeği değerlendirme, eylem gibi işlevlerinde tüketir. Bir bölümünü de gerçeğin koşullarına uyarak idi ve üstbeni denetlemek, haz ilkesinin davranışı yönetmesini engellemek, bilinçli davranışları, bilinçaltı ve bilinçdışı akımlardan korumak için harcar. Bu enerji akımları savunma mekanizmalarıdır.

Savunma çareleri hiçbir zaman tümüyle etkili olamaz. Bastırılan ve bilinçdışı kılınan id, her insanda vardır ve bir enerji yığını olduğu için de gücünü korur. Egonun tüm çabalarına karşın, isteklerini açıkça ortaya koymasa da simgeli yollarla dile getirir. Rüya bunun en belirgin örneğidir. Ego uykuyla dinlenmeye geçtiğinde savunmalarını zayıflatmış için id rüya yoluyla isteklerini belirtir. Bir başka deyişle rüyanın insanın ruh sağlığı açısından büyük bir yararı vardır. Bu yolla idin bastırılmış enerjisi, verimsiz de olsa boşalma olanağına kavuşur. Rüyanın karabasana dönüşmesi idin kendini gereğinden fazla ortaya koyması demektir. Bir tehlikenin belirebileceğini bildiren kaygı, insanı karabasandan uyandırır. Ego, bu yolla id üzerindeki denetimini yeniden sağlar.

Freud'a göre ideal sağlıklı insan söz konusu değildir. Her insanda varolan id ile ego arasındaki çatışma kaygı doğurur, kaygı da ruhsal sıkıntı belirtisidir. Bu nedenle bütün insanların az ya da çok, kendilerine göre bazı uyumsuz, yani nörotik belirtileri vardır.

Freud yaşamak için gerekli olan besin, uyku gibi bedensel (fizyolojik) gereksinmelerin dışında iki temel içgüdüden söz eder: cinsel ve saldırgan içgüdüler. Cinsel içgüdü, cinsel isteklerle birlikte tüm olumlu, bağdaştırıcı, birleştirici, yapıcı dürtüleri; saldırgan içgüdüler ise ayırıcı, bozucu, yıkıcı, dağıtıcı olumsuz dürtüleri içerir. Birincisi soyların devamı, ikincisi ise insanın devamı için gereklidir. Freud son yıllarındaki yazılarında bu iki içgüdü için "yaşam ve ölüm içgüdüleri" demiştir.

Cinsel ve saldırgan içgüdülerin gelişmesi genşel görüşte ele alınır. Psikanalitik kurama göre kişiliğin temeli çocuklukta yatar. Beş, altı yaşlarından on bir, on iki yaşlarına kadar süren gizlilik (latans), on ikiyle on sekiz, yirmi yaş arasındaki gençlik ve bunu izleyen yetişkinlik, ilk yaşlarda ekilmiş tohumların ürünlerini toplar. Özet olarak bugünü ve yarını dün belirler.

Freud, cinsel ve saldırgan içgüdülerin çocukluk çağındaki gelişimini "ağızsal", "dışkıl" ve "üretken" olmak üzere üç döneme ayırmıştır. Psikanalitik kurama göre cinsel ve saldırgan içgüdüler belirli yaşlarda vücudun belirli alanlarında toplanırlar. Yaşamın ilk yıllarında bebeğin beslenmesi en önemli sorun olduğundan cinsel ve saldırgan içgüdüler ağızda toplanır. Ağız yalnızca besinin alınmasıyla ilgili doyumları değil, emmeyle veya ısırmayla ilgili cinsel ve saldırgan hazları da sağlar. Yetişkinlerde izlenen öpüşme, ısırma gibi ağızsal cinsel ve saldırgan davranışların temel taşlarını oluşturur. Yaşamın ikinci yılına doğru

tuvalet eğitiminin başlamasıyla ruhsal enerji dışkıl alanında toplanmaya başlar. Biyolojik bir gereksinme olan dışkıl faaliyetler cinsel ve saldırgan özellikler kazanır. Bunların izleri yetişkinlerde homoseksüellik, sadizm, mazoşizm olarak ortaya çıkar.

Dört, beş yaşlarına doğru her çocuğun girdiği üretken dönemin en önemli sorunu "Oedipus Kompleksi"dir. İçgüdüler, dışkıl alandan cinsel organlara kayar. Çocuğun yeni hazlar duymasına, cinsel merakların uyanmasına neden olur. Dolayısıyla erkek çocuk annesine karşı cinsel duygular beslemeye ve annesine sahip çıkan babasına kızmaya başlar. Sevgi, öfke ve rekabetin birbirine karıştığı bu üçgene, babasını öldürüp annesiyle evlenen eski Yunan Kralı Oedipus'un adı verilmiştir. Bilişsel süreçler yeterince olgunlaşmamış olduğu için kendinde varolanı başkasında da var sanan çocuk, babasının da kendine öfkeli olacağı kuşkusuna düşer. O babasına kızılıyorsa, babası da ona kızılıyordur ve onu cezalandıracaktır. Freud bu çocuksu kaygıya hadım edilme (kastasyon) kaygısı demiştir. Oedipus kompleksinin ve kastasyon kaygısının yarattığı çelişki, çocuğun anasına karşı beslediği cinsel isteklerden caymasına ve babasıyla özdeşleşmesine yardımcı olur. Bu sayede üstben ruhsal dünyada iyice sağlamlaşır. Çocuk, ana babasının ve toplumun ahlak kurallarını benimser, egoda gerçek ilkesi güçlenir.

Çocukluk dönemleri ve yaşantıları kişiliğin temel taşlarını oluşturur. Herhangi bir dönemin herhangi bir özelliğine saplanan bir insan, yaşamı boyunca bu saplantıyı açık ya da simgeli yollarla dile getirir.

Çocuksu cinsellik çağını, altı yaşlarında başlayan ve buluşa kadar süren gizlilik (latans) çağı izler. Bu yaşlarda çocuğun cinsel ve saldırgan içgüdülerinde bir durulma, daha doğrusu bir gizlilik izlenir. Buluşla başlayan gençlik çağında fizyolojik değişikliklerle birlikte cinsel ve saldırgan içgüdüler yeniden canlanır, gerilmelere, ruhsal belirtilere rastlanır.

Freud'un, tedavi ettiği hastaların geçmiş yaşantıları üzerine anlattıklarına ve kendi gözlemlerine dayanarak, çocukların cinsel yaşamına ilişkin öne sürdüğü görüşlere önceleri şiddetle karşı çıkmışsa da, çocukların da kendilerine özgü bir cinsel yaşamları olduğu büyük ölçüde benimsenmiştir.

Freud'un geliştirdiği psikanalitik görüş 20.yy'ın en çok tartışılan konularından biridir. Önerdiği kavram ve mekanizmalar bilimsel düzeyde yoğun araştırma konusu olmuş, bazılarını destekleyici nitelikte bulgular ortaya çıkarılmış, ancak hemen hemen hiç birinin geçerliliği kesin olarak kanıtlanamamıştır. Bu konuda özellikle organik görüşü savunmaların eleştirileri sonucu organo-dinamik öğretiler doğmuştur. Eleştirileri psikanalitik çerçeve içinde karşılamaya çalışan Freud sonrası psikanaliz kuramları ise, bir ölçüde Freud'un görüşlerinin zaman içinde değişimine uğraması sonucu birbiriyle çalışmaktadır.

Freud'un görüşleri, felsefi ve siyasi düzeyde de, boyutları Descartes'çı insan anlayışından Marxizm'e varan geniş bir alanda, eleştirinin ağırlık kazandığı tartışmalara yol açmıştır. Görüşlerine yöneltilen eleştirilere karşın Freud'un antropoloji, eğitim vb. bilim dallarında, edebiyatta, dinde ve yaşamın hemen hemen her alanında etkisi olmuştur. Psikiyatri alanında ise Wilhelm Reich, Karen Horney, Erich Fromm, Melanie Klein, David Leing vb. Freud'u izlemiş,

◀ *Cinsel ve saldırgan içgüdüler*

görüşlerine yenilikler katarak psikanalitik görüşü geliştirmişlerdir.

- **YAPITLAR:** (Başlıca): *Studien über Hysterie* (J.Breuer ile), 1895, ("Histeri Üzerine Çalışmalar"); *Die Traumdeutung*, 1900, (Rüyalar ve Yorumları, 1972); *Zur Psychopathologie des Alltagslebens*, 1901, ("Günlük Yaşamın Psikopatolojisi Üzerine"); *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten*, 1905, ("Şaka ve Bilinçdışıyla İlişkisi"); *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905, (Cinsiyet Üzerine Üç Deneme, 1962); *Totem und Tabu*, 1913, (Totem ve Tabu, 1942); *Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung*, 1914, ("Psikanalitik Hareketin Tarihi Üzerine"); *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1917, ("Psikanalize Giriş Üzerine Dersler"); *Jenseits des Lustprinzips*, 1920, ("Haz İlkesinin Ötesinde"); *Das Ich und das Es*, 1923, ("Ego ve İd"); *Selbstdarstellung*, 1925, (Hayatım ve Psikanaliz, 1944) *Hemmung, Symptom und Angst*, 1926, ("Kıtlama, Belirti ve Endişe"); *Die Zukunft einer Illusion*, 1927, ("Bir Yanılsamanın Geleceği"); *Das Unbehagen in der Kultur*, 1930, ("Uygurluğun Huzursuzluğu"); *Der Mann Moses und die monotheistische Religion*, 1939, (Musa ve Tektanrıcılık, 1976); *Gesammelte Werke*, 1940, ("Toplu Yapıtlar").
- **KAYNAKLAR:** M.Bonaparte, A.Freud, E.Kris (der.), *Sigmund Freud, the Origins of Psychoanalysis: Letters to Wilhelm Fliess, Drafts and Notes (1887-1902)*, 1954; G.Cansever, *İçimdeki Ben*, 1979; E.Fromm, *Sigmund Freud's Mission*, 1955; E.Jones, *The Life and Works of Sigmund Freud*, 3 cilt, 1953-1957; C.Jung, *Memoirs, Dreams, Reflections*, 1963; P.Roazem, *Freud: Political and Social Thought*, 1969; W.Stekel, *Autobiography: The Life Story of a Pioneer Psychoanalyst*, 1950.
- **BAKINIZ:** ABRAHAM, A.ADLER, J.BREUER, CHARCOT, FROMM, HORNEY, JUNG, M.KLEIN, LACAN, LAING, REICH.

FREYRE, Gilberto (1900)

Brezilyalı sosyal bilimci. Brezilya'da çağdaş sosyolojinin kurucusudur.

Gilberto de Mello Freyre, 15 Mart 1900'da Pernambuco'daki Recife'de doğdu. Ortaöğrenimini bu kentteki Colegio Americano Gilreath'te tamamladıktan sonra ABD'ye gitti. 1920'de Baylor Üniversitesi'ni bitirdi, 1922'de de Columbia Üniversitesi'nde yüksek lisans derecesi aldı. Bir süre, Avrupa'daki antropoloji ve etnoloji müzelerinde incelemeler yaptı. Ülkesine döndükten sonra dört yıl kadar Pernambuco Eyalet Başkanlığı Sekreteri olarak çalıştı. 1946-1950 arasında Ulusal Meclis'te bağımsız üye olarak yer aldı. 1949'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda ülkesini temsil etti. Güney Amerika'nın ilk sosyal antropoloji ve Brezilya'nın ilk çağdaş sosyoloji kürsüsünün kurucusu olan Freyre, konuk profesör olarak ABD ve Avrupa'nın belli başlı üniversitelerinde dersler verdi.

Freyre, sosyolojiden antropolojiye, tarihten siyasete, psikolojiden edebiyata değin pek çok bilim dalıyla yakından ilgilenmiş bir bilim adamı olarak, Brezilya'nın geçmişi ve bugününe ilişkin görüşleriyle, bu alanlardaki araştırmaları etkilemiştir. Birbirini tamamlayıcı nitelikteki iki çalışması *Casa-Grande e Senzala* ("Efendiler ve Köleler") ve *Sobrados e*

Mucambos ("Malikâneler ve Kulübeler") Brezilya'nın toplumsal oluşumunda Portekizli, zenci, Yahudi ve Kızılderililer'in rolünü anlatır. Freyre'ye göre, efendiler ve köleler, beyazlar ve siyahlar, Avrupalılar ve Afrikalılar arasındaki kültürel ve toplumsal karşıtlıkların hiçbir zaman ırkçılık düzeyine varmaması, Brezilya'nın melez yapısının ilginç özelliklerindendir. Brezilya feodalizmi, aristokrasi, demokrasi ve anarşinin çeşitli özelliklerini bir arada barındırır. Bu zıtlar birliği, ülkede demokratik bir yapının gelişmesine yardımcı olmuştur. Aynı şekilde, karşıt kültürler arasında, kesin sınırlar olmaması, yani melezleşmeye açık bir yapının varlığı, bu kültürlerin kaynaşmasını ve ataerkil toplum yapısının çözülmesini getirmiştir.

Freyre, 1959'da yayımlanan *New World in the Tropics* ("Tropikler'deki Yeni Dünya") adlı kitabında, Portekizliler'in Faslılar'dan, Yahudiler'den ve Katolikler'den aldığı özelliklerin Brezilya'nın sömürgeleşme sürecine etkisini ele alır. Çeşitli dillere çevrilen yapıtları, Brezilya'nın aile yapısı, büyük çiftliklerdeki ilişkiler, siyasal kurumlar, eğitim gibi konularda ayrıntılı bilgileri içerir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Casa-Grande e Senzala*, 1933, ("Efendiler ve Köleler"); *Sobrados e Mucambos*, 1936, ("Malikâneler ve Kulübeler"); *New World in the Tropics*, 1959, ("Tropikler'deki Yeni Dünya").

FREYSSINET, Eugène (1879-1962)

Fransız yapı mühendisi. Gerek yaptığı deneyler, gerekse uyguladığı yapılarla donatılı betonun gelişmesine büyük katkılarda bulunmuştur.

13 Temmuz 1879'da Objat'da doğdu, 8 Haziran 1962'de St. Martin-Vésubie'de öldü. Charles Rabut'nün (1852-1925) donatılı beton kurslarına katıldı. 1905'te Moulins'de köprü ve yol mühendisi olarak çalışmaya başladı. Bir süre sonra Bourges karayolları bölgesine atandı. 1907'de, biçimleri ve yepyeni teknikleriyle, Maillart'ın köprülerinin yanı sıra, zamanının en cesur örnekleri arasında yer alan *Le Veurdre* ve *Boutiron* köprülerini gerçekleştirdi. 1913-1928 arasında büyük bir inşaat şirketinin teknik müdürlüğünü yaptı. Bu görevi sırasında donatılı beton konusunda yeni olanaklar aradı.

1917'de yaptığı bir deneyle, betonun yoğunluğunun ve yük taşıma gücünün titreşim yoluyla daha da artırılabilirliğini buldu. Bir yandan da donatılı beton yapılarıdaki statik nitelikleri yetkinleştirmeye, deformasyonları önlemeye ve bunlara daha narin, ama dayanıklı biçimler kazandırmaya çalıştı. 1930'da yaptığı ve 187 m'yi geçen *Plougastel Köprüsü*, zamanının en büyük açıklıklı donatılı beton köprüsü oldu. 1933 dolaylarında iyi bir ön gerilimli yapı ögesinin ancak betona ve çeliğe çok yüksek bir gerilim verilerek sağlanabileceğini ileri sürdü. Çeşitli deneyler sonucu yüksek gerilimin betonun direncini artırdığını ortaya koydu. Özellikle çok katlı yapılarında ve yeraltı inşaatlarında bu buluşlarını uyguladıysa da çok ilgi

çekmedi. Ancak 1938'de gerilim vermeyi kolaylaştıran aracı geliştirmesinden sonra, yöntemleri bütün dünyada kullanılmaya başladı.

Freyssinet, köprüler, yollar, havagemisi ve uçak hangarları, su depoları, kabuk örtüler başta olmak üzere, çeşitli yapılar gerçekleştirmiş, donatılı beton

konusunda çok önemli buluşlar yapmıştır. Mimarlık alanındaki önemi, geçtiği açıklıkların büyüklüğünden ve gerçekleştirdiği konstrüksiyonlardaki cesur tutumundan değil, alışılmamış şaşırtıcı, ama aynı oranda akılcı ve dengeli biçimsel çözümlere ulaşabilmesinden kaynaklanır. Çok büyük açıklıkları geçerken bile

Çağdaş Bir Yapı Malzemesi: Beton

Beton, sanayi çağının ortaya çıkardığı yeni yapı malzemelerinden biridir. Yüksek taşıma gücü, çok yönlü üretim ve uygulamalarıyla yapı alanının hemen her yerinde kullanılan bir malzeme durumuna gelmiştir.

Betona benzer malzemelerin daha önceki dönemlerde, örneğin Roma ve Osmanlı yapılarında da kullanıldığı bilinmektedir. Ancak günümüzdeki kullanım düzeyine gelmesi, bağlayıcı malzemesi olan çimentonun gelişmesiyle olmuştur. 18.yy'ın sonlarıyla 19.yy'ın başlarında İngiltere'de J.Smeaton, Fransa'da da mühendis L.J.Vicat bu konuda çalışma ve uygulamalar yapmışlardır.

Beton basınca karşı yüksek direnç göstermesine karşın çekme güçleri karşısında aynı taşıma gücüne sahip değildir. Bu da onu eğilmeye karşı dayanıksız kılmaktadır. Bu nedenle ilk kullanıldığı yer, daha çok temel, duvar, döşeme gibi basınç güçlerinin fazla olduğu yapı öğeleri olmuştur. Betonun taşıma gücünü yükseltmek amacıyla yapılan çalışmalar, onun demirle donatılabileceğini göstermiştir. Betonun donatılı olarak ilk kullanan Fransız Joseph Monier'dir (1823-1906). 1849'da üretmekte olduğu beton saksıların içine yuvarlak kesitli demir çubuklar yerleştirerek onların daha dayanıklı yapılabileceğini görmüştür. Fransız J.L.Lambot, François Coignet, İngiliz W.B.Wilkinson ve Amerikalı Thaddeus Hyatt (yks. 1826-1901) da bu yıllarda donatılı beton yapımına ilişkin ilk çalışmaları yapanlar arasındadır. 1892'de de Fransız mühendisi François Hennebique (1842-1901) donatılı beton iskelet yapım yöntemini geliştirmiştir. 20.yy'da beton yapım yöntemleri daha da ilerlemiştir. Bunlardan biri beton taşıyıcılara, kendilerine etki yapacak güçlerin aşması gereken bir içgerilim verilerek dirençlerini artırmayı amaçlayan "öngerilimli" beton yapımıdır. Ayrıca nervürlü (kaburgalı) döşemeler, mantar taşıyıcılar, perde duvarlar, düz ve katlanmış plaklar, kabuklar gibi çok çeşitli yapım yöntemlerinin geliştirilmesi betonun kullanım alanını genişletmiş, bu malzemeye o zamana değin bilinmeyen yeni yapımsal ve biçimsel olanaklar sağlamıştır.

Beton, önceleri işlevsel yanları ağır basan üretim, depolama ve ulaşım yapılarında kullanılmış, öteki mimarlık işlevlerine getireceği düzenleme ve biçimlendirme olanakları ancak 20.yy'ın ilk yıllarında anlaşılmaya başlamıştır. Yeni malzemenin olanaklarını ilk sezenlerden

biri Fransız mimarı T.Garnier'dir*. Garnier 1901-1904 arasında tasarladığı bir sanayi kentinde betonu hem yapımsal, hem de biçimsel özelliklerini ortaya çıkaracak bir biçimde kullanmıştır. Bu malzemeyi bu anlamda ilk uygulayanlardan biri Fransız mimarı A.Perret'dir*. 1903'te Paris'te yaptığı bir apartmanda iskelet yapım yönteminin sağladığı serbest plan, geniş pencere boşlukları, narin taşıyıcılar, vb. gibi özellikleri kullanırken, aynı zamanda taşıyıcı kolon ve kirişler arasındaki duvarları içeri çekerek yapıdaki taşıyıcı ve bölücü öğeleri görsel olarak da birbirinden ayırmıştır. Çağdaş mimarlar arasında donatılı betonun en güçlü savunuculuğunu ise Le Corbusier* yapmıştır. O, donatılı betonun, serbest plan düzenlemesi, serbest yapı yüzü düzenlemesi, düz çatı, yapının ayaklar üstünde yükseltilmesi gibi olanaklar sağlamanın yanı sıra, bir yapı malzemesi olarak kendine özgü bir güzelliğinin, bir estetiğinin olabileceğini de ortaya koymuş, betonun üstü kaplanmadan, hatta kalıptan çıktığı biçimiyle de (brüt beton) kullanılabileceğini göstererek bu malzemeye yepyeni bir anlatım dili kazandırmıştır.

ABD'de ise F.L.Wright* uzun konsol çıkmlar, yüksek mantar taşıyıcılar ve sarmal rampalar gibi betonun biçimsel ve yapımsal olanaklarını zorlayan tasarımlar oluşturmıştır.

20.yy'daki önemli uygulamalar arasında İsviçreli R.Maillart'ın* köprüleri, Fransız E.Freyssinet'nin parabolik kemerli hangarları ve öngerilimli köprüleri, İspanyol E.Torroja* ve F.Candela'nın* kabuk konstrüksiyonları, İtalyan P.L.Nervi'nin* prefabrike kubbeleri, Alman W.Bauersfeld, F.Dischinger* ve U.Finsterwalder'in* kabuk konstrüksiyonları bulunmaktadır.

Beton, yapı malzemesi olarak Türk mimarlığında yenidir. Türkiye'de ilk çimento fabrikaları 1912'de İstanbul ve Eskibisar'da kurulmuştur. Cumhuriyetten sonra bunlara zaman zaman yenileri eklenmiş, 1950'yi izleyen yıllarda da sayıları hızla artarak 1982'de 35'e ulaşmıştır. Bugün beton hemen her biçimiyle üretilmekte, her çeşit işlevde geniş ölçüde kullanılmaktadır. Çağdaş Türk mimarlığında donatılı betonun üstünü kaplamadan, yalın yüzeylerini kendine özgü bir anlatım aracı olarak geniş ölçüde kullanan ilk yapı, A. ve B. Çinici* tarafından 1962-1963'te Ankara'da yapılan Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin Mimarlık Fakültesi'dir.

küçük kesitler ve narin biçimler elde etmeyi başarmış, yapının yerine ve işlevine uygun malzeme ve yapımlar yöntemleri kullanmıştır. Buluşlarını açıkladığı yazıları ve tezleriyle çeşitli ödüller almış, bilimsel kuruluşların onur üyesi olmuş, dünyanın önde gelen birçok üniversitesince kendisine onursal doktorluk unvanı verilmiştir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Boutiron Köprüsü*, 1907, Cher bölgesi, Fransa, 1944'te yıkıldı; *Le Veurdre Köprüsü*, 1907, Cher bölgesi, Fransa, 1944'te yıkıldı; *St. Pierre du Vauvray Köprüsü*, 1922, Fransa, 1944'te yıkıldı; *Orly Havaalanı Uçak ve Havagemisi Hangarları*, 1916-1924, Paris, 1944'te yıkıldı; *Plogastel Köprüsü*, 1930, Elorn Estuary, Fransa; *Traneberg Köprüsü*, 1932, Stockholm; Liman yapıları, 1937-1939, Brest; *Orly Havaalanı pistleri*, 1946-1947, Paris; Caracas-la Guaira karayolu, 1950-1955, Venezuela.

• **BAKINIZ:** DISCHINGER, FINSTERWALDER, MAILLART.

FREYTAG, Gustav (1816-1895)

**Alman kültür tarihçisi ve edebiyatçı.
Ulusal Alman Birliği görüşünü savunmuştur.**

13 Temmuz 1816'da Silezya'daki Kreuzburg'da doğdu, 30 Nisan 1895'te Wiesbaden'da öldü. Babası doktordu. Breslau ve Berlin üniversitelerinde Alman dili ve edebiyatı öğrenimi gördü. 1838'de doktorasını verdi, 1839'da doçent oldu. Daha sonra Breslau Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapmaya başladı. Profesörlük için yaptığı başvuru 1843'te siyasal nedenlerle reddedilince, üniversiteden uzaklaşmak zorunda kaldı. 1847'de Dresden'e, ardından da Leipzig'e giderek, bu kentlerdeki edebiyat ve felsefe çevrelerine girdi. 1848 Devrimi siyasi düşüncelerinin netleşmesinde bir dönüm noktası oldu. Devrim sırasında, Dresden'de zanaatçılar için bir dernek kurdu ve onları siyasal radikalleşmeden uzak tutmaya çalıştı.

1848-1861 arasında Julian Schmidt ile birlikte *Die Grenzboten* (Son Ulak) adlı dergiyi yayımlayan Freytag, bu dergiye yazdığı siyaset, sosyoloji ve tarih konulu makalelerinde Kuzey Almanya'daki liberal milliyetçi akımın savunuculuğunu yaptı. Dergi, aynı zamanda edebiyat alanında yeni gelişmekte olan Realizm (Gerçekçilik) akımının da sözcüsüydü. Freytag, benzer çalışmalarını 1871-1873 arasında *Im neuen Reich* (Yeni Devlette) adlı dergide sürdürdü. 1866'da Ulusal Liberaller Partisi'nin milletvekili olarak Kuzey Almanya Kurucu Meclisi'ne girdi.

Liberalizmi savunan Freytag bir yandan mutlakîyetçi soylulara, diğer yandan demokratik istekleri savunan devrimcilere karşı çıkmıştır. Ona göre burjuvazi ulus devletin temeli, uygarlık ve kültürün öncüsüdür. Bu görüşleri doğrultusunda, Avusturya'dan ayrılmak gerektiğini ve Prusya egemenliğinde bir Alman Birliği kurulmasını savunur.

Freytag'ın edebiyat alanındaki ilk ürünlerinde, burjuva kültürünü yansıtan Biedermeier Dönemi'nin,

daha sonraki çalışmalarında ise K. Gutzkow ve H. Laube ile dostluğunun bir sonucu olarak Genç Almanya (Jungdeutschland) akımının etkisi görülür. Freytag'a ün kazandıran, ilk romanları *Graf Waldemar* ("Waldemar Dükü"), Schiller Ödülü alan *Die Fabier* ("Eski Roma Soylu Ailesi") ve *Soll und Haben*'dir. *Soll und Haben*, Dickens'ın *David Copperfield* adlı kitabının ve G. Sand'ın üslubunun etkilerini taşır. Kitapta, tüccarların yaşam biçimi ve dönemin siyasal konuları işlenmiştir. *Die Journalisten* ("Gazeteciler") adlı oyunu ise liberal ve muhafazakâr partiler arasındaki çatışmayı ele alan bir komedidir. Freytag kitaplarında çökmekte olan soylu sınıfın ahlak değerlerine karşı burjuva ahlak değerlerini savunmuş, insanın bireysel ve kolay kavranamayan yönlerini ele almıştır.

1859'dan başlayarak kültür tarihi konusunda araştırmalar yapmaya başlayan Freytag, bu konuda derlediği bilgileri, *Die Bilder aus der deutschen Vergangenheit* ("Alman Geçmişinden Görüntüler") ve *Die Ahnen* ("Atalar") adlı kitaplarında kullanmıştır. *Die Ahnen*'de Germenler devrinden başlayarak, bir soyun çeşitli kuşaklarını kültür tarihi açısından inceler. Her iki yapıt da, konularında değerli birer kaynak niteliğindedir. 1879'dan sonra Wiesbaden'a çekilen Freytag, yaşamının geri kalan bölümünü çalışmalarını derleyerek ve bir özeleştirisi olarak da değerlendirilen *Erinnerungen aus meinem Leben*'i ("Yaşamımdan Anılar") yazarak geçirmiştir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Roman: Graf Waldemar*, 1848, ("Waldemar Dükü"); *Soll und Haben*, 1855, ("Olanak ve Elde Bulundurma"); *Die Fabier*, 1859, ("Eski Roma Soylu Ailesi"); *Die Bilder aus der deutschen Vergangenheit*, 5 cilt, 1859-1867, ("Alman Geçmişinden Görüntüler") *Die verlorene Handschrift*, 1864, (Kayıp El Yazması, 1950); *Die Ahnen*, 6 cilt, 1873-1881, ("Atalar"); *Erinnerungen aus meinem Leben*, 1888, ("Yaşamımdan Anılar"). Oyun: *Die Valentine*, 1847; *Die Journalisten*, 1853, ("Gazeteciler").

• **KAYNAKLAR:** J. Hofmann, *Gustav Freytag als Politiker, Journalist und Mensch*, 1922; E. Laaths, *Der Nationalliberalismus im Werke Gustav Freytag's*, 1934.

FREYTAG-LÖRINGHOFF, Bruno von (1912)

Alman, filozof ve mantıkçı. Lojistik'e karşı klasik mantığı, yeniden yorumlayarak, savunmuştur.

11 Haziran 1912'de Riga'daki Bilderlingshof'ta doğdu. Matematik felsefesi, dil ve doğabilimleri felsefesi alanında çalıştı. Tübingen Üniversitesi'nde felsefe profesörü oldu. 1959'da Türkiye'ye gelerek İstanbul Üniversitesi'nde mantık okuttu. Son çalışmalarında bilgisayara ağırlık verdi.

Felsefe alanında durum, anlama, nedensellik ve özgürlük kavramlarını işledi. Ancak ana ilgi alanı mantık oldu. Mantığın dil, bilgi kuramı, varlıkbilimle karıştırılmasının olumsuz sonuçlara yol açtığını, mantığın, kendi alanı dışına taşan işlevler yüklenerek

kısırlaştırıldığını ileri sürdü. Ona göre mantık, bütün bu bilgi alanlarını etkileyebilecek bir yol göstericidir. Aristoteles'in mantığını, *identite* (özdeşlik) ve *diversitas* (özdeş olmama) kavramlarına dayanarak yorumladı ve klasik mantığı yeni bir temele oturttu. Bu tutumuyla da Lojistikçiler'in karşısında yer aldı. Matematik bilgisini de kullanarak, mantık işlemlerine uygulanacak özgün formüller geliştirdi; yeni bir *Logikkalküle* (mantıksal hesap) oluşturdu. Mantığın "gerçek" ile değil, Aristoteles'in yapmış olduğu gibi "doğru" ile uğraşması gerektiğini belirtti.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Gedanken zur Philosophie der Mathematik*, 1948, ("Matematik Felsefesi Üzerine Düşünceler"); *Rekonstruktion der ersten Rechenmaschine von Wilhelm Schickard*, 1962, ("Wilhelm Schickard'ın İlk Hesap Makinesinin Yeniden Düzenlenmesi"); *Werbung für Philosophie*, 1973, ("Felsefenin Tanıtılması"); *Logik*, (5. basım) 1972, (Mantık, 1973).

• **BAKINIZ:** ARİSTOTELES.

FRIEDAN, Betty

(1921)

ABD'li psikolog ve yazar. Kadın hareketinin önde gelen temsilcilerindendir.

4 Şubat 1921'de Illinois Eyaleti'nin Peoria kentinde doğdu. Smith College'da öğrenim gördüğü sırada ünlü psikolog Kurt Koffka'nın öğrencisi oldu. Iowa Üniversitesi'nde Kurt Lewin'in yönetimindeki ilk grup dinamiği deneylerine katıldı. Daha sonra değişik dönemlerde çeşitli üniversitelerde klinik psikologu ve uygulamalı sosyal bilim araştırmacısı olarak çalıştı ve ders verdi.

1966'da Ulusal Kadın Örgütü'nü kuran Friedan 1970'e değin bu örgütün başkanlığını yürüttü. 1970'te kadınlara oy hakkı verilmesinin 50. yıldönümünde Eşitlik İçin Kadın Boykotu'nu örgütledi.

Friedan 1963'te yayımlanan ve birçok dile çevrilen *The Feminine Mystique* (Kadınlığın Gizemi) adlı kitabında II. Dünya Savaşı sonrasında erkeklerin evlerine dönmeleriyle başlayan, kadınların eve kapanma sürecinin nedenlerini inceledi. Kadınların savaştan dönen kocalarının ev, aile, çocuk özelemlerini giderici bir tutum içine girdiklerini, "iş kadını" imgesinin kötülenmesiyle, kadınların kadınlığa özgü özelliklerini yitirecekleri kaygısına kapıldıklarını savundu. Soğuk savaş döneminde McCarthycilik'in etkisiyle kadının sahip olabileceği en iyi rolün iyi bir eş, anne ve ev kadınlığı olduğunun vurgulandığını, yükseköğretimde kadınlar için ev ekonomisi gibi konuların gündeme gelmesinin kadınların eve kapanma sürecinde önemli bir etken olduğunu savundu. Çocuklarını yetiştirdikten sonra kadınların büyük bir boşluk içine düştüklerini, işe yaramazlık duygusuna kapıldıklarını ve pişmanlık duyduklarını saptadı.

• **YAPITLAR** (başlıca): *The Feminine Mystique*, 1963, (Kadınlığın Gizemi, 1983); *It Changed My Life: Writings on the Women's Movement*, 1976, ("Yaşamımı Değiştirdi: Kadın Hareketi Üzerine Yazılar").

FRIEDBERG, Emil Albert

(1837-1910)

Alman, hukukçu. Kilise hukuku üzerine çalışmalarıyla tanınmıştır.

Könitz'de doğdu, Leipzig'de öldü. Halle, Freiburg ve Leipzig üniversitelerinde ders verdi. Eichhorn ve A.L.Richter ile birlikte, temellerini Hegel'in attığı ve F.C.Savigny, G.Hugo ve G.F.Puchta tarafından geliştirilen Tarihçi Hukuk Okulu'nun izleyicilerindendi. P.Hinschius'un etkisiyle kilise hukukunu araştırmaya yöneldi.

Friedberg, dogmatik kilise hukukunu tarihsel koşulları içinde değerlendiren, onu romantik ve mistik kılıfından çıkartarak, bilimsel bir nitelik kazandırmaya çalışan ilk hukukçulardan birisidir. Orta Çağ'daki "cismani iktidar-ruhani iktidar" çatışması, yani kilise ve devlet uyumsuzlukları konusunda araştırmalar yaparak, yaşadığı dönemde ülkesindeki Katolik Kilisesi ile hükümet arasındaki sürtüşmelere çözümler bulmaya çalışmıştır. Aynı dönemde *Zeitschrift für Kirchenrecht* (Kilise Hukuku Dergisi) adlı dergiyi de yönetmiştir. Kilise evliliği ile medeni evlenme biçimleri üzerinde de incelemeler yapmıştır. Bir yandan dini hakların hukuki temellerini araştırmış, diğer yandan bu hukukun ne denli kısıtlayıcı olduğunu ortaya koymuş, kilise hukukuna karşı devlet hukukunun üstünlüğünü savunmuştur. Çalışmalarındaki titizlik ve nesnel değerlendirmeleri, dönemin Alman hükümetinin din siyasetinin belirlenmesinde etkili olmuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Das Veto der Regierungen bei Bischofswahlen*, 1869, ("Piskopos Seçimlerinde Yönetimin Vetosu"); *Die Geschichte der Civilehe*, 1870, ("Resmi Nikâhın Tarihi"); *Sammlung der Aktenstücke zum ersten vaticanischen Concil*, 1872, ("İlk Vatikan Konsiline İlişkin Belgeler"); *Lehrbuch des katholischen und evangelischen Kirchenrechts*, 1879, ("Katolik ve Protestan Kilise Hukuku Ders Kitabı"); *Das geltende Verfassungsrecht der evangelischen Landeskirchen in Deutschland und Österreich*, 1888, ("Almanya ve Avusturya'da Protestan Eyalet Kiliselerinde Geçerli Yasalar").

• **BAKINIZ:** EICHORN, G.HUGO, PUCHTA, SAVIGNY.

FRIEDLÄNDER, Ludwig Heinrich

(1824-1909)

Alman, tarihçi. Roma İmparatorluğu'nun toplumsal ve kültürel tarihini incelemiştir.

16 Temmuz 1824'te Königsberg'de (Bugün SSCB sınırları içinde Kaliningrad) doğdu, 16 Aralık 1909'da Fransa'da Strasbourg'da öldü. Leipzig Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1847'de bu üniversitede ders vermeye başladı. 1853-1854 yıllarında İtalya'yı dolaştı. 1892'de üniversitedeki görevinden emekli olduktan

sonra Strasbourg'a yerleşti.

Friedländer bir süre eski Yunan kültürüne ilişkin çalışmalar yaptıktan sonra Theodor Mommsen ve Jacob Burckhardt'ın etkisiyle ünlü yapıtı *Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms*'u ("Roma Gelenekler Tarihinden Sahneler") yazmaya başlamıştır. Kitabında Roma İmparatorluğu'nun ilk iki yüzyılına ait toplumsal ve kültürel yaşamı canlı ve ayrıntılı bir biçimde anlatmış, Roma kentinin renkli yaşamını, imparatorluk sarayını, sınıfları, kadınların yaşamını, yolculuk ve iletişimi, tiyatro ve müziği, edebiyatı, sanatı, dini, felsefeyi, ölümsüzlük inancını ve günlük yaşamın küçük ayrıntılarına ilişkin birçok konuyu ele almıştır. Friedländer'e göre Roma uygarlığı istikrarlı bir yapıya sahiptir ve burada insanın yaşamı doğa ile yakın bir ilişki içindedir. Friedländer özellikle Roma uygarlığının görkemini simgeleyen olaylardan kesitler vermeyi amaçlayan bu çalışmasında öznel yaklaşımlardan kaçınmış, gerçekçi ve nesnel olmaya çalışmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms*, 3 cilt, 1862-1871, ("Roma Gelenekler Tarihinden Sahneler").

Milton Friedman

FRIEDMAN, Milton (1912)

ABD'li iktisatçı. Piyasa mekanizmasına olan sarsılmaz inancı, tüketim fonksiyonu, para kuramı ve istikrar politikasına yaptığı katkıları ile tanınmıştır.

31 Temmuz 1912'de Brooklyn'de doğdu. Rutgers ve Chicago üniversitelerinde iktisat öğrenimi gördü. 1946'da Columbia Üniversitesi'nde doktorasını verdi. Daha sonra Chicago Üniversitesi öğretim üyesi kadrosuna katıldı. Danışman olarak çeşitli devlet görevleri üstlendi. 1964 seçimlerinde Berry Goldwater'ın danışmanıydı ve başkan Nixon'a yıllarca danışmanlık yaptı. 1967'de Amerikan İktisat Der-

neği'nin başkanı oldu. 1976'da Nobel İktisat Ödülü'nü kazandı.

Friedman'ın yapıtları iki gruba ayrılabilir: 1) İktisadi sistemle ve iktisat politikasıyla ilgili görüşlerini yaymak için, iktisat bilmeyenlerin de anlayabileceği şekilde yazılmış yapıtlar. Örneğin, *Capitalism and Freedom* ("Kapitalizm ve Özgürlük"), *Free to Choose* ("Seçme Serbestliği") gibi yapıtları bu gruba girer. 2) Kendi kuramlarını geliştirdiği, iktisatçılar için yazılmış akademik yapıtları. Örneğin, *A Theory of Consumption Function* ("Bir Tüketim Fonksiyonu Kuramı"), *A Monetary History of the United States: 1867-1960* ("1867-1960 Arasında ABD'nin Parasal Tarihi") gibi yapıtları bu gruba girer.

Capitalism and Freedom ve *Free to Choose* adlı yapıtlarında geliştirdiği düşüncelere göre, birey ve bireysel özgürlük vazgeçilmez çıkış noktasıdır. İktisadi özgürlükle siyasi özgürlük arasında çok yakın bir ilişki vardır. Siyasi ve iktisadi düzenlemeler ancak belli birleşimlerde birlikte bulunabilirler. Sosyalist bir toplum, bireysel özgürlüğü sağlayamaz, bir başka deyişle demokratik olamaz. Rekabetçi Kapitalizm, gerek iktisadi özgürlüğü, gerek siyasi özgürlüğü sağlar, çünkü bu sistemde iktisadi güç ile siyasi güç birbirinden ayrılmıştır. Siyasi özgürlüğün bulunduğu her toplumda serbest piyasa ekonomisi varolmuştur. Bu nedenle *laissez-faire* iktisat politikalarını, serbest kambiyo kuru sistemini şiddetle savunmuştur.

Friedman'a göre, günümüzde bazı devlet müdahaleleri fiyat mekanizmasının (piyasanın) serbest şekilde işlemlerini önlemektedir. Gümrük tarifeleri ve uluslararası ticaret üzerine konan (kota, amborgo gibi) diğer sınırlamalara, yurt içinde fiyat saptaması ya da nisbi fiyatları etkileyen müdahalelere, belli sanayilerin hükümetçe düzenlenmesine (asgari ücret gibi), tek taraflı ücret saptamasına, enflasyona yol açan para ve maliye politikalarına, aynı nedenle karşı çıkmıştır. "İşleyişine karışmadığı takdirde piyasa rekabeti, piyasaya gitgide artan alternatif hükümet mekanizmalarının monte edildiği duruma oranla, tüketiciyi daha iyi korur."

Bireyin iktisadi ve siyasi özgürlüğü, hükümetin faaliyet alanının (görevlerinin) sınırlandırılmasını ve hükümetin gücünün dağılmasını gerektirir. Friedman'ın hükümete tanıdığı görevler A. Smith'inkinden de sınırlıdır: a) yurdu diğer ülkelere karşı koruyacak askeri gücün ve yurt içinde asayiş sağlayacak polis gücünün sağlanması, b) adaletin sağlanması, c) bireyler tarafından başarılamayacak veya kârlı şekilde işletilemeyecek bazı bayındırlık işlerinin üstlenilmesi, d) yaptığından "sorumlu" sayılamayacak bireylerin korunması. Bu görevlerden ilk üçü A. Smith'de de vardır. Ne varki Friedman, (c) şıkkındaki görevi, hükümet faaliyetlerinin istenmeyen "dışsal" etkisiyle sınırlamıştır.

Friedman'a göre, gelir bölüşümü de piyasa güçlerince belirlenmelidir. İnsanlar gerek gençlerinden gelen özellikleri, gerek sonradan (örneğin eğitimle) edindikleri yatkınlıklar sonucunda, üretici olarak birbirinden farklıysa, gelirlerinin de farklı olması gerekir. Bireyler ancak Tanrı önünde eşittir ve fırsat eşitliğine sahiptir. Gelirleri eşitlemeye yönelik her iktisat politikası üretimde etkinliği azaltır. 19.yy İngilteresi, fırsat eşitliği geçerli olduğu için ilerlemiş, 20.yy'da uygulama-

nan gelirleri eşitleme politikası, ülkenin gerilemesine yol açmıştır. "Sendikalar, mesleğe girişi sınırlayarak üyelerinin ücretlerini yükseltiyorsa, bu yüksek ücretler, fırsatları kısılmış diğer işçiler pahasına gerçekleşmiştir. Hükümet, kamu kesiminde çalışan işçilere daha yüksek ücret ödüyorsa, bu yüksek ücretler, vergi ödeyicileri pahasına ödenmektedir."

Friedman, *A Theory of Consumption Function* adlı yapıtında tüketicinin geliri arttıkça, gelir artışının gitgide azalan yüzdesinin tüketime, gitgide artan yüzdesinin tasarrufa ayrılacağını öngören Keynes hipotezinin tersine, "sürekli gelir hipotezi"ni geliştirmiştir. Bu hipoteze göre, gelirin miktarındaki değişiklikler ne olursa olsun, tüketicinin tüketim harcamaları, tüketicinin sürekli gelirinin sabit bir oranında kalır. Geçici bir gelir artışı, bu gelir artışı kadar bir tasarrufa

yol açar. Gelir geçici bir nedenle düşerse, tüketici uzun süreli tüketim planını gerçekleştirmek için geçmişteki tasarruflarla oluşturduğu servetinin bir kısmından faydalanır. Bu hipotez, bazı istikrar politikalarının geçerliliğiyle de yakından ilgilidir. Örneğin, bu hipoteze göre, geçici bir vergi indirimi, ailenin kullanılabilir gelirini artırır, fakat tüketimini değiştirmez.

Friedman, *A Monetary History of the United States: 1867-1960* adlı en önemli yapıtıyla da Monetarizm (Parasalcılık) akımının kurucusudur. Buna göre, istikrarlı bir ekonomide merkez bankasının yapacağı şey, zaman içinde, para arzında (örneğin gelir artış hızına koşut) küçük artışlar yaratmaktır. "Para miktarında aşırı bir artış, enflasyonun tek önemli nedenidir; bu durumda, para arzının artış haddinin düşürülmesi,

Monetarizm

1960'lerden sonra, farklı ülkelerde birbirini izleyen hükümetlerin enflasyonist baskıyı önlemekteki başarısızlığı, maliye politikası (vergi ve devlet harcamalarının değiştirilmesi) yoluyla toplam talebin düzenlenmesi ilkesine dayanan Keynesci yaklaşımın gözden düşmesine yol açtı ve hepsinde de belli anlamda bir para politikasının az veya çok önem kazandığı birbirine alternatif parasalcı okullar önem kazandı. Monetarizmi daha iyi değerlendirebilmek için Keynes* sonrası ortaya çıkan üç parasalcı okul birlikte incelenebilir.

(1) Başını James Tobin*, Franco Modigliani*, Robert Solow*, John Hicks'in* çektiği "Eklektik Post-Keynesci Okul". Bu okul yanlılarına göre, maliye politikası ne kadar önemliyse, para politikası da o kadar önemlidir. Bir enflasyonist baskı karşısında nasıl vergi oranlarının yükseltilmesi ve/veya devlet harcamalarının azaltılması yoluyla "bütçe fazlası" meydana getirmeye çalışılırsa, para politikasıyla da para arzı kısılarak ve faiz haddi yükseltilerek bu politika desteklenmelidir.

(2) Milton Friedman'ın önderliğinde, başını Allan Meltzer, Philip Cagan, Karl Brunner, David Laidler'in çektiği "Monetarizm". Monetarizm'in farklı açıklamaları bulunmasına karşın, Friedman'ın öne sürdüğü şekliyle başlıca dayanak noktaları ve özellikleri şunlardır:

(a) Para arzının artış haddindeki değişiklikler, kısa dönemde gerçek Gayri Safi Milli Hasıla'yı (GSMH), uzun dönemde enflasyon haddini belirleyen hemen hemen tek önemli etkidir. Bununla birlikte, para arzının artış haddindeki değişikliklerin, GSMH üzerindeki etkisi, uzun ve süresi önceden kestirilemeyecek gecikmelerle gerçekleşir. Deneyisel bulgular bu gecikmelerin 6 ay ile 2 yıl arasında değiştiğini göstermektedir. Friedman bu verilere dayanarak, ekonominin para politikasıyla düzenlenmesine karşı çıkmaktadır. 1982'de başvurulmuş bir para politikası önlemi, ekonomiyi 1983'te de,

1984'te de etkileyebilir ve 1984'te etkilemesi GSMH'nın istikrarı açısından olumsuz olabilir. Bu potansiyel zararı minimum düzeye indirmek için, para arzının sürekli şekilde belli ve düşük bir oranda artması gerekir.

(b) Friedman, merkez bankalarının para politikasını, faiz haddini değiştirmek suretiyle yürütmelerine de karşıdır. İlk olarak, yatırımı, nominal faiz haddi değil, gerçek faiz haddi (nominal faiz haddi eksi beklenen enflasyon haddi) belirler. Beklenen enflasyon haddi yüksekse, yüksek bir nominal faiz haddi, düşük bir gerçek faiz haddine karşı gelir ve yatırımları önlemek yerine özendirir. İkinci olarak, merkez bankasının nominal faiz hadlerini kontrol çabası, istikrarı sağlamak yerine istikrarı bozabilir. Örneğin, merkez bankası genişleyici bir para politikası izlemek istesin ve faiz haddini düşürmek için para arzını artırsın. Para arzındaki artış enflasyon haddini artırır, yatırımcıların enflasyon haddi beklentileri artar ve nominal faiz haddi yükselir. Bu şekilde, faiz haddini düşürme çabası, hep nominal faiz haddinin yükselmesiyle sonuçlanabilir. Bu da, anti-konjonktürel bir iktisat politikası yerine, para arzını yılda yüzde 3-5 gibi belli bir oranda artırma lehine bir kanıt oluşturur.

(c) Belli bir yüzde para arzı artışı, konjonktürü tamamen ortadan kaldırmıyorsa, serbest piyasa mekanizması, konjonktürel istikrarsızlığın geri kalan kısmını ortadan kaldırır. Kamunun faaliyet alanının küçük ve devlet bütçesinin denk olması istikrarı kolaylaştırır.

(3) Başını Robert Lucas, Thomas Sargent, Robert Barro, Neil Wallace'in çektiği "Rasyonel Beklenticiler" (Rational Expectationists). Rasyonel Beklenticiler'e göre, para yansızdır, kısa dönemde bile sistematik gerçek bir etkiye sahip değildir. Para arzındaki değişimler üretimi değil, fiyatları etkiler. Yalnız, beklenmeyen para arzı değişiklikleri, kısa dönemde, istihdam, üretim ve gerçek gelir düzeylerini etkileyebilir.

enflasyon haddini düşürmek için başvurulacak tek önlemdir.”

Essays in Positive Economics (“Pozitif İktisat Denemeleri”) adlı kitabında iktisadın yöntemine de yeni bir yaklaşım getirmiştir. Buna göre, “kuram, açıklama getirmeye çalıştığı olaylar kategorisi için sağladığı öngörü gücüne göre değerlendirilmelidir... bir hipotezin tek geçerlik testi, sağladığı öngörülerin deneye karşılaştırılmasıdır. Öngörünün gerçekle uyuşması hiçbir zaman hipotezin doğruluğunu kanıtlamaz, sadece bu hipotezin çürütülmesini önler”. Bu düşünce tarzı Popper’ın yaklaşımına pek yakındır. Fakat Friedman, buradan, bir kuramın dayandığı varsayımların gerçeğe uygunluğu kavramının, kuramın öngörü testinden ayrı, veya ona ek bir test olduğu savına geçmektedir. Örneğin, iktisatta marjinal çözümlenin dayandığı varsayımlar gerçeğe uymasa da, marjinal çözümleme yoluyla varılan sonuçlar gerçekle uyuşuyorsa, marjinal çözümleme geçerlik testini aşmış sayılmalıdır. Pratik amaçlı bu sav P. Samuelson, E. Rotwein, J. Melitz, E. Nagel tarafından eleştirilmiştir.

Friedman, üzerinde çok tartışılan bir iktisatçıdır. Monetarizm ağırlıklı istikrar politikasının IMF tarafından benimsenmesi ve Şili, Arjantin, İngiltere gibi ülkelerde uygulanması, bu politikaların başarı veya başarısızlığıyla birlikte Friedman’ı da gündeme getirmektedir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Essays in Positive Economics*, 1953, (“Pozitif İktisat Denemeleri”); *A Theory of Consumption Function*, 1957, (“Bir Tüketim Fonksiyonu Kuramı”); *Capitalism and Freedom*, 1962, (“Kapitalizm ve Özgürlük”); *A Monetary History of the United States: 1867-1960* (Anna J. Schwartz ile), 1963, (“1867-1960 Arasında ABD’nin Parasal Tarihi”); *Inflation: Causes and Consequences*, 1963, (“Enflasyon: Nedenleri ve Sonuçları”); *Dollars and Deficits*, 1968, (“Dolar ve Uluslararası Ödemeler Bilançosu Açıkları”); *Optimum Quantity of Money and Other Essays*, 1969, (“Optimum Para Miktarı ve Diğer Denemeler”); *Price Theory*, 1976, (“Fiyat Teorisi”); *Free to Choose* (Rose D. Friedman ile), 1980, (“Seçme Serbestliği”); *Monetary Trends in the United States and United Kingdom* (Anna J. Schwartz ile), 1982, (“ABD ve Birleşik Krallık’ta Parasal Trendler”).

- **BAKINIZ: HAYEK, KNIGHT, NAGEL, POPPER, A. SMITH.**

FRIEDRICH I [Barbarossa] (1123-1190)

Alman (Kutsal Roma-Germen) imparatoru. Kilisenin imparatorluk üzerindeki egemenliğine son vermeye ve Batı Avrupa’da Alman üstünlüğü kurmaya çalışmıştır.

I. Friedrich Barbarossa (Kızılısakal) Waiblingen’de doğdu. Bazı kaynaklarda doğum yılı 1122 olarak da geçer. Anadolu’da Silifke Çayı’nda boğularak öldü. Hohenstaufen ailesinden İmparator Konrad’ın yeğenidir. Annesi Welf ailesinden Bavyera dükü IX.

Heinrich’in kızkardeşidir. İki aile arasındaki çatışma Almanya’da uzun süre karışıklıklara neden olduğundan I. Friedrich’in Frankfurt Diyeti’nce (meclis) Almanya kralı seçilmesi ülkenin birliği açısından önemli bir adım oldu.

I. Friedrich, 1152’de III. Konrad’ın ardından Almanya kralı oldu. 1156’da Welfler’le süregelen çatışmayı ortadan kaldırmak için kuzeni Aslan Heinrich’e Saksonya ve Bavyera’da özerklik tanıdı ve Bavyera dükü unvanı verdi. Avusturya’yı Heinrich Jasomirgott yönetiminde babadan oğula geçen bir dükalık haline getirdi. Daha sonra, fazla başına buyruk davranan feodal prensleri denetlemek ve imparatorluk gücünü egemen kılmak için Güney Almanya’da Ren ırmağı boyunca ilerledi. Tahtın varisi durumundaki Beatrice ile evlenerek Burgindya’yı toprakları arasında kattı. Bu gelişmeler Doğu Almanya’da Elbe ırmağı boyunca ilerleyerek İslav topraklarını imparatorluğa bağlayan Saksonya dükü Aslan Heinrich’in başarılarıyla birleşince Almanya’nın iç bütünlüğü sağlanmış oldu.

I. Friedrich bir yandan ülkenin içişleriyle uğraşırken, öte yandan da kilisenin imparatorluk üzerindeki baskısına son veren düzenlemeler yaptı. 1122 Worms Konkordatosu ile kilisenin yetkisine bırakılan dini atama işlerine karışması papalık ile ilişkilerini gerginleştirdi. Ancak Papa IV. Adrianus’un dinde reform yanlısı Roma Komünü lideri Brescia’lı Arnold’a karşı yardım istemesiyle 1154-1155’de Roma’ya bir sefer düzenledi. Arnold’un asılmasıyla sonuçlanan seferde Papa I. Friedrich’e Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu tacını giydirdi.

1157’de Besançon Diyeti’nde Papa’nın tavırlarının imparatorluğun bağımsızlığını zedeleyici nitelikte görülmesi üzerine, 1158’de İtalya’ya ikinci bir sefer başlattı. Kendisine karşı koyan Milano’yu kuşattıktan sonra imparatorluk haklarını belirlemek üzere Roncaglia’da bir diyet topladı. Seferin başka bir amacı da düzenli işleyen mali bir yönetim kurmak ve İtalya’yı vergiye bağlamaktır. 1161’de Kuzey İtalya kentlerinin tüm direnişi kırıldı ve sefer başarıyla sonuçlandı.

1166’da Sicilya Kralı I. William ölünce I. Friedrich Sicilya’ya bir sefer başlatmak istedi. Ama, imparatorluğun artan gücünden ürken Papa III. Alexander’ın kışkırtmalarıyla 1168’de Kuzey İtalya kentlerini de kapsayan Lombardiya ittifakı kuruldu. Planlarını bir süre erteleyen I. Friedrich 1174’te küçük bir ordu ile İtalya’ya döndü. Birçok başarısız saldırıdan sonra 1176’da Legnano Savaşı ile kesin yenilgiye uğradı. Aynı yıl Papa ile barış yaptı. 1183’te Konstanz Antlaşması ile de Lombardiya İttifakı ile çatışmaya son verdi.

I. Friedrich Almanya’ya döndüğünde Legnano yenilgisinin sorumlusu olarak gördüğü Alman soyluları ile mücadele etti. Asker göndermeyi reddeden kuzeni Aslan Heinrich’i mahkemeye verdi, Bavyera ve Saksonya’daki topraklarını elinden aldı ve onu sürgüne yolladı.

I. Friedrich, yaşamının son yıllarında oğlu Heinrich’i, Sicilya Kralı II. William’in varisi konumundaki kızı ile evlendirdi. Böylece II. William’in ölümünden sonra İtalya’nın en güçlü krallığı yönetimine geçti. III. Haçlı Seferi nedeniyle Kudüs’e giderken Anadolu’da öldü.

• **KAYNAKLAR:** P. Munz, *Frederick Barbarossa*, 1969; H. Simonsfeld, *Jahrbücher des deutschen Reiches unter Friedrich I.*, 1908; G. Waitz ve B. Von Simon (der.), *Gesta Friedrici I.*, 1912.

• **BAKINIZ:** KILIÇ ARSLAN II.

FRIEDRICH II

(1194-1250)

Kutsal Roma-Germen imparatoru, Sicilya ve Kudüs kralı. Merkezi bir İtalya devleti oluşturmaya çalışmıştır.

26 Aralık 1194'te Ancona (İtalya'da) yakınlarında Iesi'de doğdu, 13 Aralık 1250'de Fiorentino'da (İtalya'da) öldü. I. Friedrich'in torunu, Sicilya Krallığı'nın varisi Konstanz ile VI. Heinrich'in tek çocuğudur. 1197'de babasının ölümü üzerine annesi tarafından Sicilya'ya götürüldü. Annesinin ölümüyle de 1198'de Sicilya kralı oldu. Papa III. Innocentius 4 yaşındaki kralın vasilikliğini ve Sicilya Krallığı'nın bütünlüğünü korumayı üstlendi.

II. Friedrich'in yaşının küçüklüğü Sicilya'da, iktidarı ele geçirme amacı güden soyluların birbirleriyle çatışmasına neden oldu. Almanya'da da Alınan prensleri Friedrich'in amcası Philip ile rakibi Welf ailesinden IV. Otto'yu Almanya kralı seçmişlerdi. Böylece Almanya'da iki başlı bir yönetim oluşmuştu. 1208'de rüştünü ilan eden Friedrich, 1209'da Sicilya'da denetimini sağladı. 1211'de amcası Philip'in ölümü üzerine oğlu Heinrich'i Sicilya kralı yaparak Almanya'ya gitti. 1212'de Frankfurt'ta Alman prensleri tarafından Almanya kralı seçildi. Aynı yıl Fransa ile rakip kral IV. Otto'ya karşı ittifak yaptı. 1214'te IV. Otto'nun Fransa kralı II. Philip tarafından Bouvines'te yenilgiye uğratılması üzerine Papa III. Innocentius tarafından Roma kralı olarak tanındı. 1220'de Roma'da Papa III. Honorius'un elinden imparatorluk tacını giydi.

II. Friedrich Alman prenslerine ayrıcalıklar tanıyarak sorun çıkarmamalarını sağladı ve Sicilya'ya döndü. Müslüman ayaklanmaları bastırdı, ticarete ve bazı üretim kollarına devlet denetimi getirdi. 1226'da Kuzey İtalya'da Cremona'da imparatorluk haklarını belirlemek için bir diyet (meclis) topladı. Fakat imparatorluğun Kuzey İtalya'da egemenlik kurmasına karşı çıkan Lombardiya kentleri bu diyete katılmadı. Aynı nedenle Papa IX. Gregorius da Kudüs seferini ertelediği gerekçesiyle imparatoru aforoz etti. 1228'de doğu seferini başlatan II. Friedrich, Eyyubiler'le anlaşarak Beytlehem, Nasıra ve Kudüs'ü aldı ve Kudüs kralı oldu.

Doğu seferinden dönen II. Friedrich Sicilya'yı kuşatan papalık güçlerini yenilgiye uğratarak aforozu kaldırttıktan sonra, 1231'de devletin merkezileşmesini kurumsallaştıran Melfi Yasası'nı hazırlattı. Feodal devletin yerini merkezi devlete bırakması yönünde önemli bir adım olan bu yasa ile kentlerin özerklikleri kaldırıldı, merkezi bir yargı ve yönetim yapısı kuruldu, dini ayrıcalıklar kısıtlandı. Kentler arasında tek

gümrük tarifesı, ortak altın standardı teşvik edildi, toprak ve şahıs vergisi kondu.

II. Friedrich, Sicilya'da merkezi denetimi sağladıktan sonra Kuzey İtalya'ya ilerledi. Kentlerin büyük bir çoğunluğugücüne boyun eğmesine karşın oğlu Heinrich'in Lombardiya kentleri ile işbirliği yapması üzerine İtalya'da tam bir başarı sağlayamadan Almanya'ya döndü. Heinrich tutuklandı, 1237'de oğlu 9 yaşındaki Konrad'ı Almanya kralı seçti. Aynı yıl Lombardiya kentleri ittifakını Cortenuova'da yenilgiye uğrattı. Bunun üzerine Papa IX. Gregorius tarafından ikinci kez aforoz edildi.

Merkezi bir İtalya devletini amaç edinen II. Friedrich 1237'den sonra Almanya'ya geri dönmedi ve yaşamının kalan yıllarını Sicilya'da geçirdi. Kuzey İtalya kentlerinin ve Papa'nın boyun eğmemesi nedeniyle, İtalya'da savaş yıllarca sürdü. II. Friedrich'in ordusu 1248'de Parma yakınlarında yenilgiye uğradı. İki yıl sonra koşullar yeniden lehine döndüğü sırada II. Friedrich, Almanya ve İtalya'yı kargaşa içinde bırakarak öldü.

II. Friedrich döneminde Sicilya, Arap, Yahudi ve Hristiyan bilim adamları ile önemli kültür merkezlerinden biri oldu. II. Friedrich, Aristoteles ve İbn Rüşd'ün (Averroes) etkisiyle tüm dinlerden bağımsız, doğanın kendi nedenselliğine dayanan bir evren kavramı geliştirdi. Doğa bilimleri ve matematikte gerçeği bulma tutkusu sonucu deneyler ve gözlemler yaptı. Tüm bunlar kilisenin tepkisine yol açtı ve dinsiz olarak nitelendirilmesine neden oldu.

• **KAYNAKLAR:** F. Kampers, *Kaiser Friedrich II. der Wegbereiter der Renaissance*, 1929; E. Kantorowicz, *Kaiser Friedrich II.*, 1927; G. Masson, *Frederick II of Hohenstaufen*, 1957.

• **BAKINIZ:** FRIEDRICH I.

FRIEDRICH II [Büyük]

(1712-1786)

Prusya kralı. Hem savaşçı hem de aydın özelliklere sahip bir kral olarak tanınmıştır.

24 Ocak 1712'de Berlin'de doğdu, 17 Ağustos 1786'da Potsdam'da öldü. Prusya kralı I. Friedrich-Wilhelm'in oğludur. 1730'da bir arkadaşıyla birlikte İngiltere'ye kaçarken yakalandı. Arkadaşı ölüm cezasına çarptırıldı. Friedrich, Kustrin Kalesi'ne hapsedildi. Daha sonra affedilerek bir piyade alayının komutanlığına atandı.

1740'ta babasının ölümü üzerine tahta çıktı. Aynı yıl Alman İmparatoru VI. Charles'ın ölümü üzerine Silezya'yı işgal ederek Avusturya Veraset Savaşı'nı başlattı. 1741'de Mollwitz'de, 1742'de Chotusitz'de Avusturya ordularını yendi. Fransa'nın Prusya'nın yanında yer aldığı savaşta Friedrich 1742'de Silezya'nın büyük bir bölümünü elde etmiş olarak savaştan çekildi. 1744'te Avusturya güçlerini toparlayıp Silezya'yı geri almak isteyince Friedrich yeniden Fransa'nın yanında savaşa katıldı ve Bohemya'yı işgal

etti. 1748'de sona eren savaş sonunda Silezya tümüyle Prusya'nın denetimine geçti.

1756'da Avusturya, Rusya, Fransa ve Saksonya, Prusya'ya karşı birlik oluşturdular. Friedrich bunun üzerine Avusturya'ya saldırarak Yedi Yıl Savaşı'nı (1756-1763) başlattı. 1759'da Ruslar Kunersdorf'da Prusya'yı büyük bir yenilgiye uğrattılar, 1760'ta Berlin'i işgal ettiler. 1761'de Avusturya ve Rus orduları Silezya'ya girdi. Prusya'nın çok güç durumunda kaldığı bir sırada 1762'de Rus çariçesi Elizabeta'nın ölmesi ve Prusya hayranı Çar III. Peter'in başa geçmesi üzerine Rusya savaştan çekildi. Güçlerini toparlayan Friedrich, 1762'de Silezya'yı işgal etti. 1763'te savaşı sona erdiren Hubertsburg Antlaşması'yla Silezya, Prusya'nın denetimine geçti. Friedrich bundan sonra savunmaya öncelik veren ve güçler dengesini korumaya yönelik bir dış politika izledi. 1785'te Bavyera Veraset Savaşı sırasında Avusturya kralı II. Joseph'e karşı Prensler Birliği'ni (Fürstenbund) kurdu.

Friedrich edebiyat ve felsefeyle yakından ilgiliydi. "Aydın despotluğu" diye bilinen bir devlet yönetme anlayışına sahipti. Ona göre devlet kralın kişisel çıkarları için bir araç değildi. Kral mantık ilkelerini temel alarak devletin ve toplumun çıkarlarına hizmet etmeliydi. Friedrich yönetimi sırasında ülkesine göçmenlerin gelmesini teşvik etti, orduyu güçlendirdi, adalet mekanizmasının işleyişini basitleştirdi, yeni okullar açtı, ekonomide üretkenliği artıracak önlemler aldı.

- YAPITLAR (başlıca): *Antimachiavel*, 1740; *Histoire de mon temps*, 1746, ("Döneminin Tarihi"); *De la littérature allemande*, 1780, ("Alman Edebiyatı Üzerine").

- BAKINIZ: FRIEDRICH-WILHELM I.

FRIEDRICH III (1415-1493)

Almanya kralı ve Kutsal Roma-Germen imparatoru. Papanın Roma'da taç giydirdiği son Kutsal Roma-Germen imparatorudur.

21 Eylül 1415'te Innsbruck'ta doğdu, 19 Ağustos 1493'te Linz'te öldü. Babası Avusturya Dükü Ernest'in 1424'te ölümü üzerine V. Friedrich adıyla Stirya ve Karintiya Dükü unvanını aldı ve Aşağı Avusturya'daki Habsburg topraklarının sahibi oldu. Amcasının oğlu olan Almanya Kralı II. Albert 1439'da ölünce Habsburg hanedanının en yaşlı üyesi durumuna geldi. Haziran 1440'ta Aachen'da Almanya kralı seçildi.

Roma kilisesiyle iyi ilişkiler kuran III. Friedrich'in 1448'de papayla imzaladığı Viyana Antlaşması Katolik Kilisesi'nin Alman Kilisesi üzerindeki gücünü artırdı. 1452'deki İtalya gezisi sırasında Lombardiya tacını giyen III. Friedrich 19 Mart 1452'de Papa V. Nicholas tarafından Kutsal Roma-Germen İmparatoru ilan edildi. Böylece papanın Roma'da taç giydirdiği son Roma-Germen imparatoru oldu.

III. Friedrich döneminde imparatorluğun doğu

sınırlarına sürekli bir kargaşa egemen oldu. 1453'te İstanbul'u fethederek batıya doğru ilerlemeye başlayan Osmanlılar'ın 1469 ve 1475'teki saldırılarına karşı kayıtsız kaldı. Macaristan Kralı Matyas (Matthias) Corvinus'un Osmanlı saldırıları karşısında kendisinden istediği yardımı yerine getirmemesi üzerine Matyas 1485'te Avusturya'yı işgal etti. Bu durum karşısında, III. Friedrich Alman prenslerinin ve Macarlar'ın yerini oğlu Maximilian'a bırakmaları için yaptıkları baskıya boyun eğerek Maximilian'ı, 1486'da Almanya imparatoru yaptı.

III. Friedrich ülke yönetimiyle ilgili işlere kayıtsız, önderlik niteliğinden yoksun ve güçsüz bir kişiydi. Yaşamının büyük bir bölümünü büyücülük, simyacılık ve astroloji ile uğraşmakla geçirdi. 53 yıllık iktidarı boyunca ülkesine düzensizlik ve kargaşa egemen oldu. Soyluların kendisinden beklediği reformları yapmaya yanaşmaması, Avusturyalı prenslerin ayaklanmalarına yol açtı. İmparatorluk Diyeti'ne (meclis) sürekli olarak katılmaması ise prensliklerin ve kentlerin, gelecekte hiçbir Alman imparatorunun denetleyemeyeceği bir güce ulaşmalarına ve Alman Birliği'nin sarsılmasına neden oldu.

- BAKINIZ: MAXIMILIAN I.

FRIEDRICH, Caspar David (1774-1840)

Alman, ressam. Romantik Alman manzara resminin en ünlü ustalarından.

5 Eylül 1774'te Pommeranya'da Greifswald'ta doğdu, 7 Mayıs 1840'ta Dresden'de öldü. 1794-1798 arasında, Kopenhag Akademisi'nde Danimarkalı ressam Jensdual (1745-1802) ve Nicolai Abraham Abildgaard'la (1743-1809) çalıştı. 1798'de Almanya'ya döndü, Romantik hareketin merkezi olan Dresden'e yerleşti. Berlin ve Dresden akademilerinde görev aldı. 1835'te bir inme sonucu çalışamaz hale geldi.

Friedrich, Fransız Devrimi sonrasında tüm Avrupa'da dinsel konulu yapıtlara ilginin azalması üzerine bunu yeniden gündeme getiren Romantik akım içinde yer almıştır. İnsanın yalnızlığını, metafizik ve melankolik bir görünüm verdiği dinsel gerçekleri, yaptığı manzara resimlerine simgesel bir örtü altında yerleştirmiştir. Yaşadığı sırada büyük ün yapmasına yol açan çarpıcı ve değişik konuları, genellikle çağının simgesi olarak kabul edilmiştir. Genelinde kötümserlik, yalnızlık ve hüznün duygularının egemen olduğu yapıtları, insanın doğa içinde eriyişini gösterir. Bir kutup kâşifinin buzlar arasına sıkışmış gemisini konu aldığı *Karaya Oturmuş Hoffnung* adlı resmi bunun örneklerinden biridir.

Soğuk renkleri yeğleyen Friedrich'in resimlerinde çoğunlukla, yatay bir ufukla ona bağımlı, ancak önemleri ikinci derecede olan insan figürleri kaynaştırılmıştır. Işığı, izleyicide keskin bir acı ve melankolik bir yalnızlık gibi duygular uyandıracak biçimde kullanır. Metafizik ve ruhsal bir olgu halinde ele alınan insan kaderi bu yapıtların özünü oluşturur.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Dağdaki Haç*, 1807; *Deniz Kıyısında Rahip*, 1808, Eski Saray, Berlin; *Ebem Kuşaklı Manzara*, 1809, Sanat Koleksiyonu, Weimar; *Riesengebirge'de Sabah*, 1811, Eski Saray, Berlin; *Greifswald Limanı*, Eski Ulusal Galerisi, Berlin; *Bohemya Manzarası*, 1815-1820, Devlet Galerisi, Stuttgart; *Penceredeki Kadın*, ykş. 1818, Eski Ulusal Galerisi, Berlin; *Manastır Avlusu*, 1819, Eski Ulusal Galerisi, Berlin; *Ayı Seyreden İki Adam*, 1819, Eski Galerisi, Dresden; *Greifswald'da Çayır*, 1820-1830, Sanat Salonu, Hamburg; *Karaya Oturmuş Hoffnung*, 1821, Sanat Salonu, Hamburg.

- **BAKINIZ:** DELACROIX.

FRIEDRICH-WILHELM

[Büyük Seçici]

(1620-1688)

Prusya dükü. Yönetimi boyunca topraklarını genişletmiş, ülke içinde bir dizi reform gerçekleştirmiştir.

16 Şubat 1620'de Berlin'de doğdu, 9 Mayıs 1688'de Potsdam'da öldü. Seçici (elektör) George Wilhelm'in oğluydu. 1634'te Hollanda'daki Leiden Üniversitesi'ne gitti. Babasının 1640'ta ölümü üzerine Brandenburg seçicisi oldu. 1648'de Otuz Yıl Savaşı'nı sona erdiren Westphalia Antlaşması ile doğu Pomeranya'yı, Kamien'i, Minden'i ve Halberstadt'i elde etti. İsveç ile Polonya arasındaki Birinci Kuzey Savaşı sırasında 1655'te İsveç'le ittifak yaptı. Daha sonra 1657'de taraf değiştirerek Polonya ile ittifaka girdi. Aynı yıl Wehlau Antlaşması'yla Polonya kralı ona Prusya egemen dükü unvanını verdi. 1660'ta yapılan Oliva Antlaşması sonucu Prusya dükü Polonya'dan bağımsız bir devlet haline geldi. Friedrich Wilhelm 1675'te Fehrbellin'de İsveçliler'i yenerek İsveç Pomeranyası'nı ele geçirdi. Ancak 1679'da yapılan Saint-Germain Antlaşması'yla bu bölgeyi İsveç'e geri verdi.

Friedrich-Wilhelm yönetimi sırasında eyaletlerdeki diyetler (meclisler) aracılığıyla kendi ayrıcalıklarını savunan toprak sahibi soylularla uğraşmak zorunda kaldı. Diyetleri ortadan kaldırmak yerine her bir diyetle vergi toplama, görevlileri atama gibi konularda pazarlık ederek kendi yetkilerini büyük ölçüde kabul ettirdi. Her eyaletin Berlin'de kendisinin başkanlık ettiği Özel Meclis'e temsilciler göndermesini sağladı. Kentlerle toprak sahibi soylular arasındaki çelişkilerden yararlanarak gücünü artırdı. Kendine bağlı devletlerde ortak ve sürekli bir vergi sistemini yürürlüğe koydu. Tarımda üretkenliği artıracak projeler başlattı. Orduyu ve donanmayı güçlendirdi. Afrika'da Altın Kıyısı'nda bir koloni oluşturdu. Aynı zamanda köle ticaretiyle uğraşan bir ticaret şirketi kurdu. Kendi topraklarına göçmenlerin yerleşmesini teşvik etti. 1785'ten sonra çok sayıda Fransız Protestan ona bağlı devletlere göç etti. Bu göçler sonucunda Brandenburg, Berlin ve başka birçok bölgede iktisadi yaşam canlandı.

- **KAYNAKLAR:** F. Schevill, *The Great Elector*, 1947.

FRIEDRICH-WILHELM I

(1688-1740)

Prusya kralı. Prusya'yı Avrupa'nın en güçlü devletlerinden biri durumuna getirmiştir.

15 Ağustos 1688'de Berlin'de doğdu, 31 Mayıs 1740'ta Potsdam'da öldü. Babası I. Friedrich'in 1713'te ölümü üzerine tahta geçti. 1715'te İsveç'e karşı Büyük Kuzey Savaşı'na katıldı. 1720'de yapılan Stockholm Antlaşması'yla Doğu Pomeranya ve Stettin'i elde etti.

Friedrich yönetimi sırasında orduyu güçlendirdi. Prusyalı toprak sahipleri kendi hizmetlerinde çalışan köylülerin orduya alınmasını istemedikleri için Friedrich ülke dışından paralı asker getirtti. 1733'te kanton sistemini kurarak köylülerin askere alınmasını olanaklı kıldı. Yönetiminin sonuna doğru ordudaki askerlerin üçte ikisi yabancılardan oluşmaktaydı. 1720'de 40.000 olan ordunun mevcudu 1740'a doğru 80.000'i aştı. Ordunun yönetici kadrolarını Prusyalı büyük toprak sahipleri oluşturmaktaydı. Yüksek disipliniyle Prusya ordusu Avrupa'nın en güçlü ordularından biri durumuna geldi.

Friedrich, ülkesinin iktisadi gücünü artırdı. 1719'da krallığına bağlı topraklarda toprak köleliğini kaldırdı. Feodal nitelikteki zorla alınan vergileri kaldırarak tek bir toprak vergisini yürürlüğe koydu. Köylülerden daha etkin bir biçimde vergi toplanmasını sağladı. Ülke ekonomisini kendine yeterli bir duruma getirmek için çaba gösterdi. Ülke içindeki sanayinin gelişmesinde devlete yönlendirici bir rol verdi. Ülke dışından ithal edilen mallar üzerine vergiler koydu. Temel tüketim maddelerini vergilendirdi. Öte yandan devlet harcamalarını kontrol etmek için Genel Maliye Kurulu'nu kurdu.

Friedrich, devlet yönetimini de etkin bir duruma getirdi. Yöneticilerin sorumluluk alanları tanımlandı. Prusyalı büyük toprak sahiplerinin yönlendirdiği bir bürokrasi oluşturdu. Devlet yönetiminin en önemli kurullarından biri kral ve yardımcılardan oluşan *Cabinetsministerium* idi. 1728'de Dışişleri Bakanlığı 1738'de Adalet Bakanlığı oluşturuldu. Devlet Konseyi (Staatsrat) yasama, din ve eğitim konularıyla ilgileniyordu. Kralın başkanlık ettiği Genel Kurul (Generaldirectorium) devlet yönetimi ve maliye alanlarında önemli yetkilere sahipti. Ayrıca yerel yönetimle ilgili kurullar da oluşturuldu.

- **BAKINIZ:** FRIEDRICH II [Büyük].

FRIEDRICH-WILHELM IV (1795-1861)

Prusya kralı. Muhafazakâr görüşleri benimsemiş, 1848 Devrimi'yle elde edilen kazanımları geriye götürmeye çalışmıştır.

15 Ekim 1795'te Berlin'de doğdu, 2 Ocak 1861'de Potsdam'da öldü. III. Friedrich-Wilhelm'in oğludur. 1813-1815 arasında Napoléon'a karşı Alman Kurtuluş Savaşı'na katıldı. Alman romantik hareketinden etkilenen Friedrich, F.K. von Savigny, F.W.S.von Schelling, L.von Ranke ve romantik hareketin diğer önderleriyle arkadaşlık kurdu. Muhafazakâr görüşlere sahipti. Ona göre liberalizm devrim anlamına gelmekteydi, Fransız Devrimi'nin ideallerine de karşıydı.

Friedrich 1840'ta tahta geçti. Basın üzerindeki sansürü azalttı ve dinsel özgürlüğü güvence altına aldı. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu ideallerine ve kralların tanrısal haklarına inanan Friedrich, babası tarafından söz verilmiş olan liberal bir anayasa çıkarmaya yanaşmadı ve liberalleri bu konuda yıllarca oyaladı. 1847'de baskılar karşısında Birleşik Meclis'i toplamak zorunda kaldı. Ancak bu meclis temsili bir halk meclisi niteliğini taşıymıyordu. Geleneksel nite-likteki eyalet meclislerinden gelen temsilcilerin oluş-turduğu bir kuruldu ve düzenli olarak toplanma hakkına sahip değildi.

1848'de Berlin'de içinde liberal unsurların da yer aldığı bir ayaklanma oldu. Taviz vermek zorunda kalan Friedrich bir Prusya ulusal meclisi topladıysa da liberal harekete karşı direnmeyi sürdürdü ve Brandenburg kontu olan amcasını başbakan olarak atadıktan sonra meclisi dağıttı. Ancak 5 Eylül 1848'de yeni bir anayasanın kabul edilmesini önleyemedi. Bu anayasa tam anlamıyla liberal olmasa bile Friedrich'in tepkisini çekecek özelliklere sahipti.

Friedrich yönetiminin son döneminde 1848 Anayasası'nı geriye yönelik olarak değiştirdi. Genel ve eşit oy hakkı yerine seçmenleri gelir düzeylerine göre üç gruba ayıran bir oy verme sistemini yürürlüğe koydu. Monarşi yanlısı ordu ve bürokrasiyi güçlendirdi. Muhafazakâr nitelikteki bölge ve eyalet meclislerini yeniden kurdu. 1857'de felç oldu. 1858'de kardeşi Wilhelm onun vekili olarak ülkeyi yönetmeye başladı.

• BAKINIZ: WILHELM I.

FRIES, Charles Carpenter (1887 - ?)

ABD'li dilbilimci. Uygulamalı dilbilim ve dil öğretimi alanlarındaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

29 Kasım 1887'de Pennsylvania'da doğdu. Lisans öğrenimini Bucknell Üniversitesi'nde tamamladı. Li-

sansüstü öğrenimine Chicago Üniversitesi'nde başladı, doktorasını 1915'te Ann Arbor'daki Michigan Üniversitesi'nde verdi. Aynı yıl bu üniversitede öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı ve bu görevi yaşamının sonuna değin sürdürdü. 1936-1940 ve 1945-1947 arasında Amerikan Dilbilim Kurumu'na bağlı yaz kurslarını yönetti. 1941'de Michigan Üniversitesi'nde yabancı öğrencilere İngilizce öğretmek üzere İngiliz Dili Enstitüsü'nü (ELI) kurdu ve 1956'ya değin bu kuruluşun başında kaldı. 1954-1955 arasında Almanya'daki Mainz Üniversitesi'nde konuk profesör olarak bulundu. Dil öğrenimi ile ilgili konularda Dışişleri Bakanlığı'nda da görev aldı.

Charles Fries dilbilimde yapısalcı (*structuralist*) yaklaşımı benimsemiştir. Bu yaklaşımın yöntemlerini kullanarak 1940'ta *American English Grammar* ("Amerikan İngilizcesi'nin Dilbilgisi") başlıklı bir kitap yazmıştır. Fries daha çok uygulamalı dilbilim ve dil öğrenimi alanlarındaki çalışmalarıyla tanınır. Yapısalcı yaklaşımı yabancı dil öğretimine uygulayarak kendi yöntemini (*Aural-Oral*) geliştirmiştir. Bu yöntemi kullanarak İngiliz Dili Enstitüsü'nde çalışanlarla birlikte Latin Amerikalı öğrenciler için altı ciltlik bir İngilizce kitabı yazmıştır. Daha sonra yabancılara İngilizce öğretmek amacıyla altı kitaplık *Fries American English Series*'i ("Fries Amerikan İngilizce Dizisi") hazırlamıştır. Bu kitaplar 1950'lerin sonundan 1960'ların ortalarına değin İstanbul'daki Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nde İngilizce öğretiminde kullanılmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *The Teaching of the English Language*, 1927, ("İngilizce'nin Öğretimi"); *The Inflections and Syntax of American English*, 1939, ("Amerikan İngilizcesi'nde Bükümler ve Sözdizimi"); *Language Study in American Education*, 1940, ("Amerikan Eğitiminde Dil Öğrenimi"); *English for Latin American Students*, 6 cilt, 1942-1944, ("Latin Amerikalı Öğrenciler İçin İngilizce"); *Fries American English Series*, 6 kitap, ("Fries Amerikan İngilizcesi Dizisi"); *Linguistics and Reading*, 1962, ("Dilbilim ve Okuma").

• BAKINIZ: BLOOMFIELD.

FRIES, Jacob (1773-1843)

Alman, filozof ve tanrıbilimci. Gerçeklerin duyularla değil sezgiyle kavranabileceği görüşünü savunarak Jacob'i'nin bilgi kuramını geliştirmiştir.

Fries Jacob Friedrich, 23 Ağustos 1773'te Prusya'nın Barby ilinde doğdu, 10 Ağustos 1843'te Jena'da öldü. İlköğrenimini "Moravyalı Kardeşler Tarikatı" adı verilen bir kurumda, din bilgileri edinerek bitirdi. 1886'da Leipzig'e gitti. Garv'dan mekanik, fizik ve felsefe, Platener'den ruhbilim, sonra Jena Üniversitesi'nde, Fichte'den felsefe okudu. Burada Kant felsefesini daha yakından tanıma olanağı buldu. Bir süre İsviçre'de eğitmen olarak görev aldı. *De Intellectualis Intuitione* ("Sezgi Anlığı Üstüne") adlı çalışmasıyla doçent oldu. 1805'te Heidelberg Üniversitesi'nde felsefe ve matematik okutmakla görevlendirildi.

1816'da Jena Üniversitesi'nde fizik ve matematik okuttu. Bir süre görevden ayrılmak zorunda kaldı, 1825'te yeniden Jena Üniversitesi'nde profesör olarak çalışmaya başladı. Bu görevini 1838'e değin sürdürdü.

Fries'in felsefeye yaklaşımı ilkin tanrıbilim, sonra Kant ve Jacobi'nin görüşlerini incelemekle başlamıştır. Kant'ın felsefesinden eleştiriyi, Jacobi'nin düşünce dizgesinden inani temel olarak alan Fries'in çalışma odağını bu iki filozofu birbiriyle uzlaştıрма

girişimi oluşturur. Kant'ın eleştirisinde usun egemenliğini, gerçekleri kavramak için yeterli bulmayan Fries, Jacobi'nin sezgi kuramını, kendi anlayışına daha yatkın görerek felsefe sorunlarının, özellikle bilginin aydınlığa kavuşturulmasında yöntem olarak benimsemiştir. Fries, bilgi sorununun çözümünde bütün gücünü sezgiye bağlamış, sezgiyi, bilmenin, anlamının temel ilkesi saymıştır.

Fries'e göre bilmenin biri dolaylı, öteki dolaysız olmak üzere iki yolu vardır. Bu iki yol da sezgide birleşir. Bir nesnenin yeterince bilinip bilinmediğini, o nesneyle ilgili bilgilerin nedenini araştırmak, onun duyularla sağlanan sezginin gerekli düzeni içindeki yerini bulmaya çalışmak, dolaylı bilmedir. Bu tür bilmekle edinilen bilgi de dolaylı bilgidir. Dolaylı bilgide, öznenin nesneye yaklaşımı, başta duyular olmak üzere, değişik varlıklar aracılığıyla olur. Yalnız ustan kaynaklanan, dış nesnelerle bağlantılı olmayan düşünceler, sevgi, güzellik, saygı, erdem, yücelik duyguları gibi tinsel durumlar doğrudan doğruya bilinir. Bunların bilgisi de dolaysız bilgidir. Bu bilgi türünde özne ile nesne arasında aracı yoktur, bilinenle bilen özdeş varlık ortamındadır. Bilmenin ilkesinin sezgi olmasına karşın, iç sezgi ile duyulara özgü sezgi ayrılır. Duyulara dayalı sezgiyle sonsuz gerçekleri bilme, kavrama olanağı yoktur. Bu gerçekler, kendi yapıları ve nitelikleri yüzünden, duyularla ilgili sezginin sınırlarını aşar, daha güçlü bir sezgiyi gerektirir, bu da içsezgidir. İçsezginin, dış nesneleri tanımaya yarayan, duyu verileriyle ilgisi yoktur, o yalnız iç evrende bulunan gerçekleri kavramaya yarar.

Dışta bulunan nesnelerin yalnız görünüşlerini, özneye veriliş biçimlerine göre, kavrama olanağı vardır. Bunu sağlayan da duyulara dayalı sezgidir. Duyulara dayalı sezgi dış nesnelerin görünüşlerini anlığı verir, anlık da onları kendi kavramlarına göre düzenler, biçimlendirir, kavranır duruma getirir. İşte bilmek adı verilen olay, duyulara dayalı sezgi ile anlığın kavramları arasındaki işbirliği sonucu gerçekleşir. Bilmek eylemi gerçekleştikten sonra, salt usun doğru, iyi, güzel gibi sonsuz kavramlarına göre inanmak olayı başlar. Bilmek ve inanmak bağlantısının ardından, kendi kendine varolan nesnelerin yarattığı önduygu ortaya çıkar. Önduygu bilmekle inanmak arasında bütünleştirici bir varlık niteliği taşır. Fries'e göre önduygu, duyulurüstü olanın duyularla kavranan varlıklar içinde, bilinmesini sağlar. Burada bilmek, inanmak, önduygu gibi üç aşama ortaya çıkar, buna bilginin aşamaları denir. Bu bilgi aşamaları, kişide, üç ayrı yetinin bulunması sonucudur. Bu yetiler de Bilgi, Gönül, Çaba'dır. Bilginin amacı doğru, gönülün amacı güzel, çabanın amacı ise iyi adını alır.

Fries'in geliştirdiği varlık kuramına göre metafizik öznel bir varlık alanıdır, bu nedenle onun bilgisi de öznelidir. Bu alanda bilen özne ile bilinen nesne özdeş varlık ortamındadır. Bilen özne ancak kendi kendisiyle karşılaştırılabilir, başka bir ölçü bulma olanağı yoktur. Bilen öznenin ürettiği düşünceler de birbirinin ölçüsüdür, aralarında bir uyumun bulunup bulunmadığı araştırılabilir, ancak kendi varlık alanları dışında, onları denetleyebilecek bir ölçü bulunamaz. Özne, kendine yabancı olan, kendi varlık alanı dışında kalan nesnelerle hangi ilkeye dayanarak bağ-

Dolaylı bilgi, dolaysız bilgi

Duyu sezgisi, içsezgi

Bilen özne, bilinen nesne

Dolaylı Bilgi

Bilgi sorununun çözümünde, ortaya atılan kuramların hepsinde, özne-nesne bağlantısı ağırlık kazanır. Bilen öznenin karşısında bilinen nesne bulunur. Bilen özne de, bilinen nesne de birer varlıktır. Bilinen nesne, bilen özneye karşı ilgisizdir, bilgiyi oluşturan ilginin kaynağı bilen öznedir. Fries, bilme eylemini sezgiye dayandırırken, bilen öznenin karşısında bilgiyi sağlayan iki yolun bulunduğunu ileri sürer. Bunlardan biri duyulardır. Duyularla sağlanan bilgi dolaylı bilgidir. Öteki duyularla ilgisi olmayan, doğrudan doğruya öznenin kendinden kaynaklanan, daha çok tinsel varlık alanını ilgilendiren bilgidir, bu dolaysızdır. Fries'in geliştirdiği bu bilgi kuramı felsefe tarihi boyunca sürüp giden bir soruna getirilen uzlaştırmacı çözümdür. Platon'un ileri sürdüğü kurama göre bilginin kaynağı duyular değildir, tinsel evrende bulunan ideallerdir. Duyularla sağlanan bilgi ölümsüz ve kesin gerçeklik taşıyan ideaya benzediği oranda doğrudur. Duyuların bildirdiği ancak, kesin gerçek olan ideaların bu evrendeki yansımalarıdır. Yansıma bir görünüştür, ona bakarak gerçek olan idea anımsanır, böylece bilgi oluşur. Öyleyse duyu bilgisi gerçek varlığı anımsatmaya yarayan, bir görünüşün izlenimi olmaktan öteye geçemeyen bilgidir. Platon'un bu görüşüne karşı, kesin ve doğru bilginin anımsama yoluyla değil, duyularla sağlanan bilgi olduğu görüşü ortaya atılmıştır. Biri duyulara, öteki idea öğretisine dayanan bu iki ayrı görüşü zaman zaman uzlaştırmaya girişimleri yapılmıştır. Bu uzlaştırmada genellikle sezgi kavramına ağırlık verilir.*

Augustinus için gerçek bilginin duyularla ilgisi yoktur. Onun yolunda giden bütün tanrıbilimciler de bu görüşe katılır, bilginin kaynağını duyularda değil tinde, inanda, Tanrı kayrasında ya da tanrısal sezgide ararlar. Hümanizm ve Rönesans dönemlerinde usun denetiminden geçen duyu bilgisine önem verilir. Descartes* ise insanı iki ayrı tözden kurulu bir bütün sayarak bilgiyi de doğuştan ve sonradan kazanılan diye iki kaynağa bağlar. Doğuştan bilgi dolaysız, duyu bilgisi dolaylı diye nitelenebilir. Kant*, Fichte*, Schelling*, Hegel* gibi Alman İdealistleri de us ile duyu bilgisini birbirinden ayırır. İslam düşüncesinde dolaysız bilgi içedoluş ve sezgi gibi iki kaynaktan gelir.*

landı kurduğunu, dış nesnelerden hangi koşullara göre etkilendiğini bilecek durumda değildir.

Fries'in bilgi konusunda ileri sürdüğü başka bir düşünceye göre, bilgi öznenin kendi kendisini bilmesidir, bu nedenle duyuların sezgiden kaynaklanan bilgisini nedensellik ilkesine bağlamak konuya açıklık getirmez. Bilginin gerçekliği, konular arasında bulunduğu ileri sürülen ilişkilerle bağlantılı değildir. Burada ancak bilgiler arasında bir uygunluk, bir uyum söz konusu olabilir. Bilginin, gerçekliği söz konusu edilirse, özüne bakma gereği vardır, bu nedenle ilkel bilgi doğrudur, bu konuda usun yanıldığı, yetersiz kaldığı ileri sürülemez.

Bütün bilgi sorunlarını ruhbilim ilkelerine göre çözmeye çalışan Fries'e göre dışta bulunan nesneler fizik bilimini, tüm tinsel nesneler de ruhbilimi ilgilendirir. Kişi yaşadığı evrende biri tinsel, öteki somut olmak üzere iki ayrı varlık ortasındadır. Bu nedenle bütün sorunların çözümünde deneyci, uygulamalı felsefe görüşlerine dayanılarak elde edilen ilkeler düzenleyici niteliktedir. Gerçek felsefede kaynağa gitme, çözümleyici yönetime bağlanarak çalışma temel ilkedir. Bu yöntem anlığın ana kavramlarını bulmaya olanak sağlayan verilere dayanır. Belli, değişmez gibi görünen kurgulara saplanmak anlığın çalışma hızını azaltarak verimini düşürür. Kurguya kapılmasına karşın kişide, sonlu aşma gücü yoktur.

Fries'e göre sonsuz ancak inanla kavranabilir. İnan ise bilgiyi kuşatan, onu belli bir ortamın içine iten, sınırların ortadan kaldırılmasını amaçlayan düşüncelerin doğduğu yerden başlar. Bu nedenle inanın kaynağı yadsımadır. Uzay, zaman ve bütün kategoriler bağımsız birer varlık değildir, duyularla sağlanan verilere tinin kattığı önsel (*a priori*) biçimlerdir (*formae*). Duyular evreni salt olayların evrenidir, bu olaylardan alınan izlenimler birbiri ardınca dizilir, hepsi de sezgi, olay ve deneydir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Wissen, Glaube, Ahndung*, 1805, ("Bilim, İnan, Ceza"); *Neue Kritik der Vernunft*, 1807, ("Usun Yeni Eleştirisi"); *Handbuch der praktischen Philosophie*, 1818, ("Uygulamalı Felsefe Elkitabı"); *Handbuch der psychologischen Anthropologie*, 1820, ("Ruhbilim Antropolojisinin Elkitabı"); *Versuch Einer Kritik der Wahrscheinlichkeitsrechnung*, 1842, ("Olasılık Hesabının Bir Eleştirisi Denemesi"); *Politik oder philosophischen Staatslehre*, (ö.s.), 1848, ("Siyasal ya da Bilgece Devlet Öğretisi").

• **KAYNAKLAR**: K.H.Bloching, *Jacobi und J.Fries's Philosophie als Theorie der Subjektivität*, 1870; J.Hasenfuss, *Die Religionsphilosophie bei J.Fries*, 1937.

• **BAKINIZ**: F.H. JACOBI, KANT.

FRISCH, Karl von (1886-1982)

Avusturyalı zooloji bilgini. Böceklerin davranış ve duyu fizyolojisi üzerinde çalışmış, arıların "dans" yoluyla aralarında iletişim kurduklarını göstermiştir.

20 Kasım 1886'da Viyana'da doğdu, 12 Haziran 1982'de öldü. Bir profesörün oğlu olan Frisch'in daha küçük yaşlarda hayvanlar ilgisini çekti. Böceklerin görme duyusu konusunda önemli çalışmaları bulunan akrabası Sigmund Exner (1846-1926) tarafından balalarını üzerine çalışmaya yöneltilen Frisch, Münih Üniversitesi'nde Richard von Hertwig'le (1850-1937) çalıştı ve 1910'da zooloji doktorasını aldı. 1925'ten başlayarak Münih Zooloji Enstitüsü'nün başkanlığını yaptı ve II. Dünya Savaşı nedeniyle kesintiye uğrayan bu görevini 1958 yılına değin sürdürdü. Royal Society ve ABD Ulusal Bilimler Akademisi üyeliğine seçilen Frisch, hayvan davranışlarını inceleyen bir bilim dalı olan etoloji alanındaki çalışmalarıyla 1973'te Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü Konrad Lorenz ve Nikolaas Tinbergen ile paylaştı.

Pavlov'un geliştirdiği koşullama yöntemini etolojiye uygulayan von Frisch, böcek ve balıkların bir ödülle birlikte sunulan değişik uyaranlara gösterdikleri tepkileri ve kendi doğal ortamlarındaki davranışlarını inceleyerek duyularındaki keskinliği saptadı. Böylelikle balıkların ısıtma ve renkli görme, böceklerin de polarılmış ışığı algılama yeteneklerini ortaya çıkardı.

Etoolojide en önemli çalışması balalarının duyu fizyolojisi konusunda olan Frisch, 1945'te işçi balalarının besin kaynaklarıyla ilgili olarak aralarında simgesel bir iletişimde bulunduklarını gösterdi. Kovanın çevresinde belirli bir besin kaynağı bulan bir balasının, bu bilgiyi "sallanım dansı" adını verdiği özel bir "dil"le kovadaki diğer arılara ilettiğini bulan Frisch, yıllar süren titiz bir çalışma sonucu dans dilini çözmeyi başardı. Besin kaynağından geri dönen arı, kovanın dikey yüzeyi üstünde, "düz uçuş" adını verdiği bir dansla birleştirilmiş iki halkadan oluşan bir "8" şekli çizerek gerekli bilgileri aktarıyordu. Düz uçuşun tam dikey bir çizgiyle yaptığı açı, kovandan çıkıldıktan sonra Güneş'e göre nasıl bir açıyla yol alınması gerektiğini gösterirken, "8"i tamamlamak için gereken dans süresi de besin kaynağının ne kadar uzakta olduğu konusunda bilgi veriyordu. Frisch, daha sonra yaptığı ayrıntılı incelemelerde dansla besin kaynağının zenginliği arasında bir bağ olabileceğini gösterdiği gibi, dans ederek bilgi veren arının, kaynaktan kovana uçarken karşılaştığı rüzgârı bile hesaba kattığını da buldu.

Frisch'in ortaya çıkardığı, omurgasızlarda bilinen en karmaşık iletişim sistemi olan dans dili gerek hayvanlar arasındaki iletişime ışık tutması, gerek basit bir sinir sisteminin bile oldukça gelişmiş bir algılama ve iletişim mekanizmasına olanak tanıdığını göstermesi bakımından önemlidir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Du und das Leben*, 1955, ("Sen ve

Yaşam"); *Tanzsprache und Orientierung der Bienen*, 1965, ("Arılarda Dans Dili ve Yön Saptama").

• **BAKINIZ:** LORENZ, N. TINBERGEN.

FRISCH, Max (1911)

İsviçreli mimar, roman ve oyun yazarı. Yapıtlarında, kişinin kendi gerçek varlığını araştırmasından kaynaklanan "özdeşlik sorunu" üstünde durmuştur.

15 Mayıs 1911'de Zürih'de doğdu. Zürih Üniversitesi'nde Alman edebiyatı okurken 1933'te babasının ölümüyle öğrenimini bırakıp gazeteciliğe başladı. Aynı yıllarda Macaristan, Çekoslovakya ve Balkan ülkelerine geziler yaptı, Türkiye'ye kadar gitti. Bu yolculuğun notlarını gazetelerde yayımladı. 1936-1940 arasında Zürih Teknik Üniversitesi'nde mimarlık okudu. 1939'da İsviçre'de seferberlik ilan edilmesi üzerine o da sınıra gönderildi. Savaş anılarını 1940'ta yazdığı ilk güncesinde anlattı. 1940'ta Zürih'te bir mimarlık bürosu açtı ve katıldığı bir proje yarışmasında birinci oldu. Bundan sonraki yıllarda yazarlıkla mimarlığı birlikte sürdürdü. 1946-1949 arasında savaşta çıkmış komşu ülkelere yaptığı yolculuklarda Brecht, Thornton Wilder gibi çağın önde gelen yazarlarıyla tanışma olanağı buldu. 1952'de ABD'ye giderek San Francisco ve New York'ta, daha sonra da Meksika'da bir süre kaldı. *Homo Faber* (Çarpık Sevda) ve *Stiller* (Cezaevi Günleri) romanlarında bu yolculuğun izleri görülür. *Cezaevi Günleri* romanıyla 1955'te Wilhelm Raabe Ödülü'nü, 1958'de Georg Büchner Ödülü'nü, *Andorra* oyunuyla 1962'de *Die Welt* gazetesinin Genç Kuşak Ödülü'nü kazandı. Zürih PEN Club üyesidir. 1955'ten beri serbest yazar olarak Zürih'de yaşamaktadır.

Frisch, oyun, roman ve günce türlerinin her üçünde de yapıtlar vermiştir. Yapıtlarında Kierkegaard ve Heidegger felsefesinden yola çıkarak insanın gerçek varlığını nasıl gerçekleştirebileceğini araştırır. İnsanın kendi kendisiyle özdeşliğini, çevre tarafından algılanan kişiliğiyle kendisinin gerçekleştirmek istediği kişiliği arasındaki uyumsuzluğu ele alan yapıtlarının başında *Andorra*, *Biographie* ("Biyografi") gibi oyunları ve *Cezaevi Günleri*, *Mein Name sei Gantenbein* ("Adım Gantenbein'miş") gibi romanları gelir. Frisch, insanın bu doğrultudaki arayışlarını engelleyen başlıca etkenler arasında günlük yaşamın tekdüzelikliğini, çevrelerinin insanları kendi görmek istediği biçimde görmesini ve onlar için kesin tasarımlar yapmasını gösterir. Kesin tasarımlardan kurtulmanın tek yolu ise insanlığı sevmektir.

Frisch kendisine en çok ün sağlayan, "öğretisiz öğretiyi-oyunu" diye tanımladığı *Biedermann und die Brandstifter*'de (Biedermann ve Kundakçılar) rahatına düşkün, her şeyden önce kendi çıkarını düşünen bir küçük burjuva örneğinde, çağımızın çıkarıcı insanını eleştirir. Oyunlarında Brecht'den farklı olarak daha çok bireysel sorunlar işlemesine karşın, yapı olarak

Epik tiyatrodan yararlanmıştır.

Frisch'in üç güncesi, kendi yaşamından önemli olaylara, edebiyat ve genel konulardaki görüşlerine, yazarlarla yaptığı tartışmalara yer verdiği yapıtlardır. Ayrıca, günce türünün anlatım biçimini, taslak ve kesinleşmemiş olma nitelikleri içerdiği için, benimsemiş, bu anlatım biçimini *Cezaevi Günleri*, *Çarpık Sevda* gibi romanlarında da uygulamıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Roman: Bin oder die Reise nach Peking*, 1945, ("Ben ya da Pekin'e Yolculuk"); *Stiller*, 1954, (*Cezaevi Günleri*); *Homo Faber*, 1957, (*Çarpık Sevda*); *Mein Name sei Gantenbein*, 1964, ("Adım Gantenbein'miş"). *Öykü: Montauk*, 1975; *Blaubart*, 1982, ("Mavisakal"). *Günce: Blätter aus dem Brotsack*, 1940, ("Ekmek Torbasından Notlar"); *Tagebuch 1946-1949*, 1950, ("Günce 1946-1949"); *Tagebuch 1966-1971*, 1972, ("Günce 1966-1971"). *Oyun: Nun singen sie wieder*, 1945, (Gene Başladılar Şarkılarına); *Die chinesische Mauer*, 1947, ("Çin Seddi"); *Don Juan oder die Liebe zur Geometrie*, 1953, (Don Juan ya da Geometri Sevgisi); *Biedermann und die Brandstifter*, 1958, (Biedermann ve Kundakçılar); *Die grosse Wut des Philipp Hotz*, 1958, (Philipp Hotz'un Büyük Öfkesi); *Andorra*, 1961; *Biographie*, 1967, ("Biyografi"); *Triptichon*, 1978, ("Triptikon").

• **KAYNAKLAR:** G.Aytaç, *Çağdaş Alman Edebiyatı Tarihi*, 1983; Bänziger, *Frisch und Dürrenmatt*, 1962; N. Kuruyazıcı, *Max Frisch'in Oyunlarında Kişinin Kendini Gerçekleştirme Çabası*, 1979; H. Mayer, *Dürrenmatt und Frisch*, 1963; E. Stäuble, *Max Frisch, Gedankliche Grundzüge in seinem Werk*, 1967; Y. Özoguz, *Max Frisch'de Hayat ve İnsan Sorunu* (Stiller ve Homo Faber Romanlarında), 1975.

• **BAKINIZ:** BRECHT, HEIDEGGER, KIERKEGAARD.

FRISCH, Ragnar (1895-1973)

Norveçli iktisatçı. Ekonometrinin bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasına ve gelişmesine öncülük etmiştir.

3 Mart 1895'te Oslo'da doğdu, 21 Ocak 1973'te aynı kentte öldü. Bir kuyumcunun oğluydu. Çalışma yaşamına kuyumcu çırağı olarak başladı, sonra Oslo Üniversitesi'nde iktisat öğrenimi gördü. 1919'da üniversiteyi bitirdikten sonra iktisat ve matematik öğrenimi için Fransa, Almanya, İngiltere, ABD ve İtalya'da bulundu. Yurduna döndükten sonra 1926'da matematiksel istatistik alanındaki çalışmasıyla Oslo Üniversitesi'nden doktorasını aldı. ABD'de Yale Üniversitesi'nde bir yıl konuk profesör olarak çalışan Frisch Norveç'e döndü ve 1928'de Oslo Üniversitesi'ne öğretim üyesi olarak atandı. 1965'te emekli oluncaya dek bu görevini sürdüren Frisch, Oslo Üniversitesi İktisat Enstitüsü yöneticiliğinde de bulundu ve uzun bir süre *Econometrica* dergisinin yayım yönetmenliğini yaptı. İktisat bilimine katkısı nedeniyle 1961'de İtalya'daki Academia Nazionale dei Lincei'nin Antonio Feltrinelli ödülünü, 1969'da ise ekonometrinin iktisadi süreçlerin çözülmesinde kullanılmasına yaptığı katkı nedeniyle Hollandalı iktisatçı Jan Tinbergen ile birlikte iktisatta ilk Nobel

Ödülü'nü aldı. Başta Hindistan olmak üzere çok sayıda az gelişmiş ülkede danışman olarak çalıştı.

Ekonometrik tekniklerin geliştirilmesinde ve ekonometrinin bir bilim dalı olarak gelişmesinde önemli bir rol oynayan Frisch'in katkıları yalnız bu alanla sınırlı kalmamıştır. 1931'de, Irving Fisher'in öngördüğü şekliyle ideal bir indeksin sahip olması gereken tüm nitelikleri sağlayacak bir indeks kurulamayacağını göstermiştir. Yine aynı yıllarda, kişilerin ekonomik davranışlarından yola çıkarak farksızlık fonksiyonları konusunda sonuçlara ulaşılabilirliğini sergilemiş, farklı gelirlerin marjinal faydaları arasındaki ilişkiyi ölçmeye çalışmıştır. İktisadi dalgalanmalara ve sermaye kuramına ilişkin çalışmaları da vardır.

"Makroiktisat" ve "ekonometri" terimlerini ilk kez kullanan Frisch, 1930'larda *Ekonometri Derneği*'nin kurulmasına ve *Econometrica* dergisinin yayımlanmasına öncülük etmiştir. Bu derginin ilk sayısında çıkan başyazısında, ekonometriyi, "iktisadi sorunlara gerek kuramsal gerek ampirik açıdan niceliksel olarak yaklaşım" olarak tanımlamıştır. Talep eğrilerinin ekonometrik tahmininde önem taşıyan belirlenme sorunu, regresyon denklemlerindeki bağımsız değişkenlerin seçiminde karşılaşılan sorunlar ve bağımsız değişkenlerin birbirleriyle ilişkili olmaları durumunda ortaya çıkan sorunlarla ilgili önemli katkılarda bulunmuştur. Frisch'in bu alanlardaki katkıları günümüzde büyük ölçüde aşılmıştır.

Özellikle 1960 sonrasında giderek artan ölçüde iktisadi planlama konusuna eğilen Frisch, bu alanda pek çok ürün vermiş, ülkesindeki planlama mekanizmalarını büyük ölçüde etkilemiştir. Planlama konu-

sunda en çok ilgi duyduğu alan toplumun tercih fonksiyonunun belirlenmesi olan Frisch'in planlamaya ilişkin çalışmalarının temel ölçütü, toplumdaki güç yapısını veri olarak alması, genellikle gelişmiş kapitalist ülke koşullarının ve serbest piyasa ekonomisinin varlığını varsaymasıdır. Bu nedenle, planlamaya ilişkin çalışmalarının az gelişmiş ülkelere ve sosyalist ülkelerdeki planlama süreçlerine uygulanabilirliği yok denecek derecede azdır. Frisch yaşamının son yıllarında ekonometrinin kötü kullanımına karşı çıkmış ve iktisat kuramından kopuk, ekonometrik yöntemlerle spekülasyona ağırlık veren çalışmaları "playometri-ca", yani bir çeşit "oyun" olarak nitelmiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *New Methods of Measuring Marginal Utility*, 1931, ("Marjinal Faydanın Ölçülmesinde Yeni Yöntemler"); *Pitfalls in the Statistical Construction of Demand and Supply Curves*, 1933, ("Arz ve Talep Eğrilerinin İstatistiksel Çizimindeki Tuzaklar"); *Mathematical Statistics*, 1951, ("Matematiksel İstatistik"); *Planning for India: Selected Explorations in Methodology*, 1960, ("Hindistan İçin Planlama: Yöntem Araştırmalarından Seçmeler"); *A Generalized Form of the REFI Interflow Table*, 1964, ("REFI Akımlararası Tablonun Genelleştirilmiş Bir Şekli"); *Theory of Production*, 1965, ("Üretim Teorisi"); *Rational Price Fixing in a Socialistic Society*, 1966, ("Sosyalist Toplumlar Rasyonel Fiyatlandırma"); *From Utopian Theory to Practical Applications: The Case of Econometrics*, 1970, ("Ütopik Kuramdan Pratik Uygulamalara: Ekonometrinin Durumu"); *Economic Planning Studies: A Collection of Essays*, (ö.s.), 1976, ("İktisadi Planlama İncelemeleri: Bir Denemeler Derlemesi").

Ekonometri

İktisat bilimi geliştikçe, deneysel araştırmalar artarken, matematik kuramından ve istatistik tahminden de gitgide daha fazla faydalanılmaya başlandı. Ekonometri'nin, iktisadın bir bilim dalı olarak kimliğine kavuşması 1920'lere rastlar. 1930'da Ragnar Frisch'in, Irving Fisher'in* yardımıyla uluslararası nitelikte Ekonometri Derneği'ni kurması ve *Econometrica* dergisinin çıkmaya başlaması, ekonometrinin gelişmesinde önemli rol oynadı.

İktisat kuramı, bir iktisadi değişkenin belli koşullar altında belli bir değişiklik karşısında ne yönde bir tepki göstereceği konusunda bir öngörü sağlar, fakat genellikle tepkinin büyüklüğü konusunda bir öngörü sağlamaz. İktisadi değişkenler arasındaki bağıntının ölçülmesi ve öngöründe kullanılması ekonometrinin görevidir.

Ekonometrinin, istatistik yöntemler ve testler yanında, kendine özgü yöntemleri ve testleri de vardır. Bunun için ekonometri, istatistik yöntemlerin iktisadi verilere uygulanması biçiminde tanımlanamaz.

İktisat kuramı hipotezler sağlar, ekonometri, bu hipotezlerin gerçeğe uygunluğunu araştırır. Örneğin, iktisat kuramı, cari tüketimin (C) cari kullanılabilir gelirin (Y) doğru orantılı bir

fonksiyonu olduğu hipotezinde bulunuyorsa, iki değişkenli bir regresyon modelinden faydalanılabilir:

$$C_t = \alpha + \beta Y_t + \epsilon_t$$

Burada, C_t ve Y_t , t döneminde cari tüketim ve kullanılabilir geliri; α , sıfır gelir düzeyinde yapılmak istenen tüketimi; β , marjinal tüketim meylini; ϵ_t , hata terimini göstermektedir. Nitekim bazı ekonometri tanımlamalarına göre, ancak bir hata terimi içeren yöntemlere ekonometrik denir. Hipotez doğru ise, $\alpha \geq 0$, $0 < \beta < 1$ değerleri bulunmalıdır. Tüketimde alışkanlıkların (bir dönem önce yapılan tüketimin) rolü de göz önüne alınırsa, çoklu regresyondan faydalanmak gerekir ve tüketimin, açıklayıcı değişkenlerle açıklanan yüzdesi artar. Bu halde regresyon denklemi:

$$C_t = \alpha + \beta Y_t + \gamma C_{t-1} + \epsilon_t$$

şeklini alır. Hipotezin gerçekçi olması için $\alpha \geq 0$, $0 < \beta < 1$, $\gamma > 0$ olması gerekir. Saptanan parametrelerin istatistik güvenirliği t testi ile, C_t 'deki değişikliklerin çoklu regresyon denklemi ile açıklanan oranı R^2 testi ile, $\alpha = \beta = \gamma = 0$ hipotezi F testi ile sınanır.

Resim 303
Jean FOUQUET "Madonna ve Çocuk"
Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi-Antwerp, HOLLANDA

Resin 306
Caspur David FRIEDRICH "Kareya Oturmuş Hofnung"
Saint Salome-Humburg, ALMANYA

Resim 304
Jean Honoré FRAGONARD "Salıncak"
Wallace Koleksiyonu-Londra, İNGİLTERE

Resim 305
Jean Honoré FRAGONARD "Taçlandırılan Âşık"
Frick Koleksiyonu-New York, ABD

Sporcular için... Antrenörler için... Sporseverler için...

Adam Yayıncılık,
Türk spor dünyasına, bugüne değin benzeri görülmemiş
bir spor kitapları dizisi kazandırıyor.

Uzmanlarca hazırlanan
Adam Spor Kitapları, çağdaş ve bilinçli spor için
ülkemizdeki tek kaynaktır!

Çizim, fotoğraf ve ayrıntılı açıklamaların bulunduğu
spor kitapları, birinci hamur kâğıda ofset tekniğiyle basıldı, ciltlendi.

İlk sekiz kitap:

1) Voleybol (Mehmet Bengü)

Voleybolun temel hareketlerini, tanımlar,
açıklamalar ve çizimlerle anlatan bu kitapta,
sistemler ve taktikler üzerine de geniş bilgiler
veriliyor.

2) Sağlık İçin Spor

(Cooper Programları ve Aerobik Jimnastik)
Sağlık için spor yapanların öğrenmesi gereken tüm
bilgiler... Yeni başlayanlar ve kondisyonlarını
korumak isteyenler için Cooper Programları, testler...

3) Basketbol (John Wooden, Bill Sharman Çeviren: Faruk Akagün)

Basketbolun temel hareketleri, taktikleri, oyuncu
ilişkileri... Maçlarda çekilen fotoğrafların
çözümlemeleri...

4) Futbol (Robert Herbin-J. Ph. Rethacker Çevirenler: T. Gönensin-N. Sipahi)

Futbolu tüm yönleriyle ele alan, resimler, çizimlerle
açıklayan, oyunun çeşitli öğelerini derinliğine
inceleyen bir yapıt.

5) Cimnastik (Peter Aykroyd Çeviren: Sami Mengüçay)

Cimnastiğin tarihçesi, cimnastiğe hazırlık, beygir
atlama, asimetrik bar, denge, yer hareketleri, kulplu
beygir, halka, paralel, barfiks, cimnastikte
puanlama... Çizimler ve resimlerle!

6) Atletizm (Neriman Tekil)

Atletizm konusunda geniş bilgi... Koşular,
atlamalar, yürüyüş, kombine yarışmalarla ilgili
teknik ve taktik açıklamalar...

7) Tenis (Clarence Jones/Çeviren: İnci Asena)

Tenisle ilgili tüm bilgiler. Oyunun niteliği, oyun
tekniki, raket tutuşları, kullanılan malzemeler...
Resimler, çizimlerle!

8) Spor Seyircisinin Elkitabı

(Paul Wade / Çeviren: Dr. Deniz Gökçe)
Akla gelebilecek tüm sporların oyun alanları,
malzemeleri, kuralları, kazanma yolları, teknik ve
taktik incelikleri. İlginç fotoğraflar ve çizimlerle!

Yayımlanacak olan kitaplar:

- Yüzme
- Masa Tenisi
- Güç Geliştirme
- Güreş...
- Hentbol

değerli kitaplar yayımlar.

TÜRKİYE GENEL DAĞITIMI:

YADA Yayın - Dağıtım A.Ş.
Doktor Sevrî Bey Sokak No: 6
Divanyolu, İstanbul Tel: 520 74 72

ANKARA DAĞITIMI:

YADA A.Ş. Ankara Şubesi
Konur Sokak No: 17/5
Kızılay, Ankara Tel: 18 90 99

4.cilt tamamlandı!

Şimdi kitaplığınızda 3000'i aşkın ünlü isim var!

**Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi'nin
geçen hafta yayınlanan**

40. fasikülüyle 4.cilt tamamlandı.

Elinizdeki 41. fasikülle 5. cilde başladık.

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi'nin ilk 4 cildi ile, şu anda kitaplığınızda Atatürk'ten Caesar'a, Aristoteles'ten Engels'e, Cervantes'ten Dostoyevski'ye 3000'i aşkın ünlü isim var.

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi tamamlandığında, tarihten siyasete, sosyal bilimlerden edebiyata, sanattan bilime, teknikten din ve felsefeye tüm insanlık tarihini kapsayan benzersiz bir kaynak esere sahip olacaksınız!

Cilt kapaklarımızı alın!

40. fasikülle tamamlanan 4. cildin cilt kapakları bayilere dağıtıldı. 350 TL karşılığında edinebilirsiniz. Tükenmeden alın!

Eksiklerinizi tamamlayın!

Eksik fasiküllerinizi ve cilt kapaklarınızı YADA'dan isteyin, adresinize ödemeli olarak gönderilsin. Konusunda tek olan bu büyük yapıtı kitaplığınıza eksiksiz kazandırın!

TÜRKİYE GENEL DAĞITIMI:

YADA Yayın - Dağıtım A.Ş.
Doktor Şevki Bey Sokak No: 6
Divanyolu, İstanbul Tel: 520 74 72

ANKARA DAĞITIMI:

YADA AŞ Ankara Şubesi
Konur Sokak No: 17/5
Kızılay, Ankara Tel: 189099

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş. adına sahibi: Nazar BUYUM

Genel Yayın Yönetmeni : Oya KOYMEN
Yazı İşleri Müdürü : Meltem ÖNEŞ
Teknik Yönetmen : Yavuz KÖSEMEN
Renkli Baskı : Ana Basım Sanayi A.Ş.
Siyah-Beyaz Baskı : Milliyet Yayın A.Ş.

Dağıtım : Hürriyet Holding A.Ş.
Abone ve Her Türlü İstek Adrest :
YADA Dr. Şevki Bey Sokak, No: 6 Divanyolu

Cilt 4, Fasikül 40
20 Ağustos 1984
400 TL.

ANADOLU YAYINCILIK Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevkii, No: 93 Maslak-İstanbul